

Uskonto ikääntyneiden palveluasumisessa

Susanna Rieppo
Kirkkososiologian pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2015

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta	Laitos – Institution Käytännöllisen teologian laitos	
Tekijä – Författare Susanna Rieppo		
Työn nimi – Arbetets titel Uskonto ikääntyneiden palveluasumisessa		
Oppiaine – Läroämne Kirkkososiologia		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum Maaliskuu 2015	Sivumäärä – Sidoantal 106+9
Tiivistelmä – Referat <p>Tutkielmassani lähestyin uskontoa osana hoivaa ja hyvinvointipalveluja ikääntyneiden palveluasumisen kontekstissa, sen asiakkaiden omasta näkökulmasta. Tutkimustehtävänani oli tarkastella ikääntyneiden palveluasumisen uskonnollista palvelutarjontaa ja sen asiakkaiden kokemuksia uskonnosta siellä. Tutkimusotteeni on laadullinen ja aineistolähtöinen. Aineiston muodostivat kymmenen (10) asiakashaastattelua, jotka tein kunnallisessa palveluasumisessa sekä uskonnollisen organisaation tuottamassa yksityisessä palveluasumisessa pääkaupunkiseudulla marraskuussa 2013 – maaliskuussa 2014. Aineistoa täydensivät kaksi (2) palveluasumisen järjestäjän näkökulman esille tuovaa haastattelua, sekä havainnointini palveluasumisen ympäristössä. Aineiston analysoin laadullisen sisällönanalyysin välinein.</p> <p>Palveluasumisen uskontoon liittyvä ilmapiiri ei ollut leimallisesti erottava tekijä yksiköiden välillä. Tämä ilmapiiri perustui demokraattisen yhteiskunnan arvoihin kuten asiakkaiden autonomiaan ja yksilöllisyyteen sekä suvaitsevaisuuteen. Uskonnollinen monimuotoisuus näyttäytyi tiedostettuna ja hyväksyttynä eri elämäntyylien sekä uskonnollisten mieltymysten ja asenteiden lukuisuutena, jotka ankkuroituvat osaksi refleksiivistä identiteettiä. Ympäristössä saattoi periaatteista huolimatta syntyä kuitenkin myös haasteita sekä uskonnollisuuden ilmaisemiselle että yksityisenä aiheena näyttäytyvän uskonnon puheeksi ottamiselle.</p> <p>Uskonnollinen palvelutarjonta muodostui palveluasumisen henkilökunnan, uskonnollisten yhteisöjen ja asiakkaiden itsensä toteuttamasta toiminnasta. Myös viestimien rooli palvelutarjonnassa oli tärkeä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko näyttäytyi uskonnollisista yhteisöistä laajimpana uskonnollisen toiminnan järjestäjänä järjestäessään yksityisten asiakastapaamisten ohella säännöllistä ryhmätoimintaa asiakkaille palveluasumisessa ja sen ulkopuolella. Tietoa toiminnasta oli saatavilla hyvin ja toiminta pääosin arvostettua. Uskonnolliseen toimintaan osallistumisen motiiveissa vaihtelivat sosiaaliset, henkiset ja hengelliset tarpeet, usein yhteen kietoutuneina. Muiden uskonnollisten yhteisöjen kohdalla korostuivat henkilökohtaiset ja yksityisinä näyttäytyvät suhteet yhteisöön. Uskontoon liittyvien kysymysten puheeksi ottaminen koettiin haasteellisenä. Toimintaan osallistumisen lisäksi myös keskusteluun kaivattiin tukea. Keskustelu uskonnollisuudesta paikantui läheisiksi koettuihin ihmissuhteisiin, jotka eivät noudattaneet formaaliin ja informaaliin hoivaan liittyviä rajoja. Uskonnollisuuteen liittyvän tuen saamisessa pohdintaa herättivät siihen tarvittavat resurssit. Luottamus ja mahdollisuudet tuen saamiseen kohdistuivat ammatilliseen ja vertaistukeen</p> <p>Ikääntymiseen liitetyt haasteet, kuten toimintakyvyn ja oma-aloitteisuuden heikkeneminen, sosiaalisen verkoston oheneminen ja jaksamiseen liittyvät vaikeudet haastoivat uskonnollisen palvelutarjonnan monipuolista hyödyntämistä uskonnollisen elämän hoitamisessa. Tärkeäksi tekijäksi uskonnon hyvinvointiin liittyvien ulottuvuuksien hyödyntämiselle palveluasumisen kaltaisissa hyvinvointipalveluissa näyttäytyy uskontoon liittyvien käsitysten refleksiivinen ja kriittinen tarkastelu sekä ikääntyneiden toimijuuden ja sen rakentumisen huomioiminen.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Uskonto, uskonnollisuus, ikääntyminen, palveluasuminen, hyvinvointipalvelut, hoiva, toimijuus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisältö

1. Johdanto.....	1
2. Uskonnon suhde ikääntymiseen sekä hyvinvointi- ja hoivapalveluihin.....	7
2.1. Ikääntyneet ja uskonnollisuus.....	7
2.2. Uskonto ja hyvinvointipalvelut	13
2.3. Uskonnollisuus hoivapalvelujen kontekstissa	16
2.4. Tutkimukseni näkökulma ikääntyneisiin ja hoivaan	17
3. Tutkimuksen tavoitteet ja toteuttaminen	22
3.1. Tutkimustehtävä	22
3.2. Aineisto ja tutkimusmenetelmä	24
3.3. Analyysin kulku.....	30
3.4. Asemani tutkijana ja tutkimuksen luotettavuus.....	35
4. Uskonnollinen palvelutarjonta palveluasumisessa	38
4.1. ”Se täällä se on se elämä”	38
4.2. Uskonnollisten palvelujen muodot ja tarjoajat	40
4.3. Palvelutarjonta tarpeisiin vastaajana.....	55
5. Asiakkaiden kokemuksia uskonnosta palveluasumisen arjessa	60
5.1. Uskonnollisuus osana jatkuvaa elämäntarinaa	60
5.2. Tarpeista toiveisiin ja odotuksiin.....	65
5.3. Uskonto ja palveluasumisen ilmapiiri	77
6. Johtopäätökset ja pohdinta.....	83
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	96
Lähteet	96
Kirjallisuus.....	96
Liitteet.....	109

1. Johdanto

Me olemme aina käyneet yhdessä kirkossa, hengellinen elämä on ollut molemmille tärkeää. Hoitokodissa hänelle ei ole tarjolla mitään tuttua hengellisen elämän saralta, ei hartauksia, ei virsiä, ei mitään.¹

Nämä Espoon seurakuntasanomien lehdessä olleet muistisairaana miehen puolison sanat kiinnittivät huomioni vuoden 2012 lopulla, ja tulivat mieleeni seuraavan vuoden syksynä pohtiessani aihetta pro gradu -tutkielmaani. Artikkelini, josta sanat ovat, toi esille uskonnon nyky-yhteiskunnassa vähentyneenä näyttäytyvään merkitykseen liittyvän kokemuksen. Tässä kokemuksessa ristiriitaa herätti ympäristön suhtautuminen uskonnollisiin tarpeisiin. Samanaikaisesti median luomassa uutisvirrassa uskonto paikantuu usein konservatiivisuuteen ja fundamentalistisuuteen puettuun uskonnollisuuteen, jonka puitteissa tehdyt kannanotot herättävät voimakkaita tunteita, jotka kärjistyvät konflikteissa. Tällaiset uskonnon merkitykseen liitetyt sävyt voivat saada pohtimaan millaisia ovat mahdollisuudet nyky-yhteiskunnassa hyödyntää uskonnon ja hyvinvoinnin mahdollisia yhteyksiä. Tämän tutkimukseni innoittajana on toiminut kiinnostukseni sekä uskontoon että hyvinvointiin ja niiden yhteisenä hahmottuvaan ilmenemiseen nykyisessä moniarvoisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa tapahtuvassa yksilöiden toiminnassa.

Hyvinvoinnilla käsitteenä viitataan laajaan kokonaisuuteen, jonka perinteisinä mittareina voidaan pitää esimerkiksi eliniän ja terveyden kasvamista sekä köyhyyden vähenemistä. Länsimainen yhteiskunnallinen kehitys on mahdollistanut puitteet, joiden sisällä käsitys hyvinvoinnista on laajentunut koskettamaan jokapäiväisessä elämässä selviytymisessä tarvittavien resurssien, kuten terveyden, elinolojen ja toimeentulon omaamiseen lisäksi elämän merkityksellisyyden ja sosiaalisten suhteiden synnyttämiä yksilön kokemuksia hyvinvoinnista, kokemuksia olemiseen liittyvästä mielekkyydestä ja rakastetuksi tulemisesta elämänkaaren eri vaiheissa.² Nykypäivänä hyvinvointiin liittyvää keskustelua määrittelevät myös käsitykset elämänlaadusta, onnellisuudesta ja ihmisten tasavertaisista mahdollisuuksista näihin.

Ikääntymisestä ja hyvinvoinnista käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa huomio saattaa usein kiinnittyä näiden negatiiviseen suhteeseen.

¹ Esse 10.12.2012.

² Hyvinvoinnin käsitteestä esim. Kajanoja 2013, 61–75.

Yksilön näkökulmasta ikääntymiseen liittyy taloudellisen ja terveydellisen hyvinvoinnin heikkenemisen riskien kasvun lisäksi muita elämän laatuun heikentävästi vaikuttavien riskien kasvua. Tällaisina voivat näyttäytyä sosiaalisten ryhmien määrällinen väheneminen ja sosiaalisten roolien muutokset esimerkiksi työelämän jäädessä taakse, toimintakyvyn heikkeneminen ja sen vaikutukset aktiivisuuteen. Näihin mahdollisesti liittyvät kokemukset, kuten tunteet tarpeettomuudesta tai osattomuudesta voivat johtaa hyvinvoinnin heikkenemiseen paitsi terveydellisesti myös henkisesti. Yksinäisyyteen ja pahimmillaan syrjäytymiseen johtavina tekijöinä ikääntymiseen liittyvät muutokset näyttäytyvät selkeänä uhkana yksilön kokemalle hyvinvoinnille.³

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta väestön ikääntymisen näyttäytyminen ongelmallisena yhdistyy usein taloudellisiin tekijöihin ja hyvinvointivaltion kestävyteen hoivan tarpeen lisääntyessä. Ikääntyvän väestönosan kasvaessa lisääntyvät myös heille suunnatut sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut.⁴ Ikääntymisen vaikutuksia laajasti hyvinvointiin voidaan tarkastella tilastollisesta näkökulmasta, jossa väestön heikentyvä elatus- ja huoltosuhde aiheuttaa ongelmia yhteiskunnan kyvylle huolehtia ikääntyvän väestön hyvinvoinnista.⁵ Hoivaan liittyvä laatu ja vastuunjako ovat aiheita, jotka puhuttavat nykyisessä yhteiskunnan heikkenevässä taloudellisessa tilanteessa. Ikääntyneille suunnattujen kasvavien ja muuttuvien palveluiden laatuun kuuluu kuitenkin lähtökohtaisesti ihmisarvon, yksilöllisyyden ja yksilön oikeuksien huomioiminen, vaikka hiljattain voimaan tullut, niin sanottu vanhuspalvelulaki on herättänytkin voimakasta keskustelua näiden toteutumisesta.⁶

Sosiaalipolitiikan haasteisiin kuuluu, kuinka vastata tällaisiin monimuotoistuvaan hyvinvointiin liittyviin haasteisiin perinteisenä mielletyn hyvinvointivaltion ja sen resurssien heikentyessä. Hyvinvointivaltion kestävyyttä ja yksilöiden elämänlaatua haastavien tilanteiden moninaistuminen ovat yhä enenevässä määrin kääntäneet katsetta yksilöiden ja perheiden lisäksi kohti kansalaisyhteiskuntana hahmottuvaa yhteiskunnan kenttää ja sen muita toimijoita, kuten kansalaisjärjestöjä. Järjestöjen toimintaa nimitetään myös kolmanneksi sektoriksi tehtäessä eroa valtion ja julkisen sektorin, sekä markkinoiden ja yrityselämän sektorin toimintaan. Toiminnallisesti lähelle kolmatta sektoria

³ Kainu & Niemelä 2014, 28–29; Blomgren 2014, 271–276; Grönlund 2014, 90–91.

⁴ ETENE 2008, 3–5.

⁵ Esim. Karisto 2004a, 12.

⁶ Hoivan laadusta ETENE 2008, 3–5.

sijoittuu myös järjestöistä poikkeavan, institutionaalisemman roolin lainsäädännöllisen asemansa kautta omaava Suomen evankelis-luterilainen kirkko.⁷ Kolmannella sektorilla toimivien uskonnollisten organisaatioiden toiminnan kautta uskonnon merkityksen julkisessa elämässä on todettu kasvavan muun muassa ihmisten hyvinvointiin liittyvien palvelujen kentällä.⁸ Erilaisten hengellisten yhteisöjen, järjestöjen ja kirkon kautta uskonto toimii elementtinä ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämiseen liittyvässä työssä, joka hyvinvointivaltiolle kuulumisen näkökulmasta on mielletty uskonnollisesti neutraaliksi.⁹

Ikääntymisestä ja ikääntyneistä puhumisen yhteydessä on huomionarvoista tarkastella näkemyksiä siitä mistä ja kenestä puhutaan käsitettä käytettäessä. Synonyymien kaltaisina käsitteinä ikääntyneille voisivat tutkimuksessani käyttää esimerkiksi käsitteitä vanhus tai seniori. Vanheneminen on kronologinen, biologinen, psyykinen ja sosiaalinen ihmisenä olemiseen yhdistyvä ilmiö, johon liittyvät merkitykset ovat usein kulttuurisidonnaisia: yksilössä tapahtuvat muutokset ilmenevät aina suhteessa aikaan ja paikkaan. Tästä johtuen vanhenemiseen liittyvät käsitykset ja vaikutukset voivat olla vaihtelevia ja sisältää erilaisia arvolatauksia.¹⁰ Tämä ilmenee esimerkiksi pohdittaessa kysymyksiä siitä, miten ja mistä näkökulmasta määritellään kuka on ikääntynyt tai vanha, miten tämä ilmenee ja mikä on näiden mahdollinen suhde biologiseen ja kronologiseen ikään. Vaihtelevista sosiaalisista ja kulttuurisista käsityksistä huolimatta biologiseen vanhenemiseen liittyvät tosiasiat aiheuttavat kuitenkin yksilöissä fysiologisia muutoksia, joihin saattaa liittyä eriasteista ja myös yhteen nivoutuvaa fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista toimintakyvyn heikkenemistä.¹¹ Tässä tutkimuksessani viitataan käsitteellä ikääntyneet yksilöihin, jotka ikävuosiensa mukanaan tuoman toimintakyvyn heikkenemisen myötä ovat tilanteessa, jossa ympäristön tuen tarve jokapäiväisestä elämästä selviytymiseksi on kasvanut. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta toimintakyvyn ja elämäntilanteeseen liittyvästä muutoksesta, jossa korostuu yksilön tuen tarve, toimii muutto hoivaan ja hoitoon liittyviä palveluja tarjoavaan ympäristöön.

⁷ Grönlund & Pessi 2011, 229–230.

⁸ Pettersson 2011, 57.

⁹ Julkisen sektorin uskonnollinen neutraliteetti Kallunki 2014 ja Kallunki 2010.

¹⁰ Bengtson, Putney & Johnson 2005, 8–16; Jyrkämä 2001, 275–277.

¹¹ Koskinen, Martelin & Sainio 2007.

Ikääntyneitä ajateltaessa suhtautuminen uskonnon ja erityisesti luterilaisuuden läsnäoloon tutkimukseni kaltaisessa kontekstissa voi näyttäytyä luontevana ajateltaessa suomalaista kulttuuria, jonka vahva suhde luterilaisuuteen heijastuu yhteiskunnan instituutioissa ja toiminnassa.¹² Osa uskonnollisuuden arvosta yhdistetään usein myös elämäntaipaleen viimeisten hetkien onnistuneeseen loppuun saattamiseen. Emerituspiispa Yrjö Sariola on pohtinut ikääntyneiden hengellisyyttä ja elämän lopputaipaleelle sijoittuvaa kansakulkijuutta kirjassaan *Ehjäksi hoida – hengellisyys vanhuudessa*, todeten vakaumuksen ja hengellisyyden yksilöllisen huomioimisen nousevan tärkeäksi tekijäksi erityisesti vanhuuden arvostavassa kohtaamisessa.¹³ Modernisaatio ja esimerkiksi siihen liittyvät globalisaatio ja yhteiskunnan moniarvoistuminen ovat kuitenkin ilmiöitä, jotka voivat haastaa perinteisiä uskontoon liittyviä näkemyksiä myös ikääntyneiden parissa tehtävässä työssä.

Moniarvoistumiseen liittyvä uskonnollisen kentän monimuotoistuminen Suomessa voidaan käsittää kasvavan globalisaation kautta tapahtuvana monikulttuurisuuden ja uskontojen kirjon lisääntymisenä, joka muun muassa kasvaneen maahanmuuton muodossa heijastuu myös yhteiskunnan päivittäisessä elämässä. Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa kansankirkoksi mielletyn Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valta-asema on myös heikentynyt sen menettäessä jäseniään. Kristillisyyden muodoista esimerkiksi karismaattinen kristillisuus ja vapaakirkollisuus ovat olleet kasvussa. Kokonaisuutena tarkasteltaessa uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumisen on kuitenkin vähentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana. Monimuotoistumisen tarkastelussa jäsenyys uskonnollisissa yhteisöissä ei kuitenkaan paljasta koko uskonnollisuuden kirjoa. Moniarvoistuminen ja uskonnollisen monimuotoisuuden kasvaminen eivät tarkoita vain eri kulttuurien, etnisten ryhmien, uskontojen ja uskonnollisten yhteisöjen välistä erilaisuutta. Monimuotoisuus ulottuu myös yksilöihin perinteisten yhteisöjen sisällä sekä uudempiin yhteisöistä vapaampiin hengellisyyden ja henkisyiden muotoihin.¹⁴

Uskonnollisuuden muutoksessa voidaan erottaa myös muutoksia suhtautumisessa uskontoon. Yleisesti tämä on ollut muutoksessa omaehtoisuuden kasvaessa ja uskonnollisten auktoriteettien merkityksen yksilön

¹² Esim. Kallunki 2014, 64.

¹³ Sariola 2011.

¹⁴ Ketola 2010, 40–44.

uskonnollisuudelle on vähentyessä ja keskustelun uskonnosta laajentuessa perinteisestä uskonnoista yksilöllisempiin hengellisyyden ja henkisyyden muotoihin.¹⁵ Vaikka muualla Euroopassa on ollut havaittavissa merkkejä negatiivisen suhtautumisen tiukentumisesta uskonnon tunnusmerkkien ilmenemiseen julkisuudessa, suomalaisten asenteissa ei vastaavaa ole ollut havaittavissa. Erityisesti kristillisen kulttuurin näkymiseen sekä kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen, kuten Pelastusarmeijan, tekemään hyvinvointityöhön suhtautuminen on säilynyt pääosin positiivisena. Asenneilmapiirissä ja suhtautumisessa on kuitenkin havaittavissa ennakkoluuloisuutta näkyvän ja voimakkaan uskonnollisuuden suhteen.¹⁶

Uskonnon rooliin ihmisten ja yhteiskunnan välisissä suhteissa vaikuttavat myös uskontoon liittyvä lainsäädäntö, kuten yhdenvertaisuudesta ja uskonnonvapaudesta säätävät lait. Uskonnonvapauden mukaan kaikilla yksilöillä on tasa-arvoisesti oikeus ilmaista vakaumuksensa, tunnustaa ja harjoittaa uskontoa sekä täysi-ikäisenä oikeus päättää kuulumisestaan uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisäksi kansalaisten perusoikeudet tukevat uskonnonvapautta. Yksilöä ei voida myöskään velvoittaa uskonnonharjoittamiseen.¹⁷ Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus määrittelee sanallisesti laajemmin ajatuksen, omantunnon ja uskonnonvapauden sisältävän yksilön oikeuden uskonnon julistamiseen ja vakaumuksen opettamiseen, hartaudenharjoittamiseen ja uskonnollisiin menoihin yksin tai yhdessä, yksityisesti sekä julkisesti.¹⁸ Lisäksi palveluasumisen kaltaisessa ympäristössä uskonnollisuus huomioidaan laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, jossa säädetään asiakkaan oikeudesta hyvään kohteluun ilman syrjintää ja kielletään kohtelu, joka loukkaa tämän ihmisarvoa, vakaumusta tai yksityisyyttä.¹⁹

Uskonnollisuuteen liittyvät muutokset ovat läsnä myös ikääntyneiden hyvinvointiin yhdistyvällä kentällä, jossa yhteiskunnan monikulttuurisuus ja uskonnollinen monimuotoisuus heijastuvat kasvavassa määrin ikääntyneiden oman väestöryhmän lisäksi heidän parissaan hoivatyötä tekevien ihmisten kautta. Uskonnollisuuden läsnäolo julkisessa elämässä on tuonut esille ristiriitaisia

¹⁵ Kirkon tutkimuskeskus 2012, 40, 46–47.

¹⁶ Ketola 44, 50–51.

¹⁷ Suomen perustuslaki 11 §; Uskonnonvapauslaki 3§; uskonnonvapauden toteutumiseen vaikuttavat myös perusoikeuksiin liittyvät vapaudet, kuten yhdistymis- ja kokoontumisvapaus (Suomen perustuslaki 13§) ja sananvapaus (Suomen perustuslaki 12§).

¹⁸ The United Nations, 1948.

¹⁹ Laki sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja asemasta 4§.

näkemyksiä, kuten esimerkiksi keskustelu uskonnon näkyvyydestä koulujen toiminnassa ja työelämässä ovat osoittaneet. Uskontoon liittyvät yhteiskunnassa vaikuttavat käsitykset heijastuvat siellä missä yksilöt ilmentävät ja kohtaavat uskontoja, uskonnollisuutta ja niihin liittyviä asenteita arkielämässään. Tämä koskettaa myös yksilöitä, jotka toimivat ikääntyneiden asumiseen ja tukemiseen liittyvistä palveluista muodostuvalla kentällä, jossa myös uskonto osana moninaistuvia elämäntyyplejä on läsnä. Tässä tutkimuksessa tarkastelen uskontoa moniarvoisen yhteiskunnan ilmiönä ja osana hyvinvointiin liittyviä tekijöitä ikääntyneiden palveluasumisen kontekstissa, sen asiakkaiden eli ikääntyneiden omasta näkökulmasta. Millaisena näyttäytyy uskonto osana ikääntyneiden hoivaa ja palveluasumisen arkielämää?

2. Uskonnon suhde ikääntymiseen sekä hyvinvointi- ja hoivapalveluihin

2.1. Ikääntyneet ja uskonnollisuus

Kiinnostus uskonnon ja uskonnollisuuden tutkimukseen erityisesti ikääntyneisiin yhdistyvistä näkökulmasta on ilmiönä suhteellisen tuore. Aiempaan tutkimukseen tutustuminen osoittaa sen sijoittumisen tieteen kenttään olevan hyvin poikkialaista käsittäen lähestymistapoja muun muassa psykologiasta, sosiologiasta, teologiasta ja hoitotyöntutkimuksesta.²⁰ Suomalaisessa viimeaikaisessa tutkimuksessa uskonto ja ikääntyneet aiheena ovat sijoittuneet esimerkiksi sosiaaligerontologian piiriin. Aiemmassa tutkimuksessa saadut tulokset liittyvät muun muassa ikääntyneiden arkielämään, vuorovaikutukseen ja ajatteluun liittyviin tekijöihin.²¹ Uskonto ja uskonnollisuus ovat kuitenkin aiheita, joita havaintojeni mukaan on Suomessa tutkittu ikääntyneisiin liittyvästä näkökulmasta aiemmin suhteellisen vähän.²² Aiemmat pro gradu –tutkielmat aiheesta ovat liittyneet muun muassa vanhenemiseen ja uskoon, sekä eläkkeelle siirtyvien ja eläkeläisten uskonnollisuuteen.²³

Ulkomaisessa tutkimuksessa ikääntyneiden uskonnollisuus on ollut kasvava tutkimuksen kohde. Ikääntyneiden hengellisen hyvinvoinnin parissa tutkimusta tehnyt sosiologi David O. Moberg on kartoittanut tätä tutkimusta.²⁴ Tutkimuksessa huomio on kiinnittynyt niin ikääntyneiden muita ikäluokkia runsaampaan ja kasvavaan uskonnollisuuteen kuin uskonnon rooliin yksilön elämäntyytyväisyydessä, psykososiaalisessa hyvinvoinnissa, fyysisessä ja psyykkisessä terveydessä sekä elämän tarkoituksen ja merkityksen tunteen tyydyttämisessä. Uskonnon ja uskonnollisuuden merkitys ihmisen hyvinvoinnille on jatkuvan ja kehittyvän tutkimuksen tärkeä kohde ja tulosten hyödynnettävyys sosiaali- ja terveyspalveluissa tunnustettu tosiasia. Ikääntyneiden lisääntynyt uskonnollisuus yhdistyy Mobergin kokoamissa tutkimuksissa sekä ikääntymisen myötä kasvavaan kiinnostukseen hengellisiä kysymyksiä ja uskonnonharjoittamista kohtaan, että uskonnollisuuden ja siihen yhdistettävien

²⁰ Moberg 2009, 104–109; Moberg 2005, 11–21.

²¹ Koenig 2006, 2.

²² Kts. myös Spännäri 2008, 13.

²³ Mm. pro gradu –tutkielmat Kinnunen, H-L 1996 Vanheneminen ja usko. Helsingin yliopisto, teologinen tdk sekä Kangas 1989 Eläkkeellesiirtyvien ja eläkeläisten uskonnollisuus. Helsingin yliopisto, teologinen tdk.

²⁴ Achenbaum & Albert 1995, 241.

elintapojen elinikää edistäviin tekijöihin. Sosiaalisen tuen mahdollistava uskontojen yhteisöllinen ulottuvuus sekä terveellisiin elämäntapoihin ohjaava luonne ovat yksilöä suojelevia ominaisuuksia. Yhtenä elämänhallintaa ja hyvinvointia edistävänä uskonnonharjoittamisen muotona esiintyy muun muassa rukoileminen.²⁵

Tutkimukseni lähestymistavan avaamiseksi käsittelen seuraavaksi uskontoa ja ikääntyneitä aiheena sekä aiemman tutkimuksen että uskontososiologian teoreettisten näkemysten kautta. Valitsemani näkökulma keskittyy tarkastelemaan yksilöä tietyssä elämäntilanteessa ja sen yhteiskunnallisessa kehyksessä. Tähän nykypäivää koskevaan tilanteeseen tultaessa uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvä maisema on ollut muutoksessa ikääntyneiden elämänkaaren sekä edeltävien sukupolvien aikana. Yleisesti tässä muutoksessa on puhuttu yhteiskunnassa tapahtuneesta maallistumisesta eli sekularisaatiosta.

Sekularisaatiolla viitataan uskonnon tutkimuksessa yhteiskunnassa tapahtuvaan muutosprosessiin, jossa uskonnon merkityksen yhteiskunnan ja sen ihmisten elämässä nähdään vähenevän. Näitä muutoksia voidaan tarkastella niin yhteiskunnan, yhteisön kuin yksilön tasolla.²⁶ Tässä modernisaatioon liitettyssä muutoksessa sen osa-alueet, kuten individualisaatio ja eriytyminen, ovat merkittäviä tekijöitä. Myös rationalisoitumisen on katsottu vähentäneen uskonnollisuuteen liittyvien uskomusten ja uskonnollisten auktoriteettien valtaa yhteiskunnan ja sen jäsenten elämässä.²⁷ Maailmankatsomukseen liittyvät vaihtoehdot ovat lisääntyneet ja uskontoon liittyvät uskomukset ovat muuttuneet subjektiivisiksi.²⁸ Samalla yhteiskunnan jäsenten uskonnonharjoittaminen on yksityistynyt. Tähän liittyviä ilmiöitä ovat uskonnollisiin instituutioihin kuulumisen väheneminen ja hengellisyyden korostuminen uskonnollisuuden muotona.²⁹

Nykyistä suomalaisten uskonnollisuutta ja siinä ilmeneviä ikäryhmien välisiä eroja on lähestytty useissa tilastollisissa tutkimuksissa.³⁰ Kansainväliseen yhteiskunnalliseen vertailuun kerättyyn aineistoon perustuvassa Kimmo Ketolan tutkimuksessa uskontoa suomalaisten elämässä on lähestytty muun muassa

²⁵ Moberg 2009, 104–109; Moberg 2005, 11–21.

²⁶ Pettersson 2011, 55; Dobbelaere 2004, 24–25.

²⁷ Turner 2011, 10–11, 150.

²⁸ Luckmann 1967, 36–40.

²⁹ Bäckström & Davie 2011, 165.

³⁰ Esim. Kääriäinen, Niemelä & Ketola 2003; Kirkon tutkimuskeskus 2012; Kirkon tutkimuskeskus 2008.

ihmisten oman käsityksen, jumaluskon, rukoilemisen ja jumalanpalvelukseen osallistumisen kautta. Ketolan tutkimuksessa esille on noussut suomalaisten uskonnollisuuden maltillisuus ja vähäinen osallistuminen uskonnollisten yhteisöjen toimintaan. Kolmasosa suomalaisista pitää itseään jonkin verran uskonnollisina ja saman verran ihmisiä mieltää itsensä ei uskonnolliseksi, mutta ei uskonnottomaksikaan. Ääripäiden, eli hyvin uskonnollisina itseään pitävien ja vahvasti uskonnottomien osuus tutkimuksessa jäi vähäiseksi.³¹

Uskonnollisuudessa on havaittavissa sukupolvien välisiä eroja, joissa vanhemmat sukupolvet näyttäytyvät seuraajiaan uskonnollisempina. Tutkittujen joukossa vanhemmat ikäryhmät ovat osoittautuneet nuorempia uskonnollisemmiksi ja aktiivisemmiksi uskonnonharjoittajiksi, jotka ovat pitäytyneet perinteisten uskontojen edustamissa uskonnollisissa uskomuksissa. Tämän lisäksi muutokset uskonnollisuudessa tapahtuvat kasvavan uskonnollisen aktivoitumisen suuntaan siirryttäessä työikäisestä eläkeikään. Miltei puolet 64–75 -vuotiaista vastaajista kävi jumalanpalveluksessa tai osallistui kirkollisiin tilaisuuksiin vähintään useita kertoja vuodessa, harvemmin tai ei koskaan osallistuvien määrän jäädessä reilusti alle viidesosaan. Lisäksi vain kolme prosenttia tästä ikäluokasta kuvaili kasvatustaan uskonnottomaksi.³² Vertailevassa tutkimuksessa vanhemmat ikäluokat ovat säilyttäneet selvästi nuorempia aktiivisemmän roolin uskonnonharjoittamisessa. Vaikka uskonnottoman kasvatuksen saaneiden osuus on edelleen alhainen, on uskonnollisen kasvatuksen saaneiden osuus nuorista vähentynyt.³³ Uskonnollisen identiteetin kohdalla ikäryhmien väliset erot ovat suuria. Yli 65 -vuotiaista 79 prosenttia tutkimukseen osallistuneista piti itseään kristittyinä, nuorten aikuisten (15– 29 -vuotiaat) vastaavan osuuden jäädessä 41 prosenttiin.³⁴

Yhtenä selittäjänä tekijänä ikääntyneiden nuorempia sukupolvia runsaammalle uskonnollisuudelle on nähty vaikutus, joka on syntynyt perheiden tiiviimmästä osallistumisesta uskonnollisen yhteisön elämään erityisesti ennen Suomessa vaikuttanutta sota-aikaa. Tämä kotikasvatuksesta saatu uskonnollinen tausta on aikakausivaikutteiden³⁵ lisäksi myös yksilön uskonnollisuutta

³¹ Ketola 2011, 10, 23.

³² Niemelä 2003, 193, 199–200.

³³ Niemelä 2011, 57.

³⁴ Kirkon tutkimuskeskus 2012, 41.

³⁵ Ikääntymiseen liittyvässä tutkimuksessa puhutaan APC-näkökulmasta, jossa erotetaan toisistaan 1) ikään ja ikääntymiseen liittyvät vaikutukset, 2) kohorttivaikutus, jossa ikäluokissa tapahtuvien sosiaalisten muutosten katsotaan olevan yhteydessä syntymähetken historialliseen ajanjaksoon

aikuisuudessa selittävä tekijä.³⁶ Paitsi ikääntyneiden runsaampaa uskonnollisuutta, myös suomalaisten ikääntyneiden yleisiä elämänarvoja on kuvailtu yhteisöllisemmiksi, sekä yhdessäoloa ja mielihyvän tuottamista toisille tärkeämmäksi kuin nuoremmilla sukupolvilla. Näiden vaikutus uskonnollisuuteen on nähty sitä lisääväksi.³⁷

Ikääntyneiden ja nuorempien uskonnollisuuden määrällistä vertailua tutkimuksessa voivat kuitenkin vaikeuttaa metodologiaan liittyvät ongelmat. Sekularisaatioteorian kritiikki sisältää myös näkemyksen uskonnollisuuden muuttumisesta pelkän vähenemisen sijaan, jolloin sitä ei perinteisillä uskonnollisuuden mittareilla, kuten uskonnolliseen yhteisöön kuulumisella tai osallistumisella voida yhtä selkeästi havainnoida. Uskonnollisiin yhteisöihin liitettyihin väittämiin uskomisella ei välttämättä ole uudemmissa uskonnollisuuden muodoissa enää yhtä suurta sijaa, vaan uskonnollisuuden painopiste saattaa löytyä kokemuksellisuudesta ja elämyksellisyydestä. Esimerkiksi uskontososiologi Teemu Tairan mukaan modernisaation sisällä kehittynyt postmoderni uskonnollisuus on notkeaa: ”ei jatkuvasti välinpitämätöntä eikä perinteisiin ankkureihin kiinnittynyttä, säädelyä eikä kontrolloitua uskoa vaan osallisuuden ja etäisyydenoton vuorottelua erilaisten kulutusvaihtoehtojen välillä.”³⁸

Ikääntyneiden uskonnollisuutta on selitetty myös ikääntymiseen ja sen mukanaan tuomiin haasteisiin liittyvänä kehitysvaiheena. Tähän on liitetty uskonnollisuuteen liittyvien kysymysten aktivoituminen, johon elämän lähestyvällä päättymisellä on vaikutuksensa.³⁹ Riina Nieminen on pro gradu – tutkielmassaan lähestynyt ikääntyneiden uskonnollisuutta tällaisesta ikääntymiseen liitetystä psykologisesta sekä kohorttinäkökulmasta. Niemisen mukaan ikääntyminen vaikutti keskeisimmin uskonnollisuuden merkitykseen tarjoamalla välineitä ikääntymisen haasteiden kohtaamiseen, menneen elämän jäsentämiseen ja luopumisten käsittelyyn sekä sosiaaliseen toimijuuteen ja elämän merkityksellisyyden kokemiseen. Kohorttikokemukset puolestaan heijastuivat uskon sisällössä ja kuvauksissa kodin ja koulun uskontokasvatuksesta,

sekä 3) aikakausivaikutus, jolla viitataan tutkittavalla aikakaudella tapahtuviin vaikutuksiin ja niiden muutoksiin; Glenn 2007.

³⁶ Niemelä 2011, 54, 57.

³⁷ Niemelä 2003, 193.

³⁸ Uskonnollisuuden havainnointiin liittyvästä metodologiasta ja uskonnollisuuden muutoksesta Taira 2003, 225–227.

³⁹ Esim. Marcoen 2005, 363–370 ja Dalby 2006.

herätysaalloista sekä yhteisen mentaalihistorian ja ihanteiden vaikutuksessa uskonnollisuuteen. Niemisen mukaan omaksuttu uskonnollisuus näytti pysyvän samana ihmisten ikääntyessä.⁴⁰

Suomalaisessa teologisessa tutkimuksessa ikääntyneiden uskonnollisuutta aiemmin on tutkinut TT Jenni Spännäri, jonka laadullisen tutkimuksen tuloksissa hengellisyys yhdistyy ikääntyneiden hyvinvointia edistävään elämänpiiriin. Spännäri on tarkastellut uskontoa ja ikääntyneitä uskonnollisen kielen näkökulmasta analysoimalla noin 850 kirjoittajan kirjoittamia tekstejä, jotka ovat syntyneet Eläkeliiton ryhmätoiminnan yhteydessä.⁴¹ Uskonnollisuuden ja siihen liittyvän kielen merkitys hahmottuu yhtenä ikääntyneiden välineenä tarkastella itseä osana yhteiskuntaa ja maailmaa. Sen merkitys näyttäytyy muun muassa jaettuun kulttuuriin liittyvänä, eri ikääntymisen vaiheessa olevia yksilöitä yhdistävänä tekijänä. Tätä kautta uskonnollinen kieli toimii linkkinä yhteiskunnan toiminnalliseen keskiöön, josta ikääntyneet kokevat siirtyneensä ikääntymisen myötä sivuun.⁴²

Uskonnollisuutta suomalaisten ikääntyneiden elämässä on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu myös yhteydessä terveyteen. Ikääntyneiden uskonnollisen osallistumisen ja uskonnollisuuden mahdollista yhteyttä ikääntyneiden terveyteen ja hyvinvointiin on tarkastellut Timo Teinonen lääketieteen alalla tekemässään väitöstutkimuksessa. Teinonen on määrällisesti tutkinut uskonnollisuuden yhteyksiä elinikään ja masentuneisuuteen sekä uskonnollisuuden yhdistymistä terveyteen suomalaisessa kulttuurissa. Laadullisen menetelmän avulla tutkimuksessa haettiin vastausta uskonnon merkityksestä elämässä ja sen hallinnassa. Tutkimuksen kohderyhmän muodostivat yli 65-vuotiaat Liedon kunnan asukkaat, jotka vuosina 1990-91 ja 1998-1999 terveystarkastusten ohella vastasivat postitse saatuun kyselylomakkeeseen. Muodostuneesta aineistosta oli ulkopuolelle rajattu laitoshoidon asukkaat sekä dementiaa sairastavat ikääntyneet. Uskonnollisuuden mittareina käytettiin kirkossa käymistä tai uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumista, rukoilemisen tiheyttä eri elämänvaiheissa, Raamatun lukemista, televisio- ja radiohartauksien seuraamista sekä omaa arvioita uskonnon merkityksestä nykyisessä elämässä.

⁴⁰ Nieminen 2014.

⁴¹ Spännäri 2008, 44, 61, 140–141.

⁴² Spännäri 2008, 39, 255–256, 257–259.

Avoimilla kysymyksillä esille kartoitettiin uskon muodostumiseen vaikuttaneita tekijöitä, uskon ilmenemistä sekä sen seurauksia.⁴³

Teinosen tutkimuksen mukaan ikääntyneiden suhtautuminen uskonnollisuuteen on pääosin myönteistä. Uskon muodostumisessa vaikuttavina tekijöinä heijastuivat kasvatuksen vaikutukset kodin, koulun, rippikoulun ja pyhäkoulun muodossa sekä muun muassa uskonnollisen kirjallisuuden lukeminen, uskonnollisen yhteisön toimintaan osallistuminen sekä hengellisen musiikin merkitys. Uskon seuraukset ilmenivät elämässä voimavaroina ja turvallisuuteen liittyvinä tuntemuksina. Uskonnollisuuden terveyttä edistävä vaikutus näyttäytyi vähäisenä, mutta läheisiin sosiaalisiin ihmissuhteisiin uskonnollisuuden vaikutus näyttäytyi positiivisena. Myös ikääntyneiden elämänhallintaan uskonnollisuudella on mahdollisesti merkitystä: uskonnollisuus oli runsaampaa ihmisillä, jotka olivat kohdanneet elämässään vaikeuksia muun muassa sairastamisen, alkoholiin liittyvien ongelmien tai läheisen kuoleman muodossa. Uskonnollisuuden luonne henkilökohtaisena aiheena nousi esille terveydenhuollossa aiheen puheeksi ottamisessa, jota vaikeuttaa aiheen arkaluontoisuuden lisäksi terveydenhuollon henkilöstön mahdollisesti vähäiset tiedot aiheesta.⁴⁴

Vaikka nykyisessä yhteiskunnassa uskonnon merkitys ihmisten elämäntapaan vaikuttavana normina näyttäisi vähentyneen, voidaan uskonnollisuus yhä yhdistää osaksi yksilön elämäntyyliä.⁴⁵ Perinteinen uskonnollisuus on elämänalue, joka saatetaan mielikuvissa yhdistää ikääntyneisiin. Mahdollisissa, usein kuitenkin jo väistyvissä mielikuvissa harmaahapset täyttävät kirkon penkit, rukoilevat ryppyisin käsin lastensa ja lastenlastensa puolesta, taitavat virsien veisaamisen sekä pohtivat syntiseksi mieltämänsä nyky maailman menoa. Tuoreempaa ikääntyneisiin yhdistettyä mielikuvaa edustavat Espanjassa eläkepäiviään viettävät ikääntyneet, jotka tutkimuksen⁴⁶ mukaan hakevat tavallisen elämän rinnalle myös uusia elämyksiä ja seikkailuakin.

Ikääntymisen ja siihen liittyvien kuvien sosiaalinen rakentuminen tapahtuu muun muassa väestöllisen, sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurisen aseman kautta yksilön subjektiivisten kokemusten lisäksi.⁴⁷ Omassa tutkimuksessani kohteena

⁴³ Teinonen 2005, 68–73.

⁴⁴ Teinonen 2005, 104–109, 137, 140, 143.

⁴⁵ Esim. Kirkkohallitus 2014; Hunt 2005, 69–70, 118.

⁴⁶ Karisto 2004b; Karisto 2006, 7–8.

⁴⁷ Jyrkämä 2001, 304–307.

olevien ikääntyneiden asema näyttäytyy erilaisena suhteessa aiemman suomalaisen ikääntyneiden uskonnollisuuden tutkimusten ikääntyneisiin, huomioni kiinnittyessä toimintakyvyn heikkenemisen myötä kasvaneeseen riippuvuuteen ympäristöstä ja sen tarjoamasta tuesta. Erilaisten vanhuskuvien joukossa on tilaa tutkimukseen perustuvalla kuvalla suomalaisten, jo ympäristön tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden käsityksille uskonnosta nykyisessä elämäntilanteessaan.

2.2. Uskonto ja hyvinvointipalvelut

Maallistumisen on katsottu heikentävän uskonnon asemaa julkisessa yhteiskunnassa. Yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna modernisaatioon ja sekularisaatioon liittyvän eriytymisen on nähty kaventavan sen toimintakenttää.⁴⁸ Eriytymisen seurauksena yhteiskunnan instituutiot eroavat toisistaan ja erikoistuvat autonomisiksi alueiksi, joilla vallitsevat omat alueiden sisäiset normit. Näiden normien luonne muuttuu kaiken kattavasta osa-aikaiseksi. Muutos on horjuttanut historiallisten kirkkojen statusta ja auktoriteettia, niiden menettäessä jäsenkadon myötä valta-asemansa yhteiskunnassa.⁴⁹

Suomalaisessa vanhustenhoidossa tämä kehityskaari näyttäytyy 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaneena kehityksenä, jonka tutkimuksessa uskonnon asemaa on tarkasteltu kirkon asemassa ja työssä tapahtuneiden muutosten kautta. Muutoksessa vastuu hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä on siirtynyt kirkolta valtiolle. Samalla on kehittynyt näkemyksiä, joissa kirkon on oletettu siirtyvän vain uskonnolliseksi toimijaksi valtion hyvinvointivastuun kasvaessa.⁵⁰ Tämä valtion hyvinvointivastuu pohjaa universalismiin, joka tarkoittaa panostamista kaikille suunnattuihin palveluihin. Yksilöiden näkökulmasta kirkon toiminta näyttäytyy kasvavassa määrin yhtenä mahdollisena vaihtoehtona muiden joukossa.⁵¹

Uskontoa ja ikääntyneitä on tutkittu yhteiskunnan ja sen toimijoiden näkökulmasta käsin. Näkökulmani tuo mukaan kuvaan hyvinvoinnin tukemiseen liittyvät palvelut kuten hoivan. Päivi Pöyhönen on tutkimuksessaan lähestynyt tällaista uskontoon, ikääntyneisiin ja hoivaan liittyvää teemaa. Pöyhösen mukaan yhteiskunnan muutos heijastuu myös suomalaisessa kontekstissa, jossa evankelis-

⁴⁸ Turner 2011, 10–11, 150.

⁴⁹ Luckmann 1967, 36–40.

⁵⁰ Kallunki 2014, 6; Pöyhönen 2010, 198.

⁵¹ Kallunki 2014, 6–7.

luterilaisen kirkon vanhustyön roolin muutokset ovat olleet tutkimuksen kohteena. Tutkimuksen mukaan kirkon roolin muutokset yhteiskunnan kehittymisen myötä liittyvät hoivan vastuunjakoon sekä kirkon hengellisen perustehtävän määrittelyyn. Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla ja sen seurakunnilla on tunnustettu rooli ikääntyneiden parissa tehtävässä työssä.⁵²

Kirkon nykyistä vanhustyötä on selvitetty sen työntekijöiden näkökulmasta tarkastelemalla työn alueiden painottumista hengellisessä, psykososiaalisessa ja materiaalisessa tuen tarjoamisessa. Tämän mukaan kirkon rooli keskittyy ikääntyneiden parissa tehtävään hengelliseen työhön sekä psykososiaalisen tuen tarjoamiseen, eli julkisen sektorin ikääntyneiden parissa tekemän työn täydentämiseen. Viitteitä on kuitenkin myös seurakuntien materiaalisesta ja asianajo- ja neuvontatyön lisääntymisestä.⁵³ Kirkon tehtävän voidaan havaita muuttuneen ikääntyneiden jokapäiväisistä tarpeista ja selviytymisestä huolehtijasta yhteiskunnan toimintoja täydentävään sekä omaa erityistä hengellistä osaamista käyttävään rooliin.⁵⁴ Kirkko määrittelee tällaisen vanhustyönsä toimintaympäristöksi myös ikääntyneiden laitos- ja palveluasumisen ympäristöt.⁵⁵

Kirkon vanhustyötä sivuaa myös uskonnon roolia kuntien ja seurakuntien välisessä yhteistyössä tutkinut TT Valdemar Kallunki. Evankelis-luterilaisen kirkon järjestöistä eroava asema yhteistyössä kunnallisten palveluntuottajien kanssa perustuu sen julkisoikeudellisuukselle sekä seurakuntien ja kuntien yhteiseen historiaan vaikuttaen positiivisesti yhteistyön onnistumiseen. Yhteistyötä vaikeuttavana tekijänä kuitenkin heijastuu uskonnon luonne mielipiteitä jakavana. Kirkon asemoitumisen haasteet suhteessa yhteiskuntaan ja näkemykseen omasta tehtävästään sijoittuvat tasapainoiluun sen hengellisen tehtävän ja sekulaarien toimintojen parissa. Seurakuntien ja kuntien yhteistyössä painottuu seurakuntien uskonnolliseen tehtävään ja hengelliseen hyvinvointiin liittyvä rooli, vaikka odotuksia yhteistyön suhteen ilmeni myös alueilla, joilla ei mielletty yhteyttä seurakuntien uskonnolliseen tehtävään.⁵⁶

⁵² Pöyhönen & Seppänen 2012, 111.

⁵³ Pöyhönen & Seppänen 2012, 108–111.

⁵⁴ Pöyhönen & Seppänen 2012, 110–111; Pöyhönen 2010, 198–205.

⁵⁵ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 19.

⁵⁶ Kallunki 2010, 25, 34–35, 58–61, 91–93.

Uudemmassa tutkimuksessaan Kallunki on selvittänyt kirkon resurssien hyödyntämistä osallistumisessa hyvinvointipalvelujen tuottamiseen ja ostopalvelutoimintaan. Tutkimus huomioi näkökulmassaan kirkon hengellisen ja yhteisöllisen luonteen ja näiden suhteen maalliseksi määriteltävään palvelutoimintaan. Kallunki tuo esille seurakuntien diakonian vahvan ja monipuolisen yhteistyösuhteen kuntiin erityisesti vanhustyössä. Kirkon vanhustyö näyttäytyy tutkimuksessa relevanttina diakoniatyön muotona kuntien kannalta. Tulevaisuudessa kirkko saattaa panostaa myös vanhusten asumispalvelujen kaltaisten hyvinvointipalvelujen tuottamiseen. Kyseisen ikäryhmän vahvalla yhteydellä kirkkoon suurimmassa osassa Suomea Kallunki perustelee mahdollista palvelun seurakuntayhteisöllistä luonnetta. Kirkon tuottamien palvelujen käytön asettuminen muiden palveluntuottajien rinnalle ja suhde omaan valintaan tukee myös mahdollista palvelun uskonnollista roolia.⁵⁷

Uskonto on läsnä ikääntyneille suunnattujen hyvinvointia tukevien palvelujen kentällä myös järjestötoiminnan kautta. Aiempi tutkimus on osoittanut, että avun ja tuen tarjoamisessa tärkeä rooli on myös erilaisilla järjestöillä.⁵⁸ Sosiaalisessa auttamistyössä kristillisyyden motivoimilla ja sen pohjalta rakentuneilla organisaatioilla, kuten Helsingin Diakonissalaitoksella, Pelastusarmeijalla ja Helsingin Katulähetyksellä, eli nykyisellä HelsinkiMissiolla⁵⁹, on ollut tärkeä rooli aina 1800-luvulta alkaen.⁶⁰ Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa erilaiset organisaatiot ja järjestöt ovat jälleen nähtävissä tärkeänä resurssina ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämässä.⁶¹ Edelleen uskonto myös kuuluu tekijöihin, jotka motivoivat osallistumaan järjestöjen tuottamaan vapaaehtoistoimintaan.⁶²

Nykytilanteessa järjestöillä ja vapaaehtoistyöllä nähdään olevan suuri rooli erityisesti ikääntyneiden yksinäisyyden ja tästä aiheutuvien hyvinvointia haittaavien seurausten ehkäisemisessä. Esimerkin tällaisesta uskonnollisen taustan omaavien järjestöjen tekemästä työstä tarjoaa sosiaalialan järjestöihin lukeutuva HelsinkiMissio, jonka ajankohtainen ja julkisuudessakin näkyvyyttä saanut seniorityö edistää ikääntyneiden hyvinvointia tarjoamalla toimintaa, sosiaalisia kontakteja sekä henkistä ja emotionaalista tukea muun muassa ystävä- ja

⁵⁷ Kallunki 2014, 46, 50, 86–87.

⁵⁸ Esim. Pessi 2008.

⁵⁹ HelsinkiMission historiasta Jalovaara.

⁶⁰ Markkola 2002.

⁶¹ Grönlund 2014, 92–94.

⁶² Esim. Kuusisto & Pessi, 168–179.

tukihenkilöpalvelun avulla. Uskonnollisten yhteisöjen roolia onkin pidetty keskeisenä sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvien verkostojen luomisessa.⁶³

2.3. Uskonnollisuus hoivapalvelujen kontekstissa

Uskontoa ja hoivaa on lähestytty myös hoivan antajien näkökulmasta ja ammatillisessa hoitotyön kontekstissa. Hengellisen ulottuvuuden ja siihen liittyvien tarpeiden huomioimisen on todettu tuottavan hyvinvointiin positiivisesti liittyviä tuloksia myös hoivanantajien suhteissa ikääntyneisiin.⁶⁴ Kristillisestä viitekehyksestä aihetta lähestyvän Marjatta Myllylän väitöskirjassa puhutaan hoitajien tekemästä diakonisesta hoitotyöstä, jonka ytimessä vaikuttavat hoitotyön auttamismenetelmien rinnalla karitatiiviset, eli rakkauden palveluun perustuvat, ja liturgiset auttamismenetelmät, sekä ammatillisesta lähimmäissuhteesta, joka perustuu hoitajan kristilliselle ihmiskäsitykselle.⁶⁵ Ikali Karvinen on tutkinut hoitoalan ammatillisten ja hoitotieteellisten julkaisujen pohjalta muodostuvaa kuvaa henkisyyden ja hengellisyyden käsitteistä sekä hengellisestä auttamistyöstä ja näissä ilmenevistä ydinteemoista. Aiheena näitä käsiteltiin julkaisuissa monipuolisesti, vaikkakin melko vähän. Käsitteiden tulkinnassa heijastui pohjautuminen kristillisyyteen ja toisaalta erilaisuuden käsitteeseen, jolla viitattiin vieraaseen uskuntoon. Kuva hengellisestä auttamistyöstä näyttäytyi teknisenä ja toimintaan painottuvana.⁶⁶

Yhteiskunnan määrittelemien ikääntyneille suunnattujen hoivapalveluiden puitteissa asiakkaiden näkökulmasta tehdystä uskonnon tutkimuksesta hoivan kontekstissa on saatavilla joitakin esimerkkejä. TT Raili Gothóni on tutkimuksessaan tarkastellut ikääntyneiden uskonnollisuutta laitoshoidossa ja laitoshoidon sosiaalisena ympäristönä. Vaikka Gothónin tutkimus on toteutettu 1980 -luvulla, tarjoaa se tutkimusasetelmansa kautta mahdollisen vertailukohdan omalle tutkimukselleni. Gothónin tutkimus tuo esille pitkäaikassairaiden harjoittamia yksityisiä sekä uskonnollisten yhteisöjen mahdollistamia uskonnollisen toiminnan muotoja aikansa laitosasumisessa. Tutkimuksessa haastateltavien uskonnollisuus näyttäytyi vaihtelevana elämäntilanteen pohtimiseen liittyvänä tapana, joka antoi mahdollisuuden työstää

⁶³ Grönlund 2014, 92–94.

⁶⁴ Moberg 2009, 104–109; Moberg 2005, 11–21.

⁶⁵ Myllylä 2004.

⁶⁶ Karvinen 2012, 198, 207–208.

asenoitumistaan vanhuuteen ja sairastamiseen.⁶⁷ Yksilön hyvinvointiin liittyvänä näkökulmana tämä on yhä validi. Vaikka tutkimus tarkastelee sairaalaa sosiaalisena ympäristönä, se ei kuitenkaan juuri tuo esille henkilökunnan roolia ja henkilökunnan ja ikääntyneiden potilaiden vuorovaikutukseen liittyviä huomioita.

Muualla kuin Suomessa tehdyssä viimeaikaisessa tutkimuksessa on selvitetty uskonnon ja hengellisyyden roolia kotiasumisen, tuetun kotiasumisen ja palveluasumisen piirissä olevien ikääntyneiden elämässä, sekä uskonnollisen tuen hahmottumista osana hengellisyyttä ja kokonaisvaltaista huolenpitoa ja hoivaa. Norjassa toteutettu hoitotieteen alalta oleva tutkimus perustuu omiin ikääntyneiden käsityksiin uskonnollisuudesta ja hengellisyydestä. Tutkimuksen tulosten mukaan uskonnollisuus ja hengellisyys ovat toisiinsa kietoutuvia käsityksiä, jotka kuuluvat erottamattomasti kokonaisvaltaiseen yksilön hoitamiseen. Yksilöiden näkemykset ja kokemukset hengellisen tuen tarpeesta ja siihen vastaamisesta osoittavat hoitavan henkilöstön tärkeän roolin tarpeiden tunnistajina. Uskonnollisiin tarpeisiin vastaamisessa korostuu uskonnollisten yhteisöjen rooli hoitohenkilöstön ohella.⁶⁸

2.4. Tutkimukseni näkökulma ikääntyneisiin ja hoivaan

Tässä toisessa luvussa tähän asti esittelemäni tutkimukset osoittavat valitsemani aihepiirin näkökulmien moninaisuuden. Näkökulmat voivat kiinnittyä ikääntyvien elämässä vaikuttaville eri tasoille yksilöstä yhteisöön ja yhteiskuntaan. Aiempi tutkimus osoittaa myös ympäristössä vaikuttavien toimijoiden merkityksen. Tässä tutkimuksessa lähestyn käsityksiä näistä toimijoista sekä uskonnosta osana hoivaan liittyviä palveluita ikääntyneiden omasta näkökulmasta. Keskeisenä lähestymistapana tutkimuksessani korostuu sosiaalisen merkityksen sekä suhteessa ikääntymiseen että hoivaan.

Monitieteisenä kenttänä näyttäytyvä sosiaaligerontologia ja sen näkökulma tarjoavat välineitä uskonnon kaltaisen sosiaalisen ilmiön tutkimiseen valitsemassani kontekstissa, jonka yhteydessä ikääntyminen ja siihen liittyvät mahdolliset muutokset ovat yhtenä tarkastelun kohteena. Sosiaaligerontologiassa ikääntymistä lähestytään sosiaalisesta näkökulmasta tarkastelemalla ikääntyvien ihmisten elämäntulkua, toimintaa ja kokemuksia yhteiskunnallisen muokkautumisen näkökulmasta, kuitenkin täysin pois sulkematta biologiseen ja

⁶⁷ Gothóni 1987, 154–158.

⁶⁸ Rykkje, Eriksson & Rahlom 2013, 275–283

psykologiseen näkökulmaan liittyviä tekijöitä. Samalla näkökulman keskiössä olevat ikääntyneet nähdään yhteiskunnassa ja yhteisöissä eri paikoissa ja eri hetkinä toimivina subjekteina, jotka vaikuttavat niihin yhteiskunnallisiin tekijöihin ja ehtoihin joiden valossa ikääntyminen kokemuksena muotoutuu.⁶⁹ Tällainen näkökulma voidaan yhdistää sosiologiassa käytyyn laajaan keskusteluun rakenteen ja toimijuuden suhteista, jonka puitteissa kysymykset liittyvät ihmisen vapaaseen tahtoon ja toimintaan sekä niiden mahdollisuuksiin ja rajoituksiin kollektiivisessa, yhteiskunnallisessa kehityksessä.⁷⁰

Tutkimukselleni tarkempaa suuntaa antava näkökulma löytyy ikääntymistä toimijuuden näkökulmasta lähestyvän Jyrki Jyrkämän ajattelusta. Jyrkämä on sosiologian rakenne – toimijuus -keskustelun pohjalta hahmotellut yksilöä toimivana subjektina korostavaa teoreettista viitekehystä ikääntyneiden arkielämän tutkimiseen.⁷¹ Anthony Giddensin strukturaatioteoriaan⁷² perustaen Jyrkämä esittelee, kuinka jokapäiväisen elämän toimintaan liittyvät tavat, käytännöt ja niitä ohjaavat säännöt muodostavat osan sosiaalista rakennetta. Tällaiset konventiot syntyvät ihmisten välisissä suhteissa ja vaikuttavat yksilöön rajoittamalla tai edistämällä tämän toimintaan liittyviä mahdollisuuksia. Toisaalta yksilöt omalla toiminnallaan luovat, muovaavat ja uusintavat tätä rakennetta. Eri toimijoiden sosiaalisista toimintakäytännöistä syntyvät toimintatavat ja paikalliskulttuurit, joihin saattavat liittyä selkeät säännöt, erilaiset normit tai vain julkilausumattomat tuntumat siitä miten asioita tehdään. Niihin sisältyy myös resursseja, valtaa, tietoa ja taitoa sekä erilaatuista toimintakykyä. Toimintatapoihin pohjautuvan toiminnan ja siihen kuuluvan toimimatta jättämisen seuraukset voivat olla aiottuja tai ei-aiottuja.⁷³

Giddensia mukaillen Jyrkämä näkee toimijuuden käsitteen yhteydessä rakenteiden käsitteeseen, joita hän tarkastelee toimijuuden näkökulmasta ja sille suuntaa antavina koordinaatteina. Jyrkämän muodostamassa viitekehyksessä toimintaan ja toimijuuteen vaikuttavien rakenteiden nähdään olevan läsnä elämäntapaa, menneitä, nykyisyyttä ja tulevaa tarkasteltaessa. Tällaisina näyttäytyvät toiminnalle rajoituksia, esteitä, vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia avaavat tekijät eli toimijuuden koordinaatit, joita ovat kuviossa yksi esitetty ikä,

⁶⁹ Karisto 2007, 273–275.

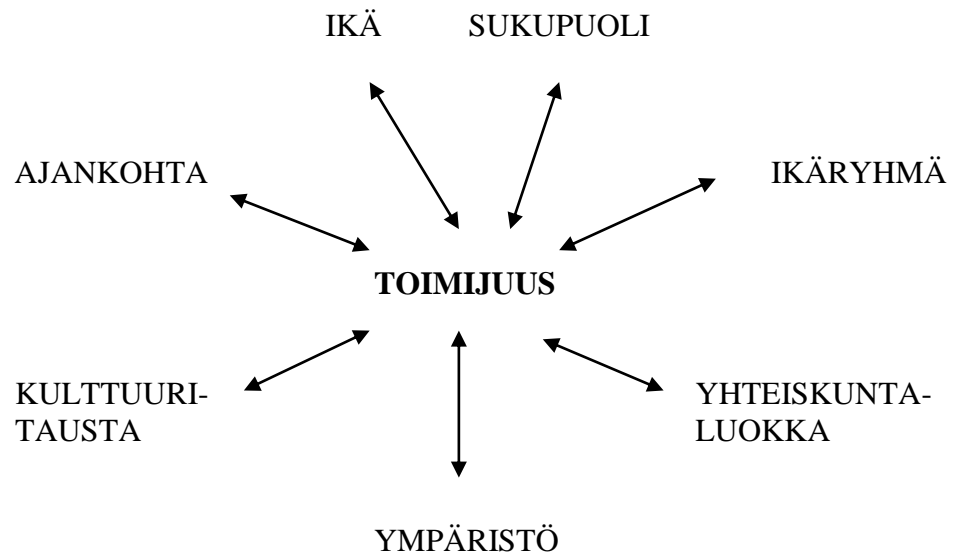
⁷⁰ Esim. Stones 2007; Furseth & Repstad 2006, 47–48; myös Karisto 2007, 273–274.

⁷¹ Jyrkämä 2008.

⁷² Giddens 1984, 1991.

⁷³ Jyrkämä 2008, 197–198.

sukupuoli, kohortti ja sukupolvi, ajankohta, yhteiskuntaluokka, ympäristö ja kulttuurinen tausta. Näiden rakenteiden vaikutuspiirissä muodostuva toimijuus on erilaista eri konteksteissa.⁷⁴

Kuvio 1. Toimijuus Jyrkämää mukailten (2008)

Identiteetin suhde ympäristöön näyttäytyy vuorovaikutuksena, jossa identiteettiä ja toimijuutta rakennetaan yhteistyössä ympäristön kanssa. Ympäristön kulttuuri toimii jaettujen merkitysten ja symbolien varantona, josta yksilö poimii identiteettinsä rakennusaineet. Jännitteen toimijuuden valinnanvapauden ja rakenteen välille voivat synnyttää ikääntymiseen liitetyt mielikuvat.⁷⁵ Jyrkämän anti liittyy tutkimukseni lähestymistapaan ja siinä hahmottuvaan ihmiskäsitykseen: tutkimukseni pohjautuu näkemykseen ikääntyneistä toimivina subjekteina ja sosiaalisesti rakentuvan todellisuuden rakentajina.⁷⁶ Tämä näkemykseni toimii pohjana seuraavassa luvussa tekemässäni tutkimustehtävän ja siihen liittyvien kysymysten asettelussa sekä tutkimusmenetelmän valinnassa.

Kuten toimijuus myös hoiva käsitteenä on laaja-alainen. Hoivalla voidaan viitata niin fyysiseen kuin psyykkiseen, sekä palkallisena että palkattomana näyttäytyvään työhön, joka liittyy huolenpitoon ja hyvinvoinnin edistämiseen. Hoivaan voi liittyä esimerkiksi ruumiillista ja materiaalista auttamista, läsnäoloa tai yhtäaikaaisesti näitä kaikkia. Tutkimukseni näkökulmassa korostuu kaikkiin näihin kietoutuva sosiaalisen ulottuvuus. Sosiaalisen hoivan käsitettä käyttämällä

⁷⁴ Jyrkämä 2008. 192–194.

⁷⁵ Katz & Laliberte-Rudman 2009, 142–144.

⁷⁶ Metodologiasta Tuomi & Sarajärvi, 13, 63–64.

viitataan arkiseen välittämiseen ja huolenpitoon, joka perustuu hoivattavan tarpeille. Se ei määrity hoitotoimenpiteiden tai kodinhoidollisten tehtävien pohjalta, vaikka saattaa ilmetä yhteydessä niihin. Käsite on myös yhteensopiva tutkimukseni ikääntyneiden toimijuutta korostavan näkökulman kanssa, koska sosiaaliseen hoivaan liittyy olennaisesti hoivan antajan ja vastaanottajan, kahden erillisen toimijan vuorovaikutus ja vastavuoroisuuden ulottuvuus. Tällainen vuorovaikutuksessa muodostuva hoiva tuottaa paitsi turvallisuutta, ylläpitää myös arkisia elämänprosesseja. Sosiaalisen hoivan merkitys hyvinvoinnin edistämässä voidaan nähdä tärkeänä.⁷⁷

Vapaaehtoistyötä vanhusten laitoshoidon kontekstissa tutkinut Anne Hartikainen määrittelee ytimeksi sosiaaliselle hoivalle kasvokkaiset kohtaamiset, joille vapaaehtoistyö tarjoaa mahdollisuuksia ammatillisen hoivan ohella. Oman tutkimukseni kannalta mielenkiintoisena Hartikaisen tutkimuksen kontekstissa toimii uskonnon rajaaminen, joka näyttäytyy tutkimuksen vapaaehtoistoiminnan uskonnollisessa sitoutumattomuudessa ja sen toiminnan periaatteisiin kuuluvassa rajoituksessa, jonka mukaan vapaaehtoiset eivät tuo uskonnollisia kirjoja tai lehtiä osastolle. Hengellisyyden Hartikainen mainitsee musiikin muistoja herättävän ja terapeuttisuuteen liittyvän vaikutuksen yhteydessä.⁷⁸ Frank Martela nimittää ammatillista hoitotyötä tarkastelevassa tutkimuksessaan hoivaajan ja hoivattavan kohtaamisia hoivayhteyden hetkiksi ja yhdistää mahdollisuudet hoivaavaan kohtaamiseen niin olosuhteisiin, hoivaajan ja hoivattavan vastavuoroisuuteen kuin osapuolten sisäiseen kompetenssiin.⁷⁹ Sekä Hartikaisen että Martelan tutkimuksissa sosiaalisen ulottuvuuden sisältävä hoiva ja siihen liittyvät kohtaamiset tuottavat hyvinvointia sekä hoivan antajalle että vastaanottajalle.

Hoivan käsite mahdollistaa arkisten käytäntöjen ja siihen liittyvän todellisuuden tarkastelun.⁸⁰ Sosiaalisen hoivan käsitteeseen nojautumalla pyrin tekemään eroa hoivan käsitteeseen pelkkänä poliittisena, ammatillisena sekä puhtaasti formaalin ja informaalin hoivan rajaamiseen liittyvänä kysymyksenä.⁸¹ Tutkimuksellani en pyri ottamaan normatiivisessa mielessä kantaa hoivan vastuunjakoon liittyviin kysymyksiin, vaan deskriptiivisesti tuomaan esille

⁷⁷ Hoivan käsitteestä esim. Räsänen 2011, 29–34; Hartikainen 2009, 16–18; Anttonen & Zechner 2009; Tedre 2007.

⁷⁸ Hartikainen 2009, 16–18, 27, 74–75, 105, 128, 132.

⁷⁹ Martela 2012.

⁸⁰ Esim. Tedre 2000.

⁸¹ Vrt. hoivan yhteiskunnallistumisesta Anttonen & Sointu 2006, 12–16.

kehystä, jonka puitteissa uskonnon hyvinvointiin liittyviä ulottuvuuksia voidaan tarkastella ja mahdollisesti hyödyntää.

3. Tutkimuksen tavoitteet ja toteuttaminen

3.1. Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tehtävänä on tarkastella uskonnollista palvelutarjontaa ikääntyneiden palveluasumisessa sekä asiakkaiden kokemuksia uskonnosta siellä. Tutkimustehtävää lähestyn seuraavien alakysymysten avulla.

- Millaista uskonnollista toimintaa asiakkaille on tarjolla?
- Keneltä asiakkaat odottavat ja keneltä saavat tukea uskonnollisuuteen liittyvissä kysymyksissä?
- Kenen pitäisi asiakkaiden mukaan tuoda uskonnollisiin tarpeisiin liittyvät kysymykset esille?

Uskonnollisella palvelutarjonnalla viitataan uskonnollisia elementtejä sisältävään toimintaan. Tutkimustehtävää avaava toinen ja kolmas kysymykseni tarkastelevat asiakkaiden sosiaalista ympäristöä ja siinä tapahtuvaa vuorovaikutusta uskonnollisuuden ja siihen liittyvien tarpeiden näkökulmasta. Tutkimukseni lähtökohta liittyy käsitykseen uskonnosta sosiaalisena ilmiönä. Näkemyksen mukaan uskonto ja uskonnollisuus eivät muodostu vaikutuksista vapaassa tyhjiössä, vaan niiden muoto ja sisältö kehittyvät vuorovaikutuksessa ympäristöön, aikaa ja paikkaan, jossa ne ilmenevät.⁸² Tämä ympäristö muodostuu yksilöiden välittömästä ympäristöstä siinä vaikuttavine ihmisineen sekä laajemmasta yhteisöstä ja yhteiskunnasta, jonka jäseniä yksilöt ovat.

Tutkimuksessani tarkastelen uskontoa ikääntyneiden palveluasumisessa sen asiakkaiden näkökulmasta. Asiakas on sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä yleisesti käytetty käsite, jolla viitataan palvelujen käyttäjään.⁸³ Tutkimukseeni osallistuneiden ikääntyneiden asema asiakkaina hahmottuu suhteessa heidän tarvitsemaansa arkielämään liittyvästä toiminnasta selviytymistä edistävään ikääntyneiden palveluasumiseen. Ikääntyneiden palveluasumisella viitataan sosiaalihuoltoon liittyvään asumispalveluun, joka on yli 65-vuotiaille tarkoitettua ja sisältää asumisen lisäksi asiakkaan tarvitsemat hoiva- ja hoitopalvelut. Palveluasuminen on voi olla tehostettua palveluasumista, jossa asiakkaalle tarjotaan ympärivuorokautista tukea, tai tavallista palveluasumista,

⁸² Durkheim 1980, 1982, 2013; Simmel 1904; Furseth & Repstad 2006, 23.

⁸³ Esim. Valkama 2012, 1–7.

jossa palvelut eivät ole ympärivuorokautisia.⁸⁴ Tällainen asuminen voi sijoittua omaan palvelutalon yhteydessä sijaitsevaan asuntoon tai ryhmäkotiin.⁸⁵ Tutkimukseni sisältää sekä tavallisen että tehostetun palveluasumisen asiakkaita, joista osa asuu palvelutalon yhteydessä olevissa omissa asuinnoissa ja osa ryhmäkodeissa. Tällaiset asumismuodon rajat eivät ole ensisijainen tarkastelunäkökulma tutkimusasetelmani lähtökohdassa. Viittaamani palveluasuminen sisältää myös asiakkaille suunnattuja yhteisiä tiloja asumisen välittömässä läheisyydessä ja mahdollisuuden yhteisöllisyyteen.

Palveluasumisen tuottajina kuntien ohella toimivat yksityiset palveluntuottajat, kuten järjestöt ja yritykset.⁸⁶ Tutkimukseni lähtöasetelma sisältää kunnan tuottamaa palveluasumista ja yksityistä, uskonnollisen organisaation tuottamaa palveluasumista. Uskonnollisen organisaation käsitteellä viitataan tutkimuksessani järjestöihin ja säätiöihin, joiden toiminnassa vaikuttaa läheisyys uskonnolliseen yhteisöön esimerkiksi toiminnassa vaikuttavien arvojen kautta.⁸⁷ Myös palveluasumisessa toteutettavan hoiva- ja hoitotyön kautta uskonto voi olla läsnä siellä. Henkisten ja hengellisten tarpeiden huomioiminen ovat osa ikääntyneiden kokonaisvaltaista hoitoa, johon kuuluu hoidontarpeen sekä terveyden, sosiaalisen ympäristön, mielialan ja tulevaisuuden arviointia.⁸⁸

Tutkimustehtävä ja siihen liittyvät kysymykset rajaavat näkökulmani ikääntyneisiin joukkona yksilöitä, joita yhdistävinä tekijöinä voidaan nähdä iän lisäksi palveluasuminen ja siihen ohjanneeseen elämäntilanteeseen liittyvät piirteet kuten toimintakyvyn muutokset. Hoivaympäristönä hahmottuvaan kontekstiini sisältyy näkemys hoivan saajan ja antajan välisestä riippuvuudesta, joka voi vaihdella toiminta-alueittain.⁸⁹ Esimerkiksi ympäristö voi vaikuttaa uskonnollisen tuen toteutumiseen tarjoamiensa mahdollisuuksien kautta. Tämä ympäristö käsittää myös asiakkaiden sosiaalisen ympäristön ja siinä vaikuttavat ihmissuhteet.⁹⁰

Kirkkososiologiaan sijoittuvan tutkimukseni tavoite on käsitettävissä monitieteiseksi.⁹¹ Uskontososiologiseen kontekstiin asetettuna tavoitteenani on

⁸⁴ Väyrynen & Kuronen 2011, 7.

⁸⁵ Andersson 2007, 9.

⁸⁶ Andersson 2007, 14.

⁸⁷ Uskonnollisen organisaation määritelmästä Bielefeld & Cleveland 2013; Esim. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon läheisyyteen sijoittuvat järjestöt ja säätiöt, Kallunki 2014, 4.

⁸⁸ ETENE 2008,7; MacKinlay 2009, 134–135.

⁸⁹ Esim. Anttonen & Zechner 2009, 36–38; Zechner & Valokivi, 2009, 161–163.

⁹⁰ Jahren Kristoffersen & Breievne 2006, 407.

⁹¹ Esim. Repko 2008.

esimerkin kautta tuottaa tietoa uskonnosta ja uskonnollisuudesta sosiaalisina ilmiöinä yhteiskunnan modernisaatioon liittyvässä muutosprosessissa, jossa myös hyvinvointipalvelut ovat muutoksessa. Samalla tutkimukseni tuo esille ikääntyneiden oman äänen ja tuottaa tietoa ikääntymiseen liittyvistä kokemuksista. Yhteiskunnallisiin muutoksiin liittyvän kehityksen onkin esitetty tarvitsevan perustietoa tuottavaa ja soveltavaa tutkimusta erilaisten ratkaisujen vaikutuksesta ikääntyneiden elämässä.⁹² Ikääntyneisiin liittyvässä tutkimuksessa ikääntyneiden, erityisesti pitkäaikaishoidon piiriin kuuluvien ihmisten osallistuminen tutkimustiedon tuottamiseen haastateltavien roolissa on usein ohitettu. Tutkimukseen osallistumisen esteet ovat liittyneet muun muassa stereotypioihin ikääntyneistä ja heidän kompetenssistaan sekä näkemykseen heidän asemastaan haavoittuvina.⁹³

Uskonto ikääntyneiden palveluasumisessa on aihe, josta ei ole suomalaista yliopistotason tutkimusta.⁹⁴ Tutkimuksellani pyrin tätä aukkoa paikkaamaan sekä tuottamaan aihetta kuvailevaa tietoa⁹⁵. Uskonnollisen palvelutarjonnan kartoittaminen palvelee myös ikääntyneiden parissa toimivien ihmisten mahdollisuuksia tarjota, kehittää ja kohdentaa olemassa olevia palveluja, sekä auttaa tarvittaessa luomaan uutta uskonnollisuuteen, hengellisyyteen ja henkisyyteen liittyvää tarjontaa vastaamaan uskonnollisuuteen ja hengellisyyteen liittyviin tarpeisiin.

3.2. Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Koska tutkimukseni käsittelee vähemmän tutkittua aluetta, valitsin tutkimukseni otteeksi laadullisen ja aineistolähtöisen lähestymistavan. Tutkimustani varten tein yhteensä kaksitoista äänitettyä haastattelua, jotka toteutin kahdessa eri yksikössä. Yksiköistä toisessa palveluasuminen oli kaupungin tuottamaa ja toisessa evankelis-luterilaisen kirkon läheisyyteen sijoittuvan uskonnollisen organisaation tuottamaa palveluasumista. Äänitallennettua aineistoa haastatteluista kertyi yhteensä 11 tuntia 15 minuuttia. Tutkimuksen suorittamiseen vaadittava tutkimuslupa edellytti yksityisessä palveluasumisessa tutkimussuunnitelman hyväksymistä. Kunnallisessa palveluasumisessa tutkimusluvun saaminen edellytti lisäksi kirjallista hakemusta kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden osastolta.

⁹² Noppari & Koistinen 2005, 5.

⁹³ Suhonen, Stolt & Leino-Kilpi 2013, 551–552.

⁹⁴ Aiheesta on tehty ammattikorkeakoulutason tutkimuksia mm. Ritva Rantala 2006 ja Kykkänen, Mari 2007.

⁹⁵ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2004, 129–130.

Palveluasumisyksiköiden erilaisista tutkimuslupakäytännöistä johtuvan tutkimuslupaprosessin päätökseen saamisen eriaikaisuudesta johtuen haastattelut toteutettiin kahdessa vaiheessa. Yksityisen palveluasumisen aineisto on kerätty joulukuussa 2013 ja kunnallisen palveluasumisen aineisto maaliskuussa 2014.

Haastatteluista kymmenessä kohteena olivat palveluasumisen asiakkaina olevat ikääntyneet, jotka olivat asuneet palveluasumisessa vuodesta yli kymmeneen vuoteen. Nämä haastattelut muodostavat tutkimukseni varsinaisen aineiston (n=10) ja tuovat esille asiakkaiden näkemyksen ja kokemuksia uskonnosta nykyisessä elinympäristössään. Haastattelujen kestot vaihtelivat 40 minuutista 83 minuuttiin, keskimääräisen haastatteluajan ollessa 63 minuuttia. Haastattelut toteutin haastateltavien toiveen mukaan heidän kodeissaan tai varaamissani palveluasumisen erillisissä tiloissa.

Sukupuoli ja ikäjakauma	Uskontokunta	Liikkumisen apuvälineet	Nykyiset perhesuhteet
nainen 9 mies 1 ikäjakauma 75–102 vuotta	evankelis-luterilainen 8 ortodoksi 1 uskontokuntaan kuulumaton 1	rollaattori 4 pyörätuoli 2 saattaja ja pyörätuoli 1 saattaja ja rollaattori 1 saattaja 1 ei tarvetta 1	ei puolisoa tai lapsia 3 puoliso, muualla, ei lapsia 1 leski, ei lapsia 1 leski, lapsia ja näiden lapsia 5

Taulukko 1. Haastateltujen asiakkaiden kuvaus (n=10)

Haastateltavien ikäjakauma haastatteluhetkellä oli 75–102 -vuotta. Asiakkaista yhdeksän oli naisia ja yksi mies, jotka kaikki asuivat nykyisessä elämäntilanteessaan palveluasumisessa ilman puolisoa tai perhettä. Heidän toimintakykynsä ja avuntarpeensa vaihtelivat ympärivuorokautisesta tuen ja avun tarpeesta vähäisempään ja satunnaisempaan tukeen. Haastateltavista viisi oli asiakkaana kristillisen arvopohjan omaavassa, säätiöpohjalta toimivassa yksityisessä asumispalvelussa. Nämä haastattelut nimesin kirjain ja numero-yhdistelmällä Y1 – Y5. Loput viisi haastateltavaa olivat asiakkaina kunnallisessa

palveluasumisessa ja näitä haastatteluja vastaavat viitteet ovat K6 – K7 ja K9 – K11. Tutkimukseeni osallistuneista asiakkaista yksi ilmoitti vetäytymisestään litteroituani haastattelut. Viite tästä poistetusta haastattelusta on näkyvillä haastattelujen juoksevassa numeroinnissa.

Yhteensä kahdestatoista tekemästani haastattelusta kahdessa kohteena olivat pääosin hallinnollisten tehtävien kaltaisissa tehtävissä toimivat palveluasumisen työntekijät henkilökunnan edustajina. Haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi olen häivyttänyt näiden yksikkökohtaiset erot ja merkinnyt nämä viitteillä H1 ja H2. Kestoltaan nämä haastattelut olivat 27 ja 20 minuuttia. Nämä taustahaastattelut liittyivät palveluasumisen uskonnolliseen palvelutarjontaan ja uskonnollisuuden huomioimiseen osana palveluasumista.⁹⁶ Taustahaastattelujen kautta pyrin saamaan esille palveluasumisyksikköön liittyvän kontekstin, jossa yksilön uskonnollisuus toteutuu ja sen ilmaiseminen tapahtuu. Kontekstin merkitys uskonnollisuudelle liittyy uskonnon ymmärtämiseen ilmiönä tietyssä elämäntilanteessa, ajassa ja paikassa.⁹⁷ Yksilön uskonnollisuuden ei katsota syntyvän tyhjiössä, vaan kehittyvän vuorovaikutuksessa ympäristöön ja siinä vaikuttaviin uskonnon piirteisiin.⁹⁸ Haastattelujen yhteyteen sijoittuvana ajankohtana suoritin myös palveluasumisen yleisissä tiloissa toiminnasta kertoviin esitteisiin keskittyvää havainnointia, jonka dokumentoin erilliseksi tiedostoksi (T1 – T14). Tavoitteenani havainnoinnilla oli aineiston vahvistaminen.⁹⁹

Tutkimusmenetelmän valinnassa ja tiedon keräämisessä huomioin menetelmän sopivuuden tutkimukseni aiheelle sekä tutkittaville. Haastattelu tiedonkeruumenetelmänä on suora ja joustava tapa kerätä aineisto, joka korostaa tutkimuskohdetta subjektina ja aktiivisena merkityksiä luovana toimijana. Sen avulla on mahdollista saada syventävää tietoa ja tarkentaa näkemyksiä.¹⁰⁰ Gerontologisessa eli vanhenemiseen ja vanhuuteen liittyvässä tutkimuksessa ikääntyneiden äänelle on annettu tilaa huomioimalla tutkimuksessa heidän kokemuksensa, käsityksensä ja toiveensa.¹⁰¹ Ikääntyneiden oma ääni on keskeinen tekijä myös tutkimuksessani, jonka tieteenfilosofinen lähtökohta on fenomenologisessa hermeneutiikassa. Tämän näkemyksen keskiössä vaikuttavat

⁹⁶ Liite 5.

⁹⁷ Walent 2009, 4.

⁹⁸ Furseth & Repstad 2006, 23.

⁹⁹ Havainnoinnista Tuomi & Sarajärvi 2011, 81–83.

¹⁰⁰ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 193–196.

¹⁰¹ Anttonen & Zechner 2009, 42.

tutkittavan subjektin elämismaailma ja kokemukset, niiden pohtiminen ja tulkinta.¹⁰²

Haastateltavia hankkiessani tavoitteenani ei ollut saada haastateltavaksi vain uskonnollisia asiakkaita. Tutkimuksessa jätin avoimeksi mahdollisuuden käsitellä uskonnottomuutta osana tutkittavaa ilmiötä. En myöskään määritellyt uskonnollisuutta sidonnaiseksi tiettyihin organisoituihin uskontoihin tai uskonnollisiin yhteisöihin. Uskonnon ja uskonnollisuuden määritelmään vaikuttivat tutkittavien omat näkemykset aiheesta. Tämä rajaus antaa esimerkin siitä, kuinka tutkimuksellani pyrin tukeutumaan fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, jossa tieto rakentuu tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutuksessa. Tällaisessa hermeneuttisessa kehässä osapuolten esiymmärrys tarkentuu jaetuksi ymmärrykseksi.¹⁰³ Haastateltaville tällainen lähestymistapa antaa mahdollisuuden tulla kohdatuksi aktiivisena merkityksiä luovana ja tietoa rakentavina toimijoina.¹⁰⁴ Lisäksi se mahdollistaa uskonnollisuuden monimuotoisuuden huomioimisen.¹⁰⁵

Yhteydenottaminen haastateltaviin tapahtui asumispalveluiden johtajan ja henkilökunnan kautta. Yksityisessä palveluasumisessa pidin lisäksi palveluasumisen järjestämisen toimintahetken yhteydessä lyhyen infotilaisuuden, jossa kerroin tutkimuksestani ja etsiväni tutkimukseeni osallistumisesta kiinnostuneita asiakkaita. Tutkimusluvan hakemisen ja henkilökunnan käytön haastateltavien rekrytoinnissa sisältävän menettelytavan voidaan nähdä olevan yhteydessä haastateltavien asemaan palveluasumisen asiakkaina sekä näkemykseen ikääntyneistä herkästi haavoittuvina ja suojelun tarpeessa olevina ihmisinä. Lainsäädäntö ja eettinen koodisto suojaavat haavoittuvina pidettyjä ihmisryhmiä kuten vanhuksia, vammaisia ja lapsia tutkimuksessa. Yhtenä ikääntyneiden tutkimiselle haasteita asettavana tekijänä aiemmassa tutkimuksissa on nähty vaikeus saada ymmärretty suostumus erityisesti muistisairailta ja haavoittuvilta ihmisiltä. Haasteet tutkittavien suostumuksensa ymmärtämisen sekä heidän päätöksenteko- ja osallistumiskykyjensä arvioinnissa ovat myös tutkimusta vaikeuttavia seikkoja.¹⁰⁶

¹⁰² Tuomi & Sarajärvi 2009, 34–35.

¹⁰³ Walent 2009, 2–7.

¹⁰⁴ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 194.

¹⁰⁵ Walent 2009, 4.

¹⁰⁶ Suhonen, Stolt & Leino-Kilpi 2013, 551–552, 559–560..

Tutkimusmenetelmään liittyvät syyt rajasivat pitkälle edennyttä muistisairautta sairastavat tutkimusasetelmani ulkopuolelle. Tähän tutkimukseen osallistuvilta edellytettiin normaalina pidettyyn ymmärryskykyyn suhteutuvaa ymmärryskykyä sekä kykyä olla vuorovaikutuksessa haastattelutilanteessa. Tämän arvioinnin, kuten myös haastateltavien etukäteisvalinnan, suoritti asumispalveluiden henkilökunta antamani informaation¹⁰⁷ mukaisesti. Näistä valikoituneista ehdokkaista valitsin haastateltavat satunnaisesti. Haastateltavista yhdellä oli kertomansa mukaan muistamiseen liittyviä vaikeuksia, jotka hankaloittivat arkielämää, mutta eivät kuitenkaan vaikuttaneet ymmärtämiseen.¹⁰⁸ Ennen varsinaisten haastattelujen tekemistä kävin esittäytymässä kaikille haastateltaville ja sovimme haastatteluajan henkilökohtaisesti. Näin minulla oli mahdollisuus informoida haastateltavia tutkimuksesta, sen aiheesta ja heidän oikeuksistaan tutkittavina henkilökohtaisesti henkilökunnan jakaman informaatiokirjeen¹⁰⁹ lisäksi. Lisäksi pyysin suostumuksen haastatteluun kirjallisesti¹¹⁰.

Edellä mainitut seikat loivat edellytyksiä niin haastattelun onnistumiselle kuin tutkimuksen eettisyydelle.¹¹¹ Eettisyyden huomioimiseksi tärkeää on myös raportoida eettisyyteen liittyvistä kysymyksistä tutkimuksen edetessä, sekä huomioida mahdolliset eettisyyteen liittyvät ongelmat.¹¹² Tutkittavaa hyödyttävänä seikkana tutkimukseen osallistumisen voidaan nähdä antavan tutkittavalle mahdollisuuden osallistua yhteisen hyvän edistämiseen, oman näkökannan ilmaisemiseen sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen.¹¹³ Ikääntyneen mahdollisuus jakaa kokemuksiaan elämästään vuorovaikutuksessa arvostavan kuuntelijan kanssa mahdollistaa kertojan kokemuksen itsestään sekä elämästään arvokkaana.¹¹⁴

Haastattelun lajiksi valitsin teemahaastattelun, jonka avulla oli mahdollista käydä läpi samoja vakaumuksen määrittelyyn ja uskonnonharjoittamiseen sekä uskonnon puheeksi ottamiseen liittyviä teemoja ja aihepiiriä kaikkien haastateltavien kanssa.¹¹⁵ Teemahaastattelurungossa¹¹⁶ pyrin huomioimaan

¹⁰⁷ Liite 1.

¹⁰⁸ Y4.

¹⁰⁹ Liite 2.

¹¹⁰ Liite 3.

¹¹¹ Esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.

¹¹² Suhonen, Stolt & Leino-Kilpi 2013, 559–560.

¹¹³ Suhonen, Stolt & Leino-Kilpi 2013, 551–552.

¹¹⁴ Gothóni 2005, 99.

¹¹⁵ Haastattelun lajeista Ruusuvuori & Tiittula 2005, 10–12.

uskonnollisen monimuotoisuuden. Käytettäväksi käsitteeksi valitsin uskonnollisuuden,¹¹⁷ joka käsitteenä liittyy uskontoon, mutta johon voidaan sisällyttää myös perinteisistä uskonnoista irtaantuneet yksilölliset hengellisyyden ja henkisyyden muodot.¹¹⁸ Lisäksi ikääntyneiden uskonnollisuus näyttäisi aiemman tutkimuksen perusteella olevan läheisempänä perinteisen uskonnollisuuden käsitettä. Teemat muotoutuivat operationalisoimalla tutkimustehtävä ja sitä avaavat kysymykset uskonnon teoreettisen osaamisen ja aiemman tutkimuksen avulla.¹¹⁹

Uskonnollisuudelle hain muotoa kysymällä haastateltavilta heidän maailmankatsomuksestaan sekä uskonnonharjoittamisestaan. Mikäli haastateltava itse ilmoitti maailmankatsomukseensa muun kuin uskonnollisen maailmankatsomuksen, tai ei harjoittanut uskontoa missään sen muodossa, luokittelin hänet muun maailmankatsomuksen omaavaksi. Haastattelurunko jakautui kaikille yhteisen alun jälkeen kahdeksi erilliseksi teemaksi, joista toinen kosketti uskonnolliseksi määrittyneitä ja toinen muun maailmankatsomuksen omaavia haastateltavia. Haastateltavista miltei kaikki kuuluivat johonkin uskonnolliseen yhteisöön vain yhden ollessa uskontokuntaan kuulumaton. Enemmistö kuului evankelis-luterilaiseen uskontokuntaan, yhden haastateltavista ollessa vakaumukseltaan ortodoksi.

Teemoihin liittyvät kysymykset toimivat haastatteluissa tarpeen mukaan käytettävänä apukysymyksinä ja kysymyksiä käytin tilanteen mukaan vaihdellen. Haastattelujen toteutus läheni avointa haastattelua, joka muistuttaa vapaata keskustelua. Tämä antoi tilaa varsinaisten teemojen ulkopuolelta nouseville aiheille. Yhdeksi tällaiseksi aiheeksi keskusteluissa nousi haastateltavien elämänhistoria ja sen suhde uskonnollisuuteen. Myös keskustelusta nousevien tarkentavien lisäkysymysten esittäminen on mahdollista tämän tyyppisessä haastattelussa.¹²⁰ Väljä haastattelurunko mahdollisti haastattelussa myös etenemisen haastateltavan ehdoilla. Yksilöittäin toteuttamissani haastatteluissa oli mahdollista huomioida aiheen yksityisenä pidetty luonne.¹²¹

¹¹⁶ Liite 4.

¹¹⁷ Ikääntyneiden uskonnollisuuden tutkimuksessa käytettävän käsitteen muodostumisesta ja määrittelystä esim. MacKinlay 2009, 131–144.

¹¹⁸ Turner 2011, 148; Furseth & Repstad 2010, 23.

¹¹⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.

¹²⁰ Tuomi & Sarajärvi 2009, 73, 75; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 10–12.

¹²¹ Kts. Mills, Speck & Coleman 2011, 57.

Haastateltavia valittaessa ja haastattelun edetessä pyrin huomioimaan uskonnollisuuteen liittyvien traumojen mahdollisesti aiheuttaman ahdistuksen, pelon ja neuroosit.¹²² Näiden arvioiminen kuuluu uskontopsykologian alaan ja on haasteellista, mutta tiedostaminen auttoi valmistautumaan aiheen herättämiin voimakkaisiin tunteisiin. Tällaisessa tilanteessa voi keskustelun ominaisuuksiin kuulua ulottuvuus, jossa se tarjoaa yksilölle myös eheyttävän kokemuksen.¹²³ Suorittamiani haastatteluja, jotka olivat vapaata keskustelua lähentyviä ja yksilöä kunnioittavia teemahaastatteluja, voidaan pitää tällaisena keskustelun muotona.

Haastattelua lopetettaessa sisällytin siihen haastattelun toteutumiseen ja vuorovaikutuksen onnistumiseen liittyvän lyhyen arvioivan keskustelun, jossa haastateltavilla oli mahdollisuus keskustella aiheen herättämistä tunteista. Kaikki haastateltavat mielsivät kokemuksen positiiviseksi sen herättämien tunteiden laadusta riippumatta. Kuten aiemmin toin esille, haastateltavista yksi ilmoitti tahdostaan vetäytyä tutkimuksesta muutama päivä haastattelun jälkeen, jolloin tämä haastattelu sekä siitä syntynyt materiaali poistettiin aineistosta ja korvattiin uudella haastattelulla. Tämän haastateltavan kanssa kävin hänen ilmoituksensa jälkeen lyhyen keskustelun tilanteen hänessä synnyttämistä ajatuksista. Haastateltavien hyvinvointi ja eettisyys olivat kaikissa tilanteissa tärkeä osa tutkimusprosessiani, jossa tutkimuskohteena olivat haavoittuvina pidetyt ihmiset.¹²⁴

3.3. Analyysin kulku

Kuten edellisestä aluvuodesta on havaittavissa, alkoi aineistoni analyysi jo tiedon keräämisen yhteydessä luokitellani haastateltavia maailmankatsomukseen liittyvien seikkojen mukaan ja hahmottaessani haastattelujen kuluessa teemojen ulkopuolelta nousevien aiheiden, kuten elämänhistorian merkityksen. Tämä on tyypillistä prosessina hahmottuvalle laadulliselle tutkimukselle.¹²⁵ Varsinainen syventyminen analyysiin tapahtui tekstimuotoon muuttamani aineiston kautta, jota äänitallenteista muodostui 175 sivua sanatarkasti litteroituna rivivälillä 1,5. Tutkimukseni analyysimenetelmänä käytin aineistolähtöistä laadullista sisällönanalyysia. Analyysiin syventyminen sijoittui päällekkäin aineiston

¹²² Geels & Wikström 2009, 334–339.

¹²³ Helin, Hiilamo & Jokela 2010, 70–72.

¹²⁴ Suhonen, Stolt & Leino-Kilpi 2013, 559–560.

¹²⁵ Seitamaa–Hakkarainen 1999.

keräämisen kanssa, koska kunnallisessa palveluasumisessa aineiston keräämiseen tarvittavan tutkimuslupapäätöksen päätöksentekoprosessin viivästymisen vuoksi suoritin aineiston analyysin kahdessa vaiheessa aloittamalla yksityisestä palveluasumisesta kerätystä aineistosta.

Tutkimuksesta vetäytyneen asiakkaan haastattelu ja sen litterointi on poistettu aineistosta tässä vaiheessa. Koska ehdin haastattelun toteuttaa, on siinä saamani informaatio kuitenkin vaikuttanut esiyemmäryykseeni, jonka varassa aineistoa analyysivaiheessa lähestyin. Poistamisesta huolimatta oli näin ollen mahdotonta täysin eliminoida haastattelun vaikutusta jäljelle jäävään aineistoon tekemääni analyysiin, erityisesti tämän haastattelun poiketessa muista haastatteluista edustamalla poistamisen myötä tutkimuksen ulkopuolelle jäänyttä vähemmistöä uskontokunnan osalta.

Laadullisessa sisällönanalyysissa tehdään puheen sisältöön liittyviä luokitteluja, joiden avulla ilmiöön liittyvien sisältöjen analysointi tapahtuu.¹²⁶ Aluksi analysoin haastattelut itsenäisinä teksteinä. Tekstimuotoiseen aineistoon perehtyessäni etsin tutkimustehtävääni ja sen alakysymyksiin vastauksia antavat kohdat. Tällaisia olivat esimerkiksi kohdat, joissa haastateltavat kertoivat toiminnasta, joka sisälsi uskontoon liittyvän elementin. Tällaisina elementteinä esille nousivat uskonnollinen organisaatio toiminnan järjestäjänä, sekä uskonnollinen elementti toiminnan sisällössä, kuten virsien laulaminen tai rukoileminen. Uskonnollisen toiminnan lisäksi etsimiäni kohtia aineistossa olivat uskonnon puheeksi ottamiseen liittyvät kohdat. Näiden muodostamieni käsitekokonaisuuksien taustalla voidaan hahmottaa klassisen uskontososiologian näkemys uskonnosta sosiaalisena, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja toiminnassa muotonsa saavana ilmiönä.¹²⁷ Lisähavaintojen tekeminen tapahtui aineistolähtöisesti ilman ennalta päätettyjä analyysiyksiköitä tiettyjen teemojen, kuten aiempaan elämään kuuluvien muistojen, toistuessa uskonnolliseen toimintaan ja uskonnon puheeksi ottamiseen liittyvien kohtien yhteydessä. Suppeimmillaan vähitellen muodostuvat analyysiyksiköt muodostuivat lyhyestä lauseesta ja laajimmassa muodossaan ajatuskokonaisuuksista, jotka pelkistin ja taulukoin.¹²⁸

¹²⁶ Seitamaa–Hakkarainen 1999.

¹²⁷ Esim. Durkheim 1980; Simmel 1904.

¹²⁸ Analyysiyksiköiden muodostamisesta ja pelkistämisestä mm. Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–96 sekä Benaquisto 2008, 86–87.

Analyysin jatkuessa muodostin pelkistämistäni ilmauksista alaluokkia etsimällä merkityksiä sekä vertailemalla ja vastakkain asettelemalla niitä.¹²⁹ Esimerkiksi tarjolla olevan uskonnollisen toiminnan alaluokat muodostuivat ryhmittelemällä uskonnollisen elementin toiminnassa sisältävät kohdat niitä yhdistävien ja erottavien piirteiden mukaan, esimerkiksi sijoittamalla ilmauksen uskonnollisen yhteisön järjestämään toimintaan tai henkilökunnan järjestämään toimintaan. Luokittelussa tarkastelin analyysiyksikköä ja sen merkitystä suhteessa tekstin pääsanomaan kokonaisuutena. Pääsanoman yhtenä muotona haastatteluissa heijastui elämänhistorian merkitys ja uskonnollisen identiteetin hahmottaminen. Tämä elämänsä kaareen sitoutuva merkitys nousi lopullisessa uskonnon ja uskonnollisen määrittelyssä suureksi. Aineistoon perehtymistä ja luokittelua voidaankin kuvailla syklisenä prosessina, jossa aineisto on vuorovaikutuksessa analyysin kanssa.¹³⁰ Koko aineiston analyysin edetessä uudet havainnot ohjasivat palaamaan aineistoon aina uudestaan. Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusperinteen mukaisesti aineistosta tehdyt havainnot ohjasivat näin uusien havaintojen tekemistä ja tarkentumista sekä merkitysten muodostumista.¹³¹

Seuraava taulukko toimii esimerkkinä yksittäisen haastattelun analyysistä alkuvaiheessa, jolloin luokittelu ja luokkien nimeäminen oli vielä väljää ja kokeilevaa. Haastattelun keskustelunomaisen etenemistavan vuoksi, ajoittain aineistosta esille nousee haastattelijan rooliin liittyvistä puheenvuoroista ja haastateltavan puheenvuoroista kokonaisuutena muodostuva yhteinen merkityksenanto.¹³² Taulukoiduissa alkuperäisissä ilmauksissa niihin analyysiyksiköihin, jotka sisältävät omista puheenvuoroistani muodostuvia tarkentavia ilmauksia, olen merkinnyt nämä hakasulkumerkein. Tuloslukujen yhteydessä olevissa keskustelukokonaisuuksissa käytän merkintää H ilmaisemaan haastattelijan ja merkintää V vastaajan eli haastateltavan puheenvuoroa.

¹²⁹ Luokkien muodostamisesta mm. Chenail 2008, 73–74 sekä Seitamaa-Hakkarainen 1999.

¹³⁰ Seitamaa-Hakkarainen 1999.

¹³¹ Hermeneuttisesta kehästä esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 34–35.

¹³² Merkitysten luomisesta ja haastattelijan roolista mm. Lumme-Sandt 2005, 134.

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty	Alaluokka	Yläluokka
Ja näitä, mä oon aikoinaan käyny kirkon nuortenseuroissa ja kirkon kesämajalla vietettiin paljon, et mä olen tommosis piireis liikkunut paljon. Mut mä en määrättyllä tavalla ollut aktiivi koskaan. Ja sama se on täällä.	Uskonnolliseen toimintaan osallistuminen nuoruudessa, ei kuitenkaan miellä itseään aktiiviksi ennen eikä nykyään.	Muistot Seurakunnan järjestämä toiminta Jatkuvuus	Elämänkaari Uskonnollinen toiminta
Mä ens ajattelin, että mä menen seurakunnan kerhoon, mut täällä oli myös niitä ihmisiä, jotka on parempia kun muut [liittyen uskoon] kun he käy siellä ja mä totesin, et mun on parempi pysyä poissa. --	Sosiaaliset suhteet ja niihin liittyvät näkemykset seurakunnan toimintaan osallistumista rajoittavina tekijöinä	Seurakunnan järjestämä toiminta Tarve Muut asukkaat Näkemykset	Uskonnollinen toiminta Osallistumiseen vaikuttavat tekijät Sosiaaliset suhteet Ilmapiiri
Mä luulen et se [puheeksi ottaminen] pitäis lähteä yksilöstä itsestään, sitä varten että... Tietysti henkilökunta voi ilmoittaa, et silloin on semmonen ja semmonen tilaisuus, että käy katsomassa.	Oma-aloitteisuus puheeksi ottamisessa, henkilökunnan rooli toiminnasta tiedottaminen.	Puheeksi ottaminen, itse Puheeksi ottaminen, henkilökunta Tiedonsaanti	Puheeksi ottaminen

Taulukko 2. Aineistoesimerkki pelkistyksistä ja luokkien muodostumisesta (Y3)

Alaluokkia syntyi yhteensä 58, ja niitä kuvaavat käsitteet uudelleen muotoutuivat ja tarkentuivat analyysiin liittyvän prosessin kuluessa, jolloin haastatteluja analysoitaessa vertailin niitä keskenään. Syntyneitä alaluokkia yhdistelin yläluokiksi niitä yhdistävien piirteiden mukaan. Tässä analyysivaiheessa karsin ja tarkensin alaluokkia. Yläluokkia muodostui yhteensä kuusi.¹³³

Analysoituani kaikki haastattelut ryhmittelin niistä syntyneet luokat yhdeksi taulukoksi. Samalla tapahtui eteneminen kohti teoreettisia käsitteitä.

¹³³ Luokat kts. liite 6; luokkien muodostamisesta esim. Chenail 2008, 73–74.

Abstrahoimalla muodostin käsitteitä niitä yhdistävien samankaltaisuuksien perusteella pääluokiksi. Näitä pääluokkia syntyi kolme: 1) elämänkaari ja uskonnollinen identiteetti 2) uskonnollinen palvelutarjonta ja osallistumiseen vaikuttavat tekijät sekä 3) uskonnon puheeksi ottaminen. Taulukko 3 toimii esimerkkinä uskonnon puheeksi ottamisen –luokan ja sen sisällä olevien käsitteiden tarkentumisesta.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
Oma-aloitteisuus Yksityisyys	Yksilöllisyys ja autonomia	Uskonnon puheeksi ottaminen
Näkemykset Erilaisuus Suvaitsevaisuus	Ilmapiiri	
Henkilökunta Uskonnollisten yhteisöjen työntekijät	Ammatillinen tuki	
Muut asukkaat Ystävät Perhe	Vertaistuki	

Taulukko 3. Esimerkki abstrahoinnista.

Tässä vaiheessa osa käsitteistä sijoittui useampaan pääluokkaan: pääluokista elämänkaari ja uskonnollinen identiteetti ikään kuin tiukuivat kahteen muuhun pääluokkaan vaikuttaen niiden tulkintaan. Tämä on havaittavissa taulukossa 3, jossa mukana olevat yksilöllisyys ja autonomia kuuluvat luokkaan elämänkaari ja uskonnollinen identiteetti.

Pääluokkien sisällä hahmottuvista piirteistä etsin samankaltaisuuksia sekä eroavaisuuksia paitsi yksittäisten haastattelujen, myös kunnallisen ja yksityisen palveluasumisen asiakkaiden välillä.¹³⁴ Näiden perusteella muodostin käsitteellisiä oletuksia ja sovittelin erilaisia tulkintavaihtoehtoja aineistoon, pitäen mielessäni aineistoni erityisen luonteen. Tällaisena näyttäytyivät naisten suuri osuus haastateltavista¹³⁵ sekä niiden haastateltavien suhteellisen suuri osuus¹³⁶, jotka eivät elämänsä aikana olleet muodostaneet parisuhdetta ja saaneet lapsia. Jälkimmäiseen seikkaan liittyvä tulkinnallinen haaste nousi esiin tarkastellessani sosiaalisia suhteita ja uskonnon asemaa niissä. Aineiston tarjoaman tuen mukaan hylkäsin tai hyväksyin tulkinnan käyttäen tukenani taustahaastatteluja,

¹³⁴ Abstrahoinnista Tuomi & Sarajärvi 2009, 111–113.

¹³⁵ Yhdeksän haastateltavaa kymmenestä.

¹³⁶ Tällaisia olivat kolme haastateltavaa kymmenestä eli 30% koko aineistosta.

havainnointia ja aiempaa tutkimusta. Hyväksynnän saama tulkinta tarjosi vastauksen tutkimustehtävään ja kertoi, millaisia ovat aineistossa havainnoitaviin käsitteisiin, kuten ilmapiiriin ja suvaitsevaisuuteen liittyvät merkitykset. Lopputuloksena muodostui yleisiä, koko aineistoa koskevia tulkintoja käsitteisiin liittyvistä merkityksistä.¹³⁷

Lopuksi raportointivaiheessa kokosin purkamani aineiston tutkimustehtäväni ja sen alakysymysten mukaiseksi kuvaukseksi. Yhtenä tuloksena muodostui esimerkiksi kuvaus uskonnollisesta palvelutarjonnasta.¹³⁸ Raportoimiini tuloksiin liitin suoria lainauksia aineistostani. Tulosten raportoinnin yhteydessä viittaa tulosten muodostumiseen vaikuttaneisiin kohtiin sekä lainausten alkuperään haastatteluille antamillani kirjain ja numero-yhdistelmillä, joiden perässä olevalla numerolla viittaa litteroimani haastattelun sivunumeroon. Esimerkiksi Y1, 2 viittaa yksityisen palveluasumisen asiakkaan haastattelun litterointiin ja sen sivuun kaksi. Sivunumeroiden mukana kuljettaminen helpotti tarvittaessa aineistoon palaamista analyysin edetessä. Käsitteiden ja niiden välisten suhteiden avaamisen avulla pyrin kunnioittamaan tutkittavien omia käsityksiä ja näin tekemään ymmärrettäväksi ikääntyneiden palveluasumisen asiakkaiden elämismaailmaa sekä tulkitsemaan mitä asiat tutkittaville voivat tarkoittaa heidän näkökulmastaan.¹³⁹

3.4. Asemani tutkijana ja tutkimuksen luotettavuus

Ikääntyneiden palveluasumisen asiakkaita haastatteleamalla sain ensi käden tietoa, jonka avulla pyrin hahmottaan kuvaa uskonnosta ilmiönä ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa. Tutkimuksessani syntyvä tieto perustuu tutkijan ja haastateltavan vuorovaikutuksessa syntyvään kuvaan ilmiöstä.¹⁴⁰ Syntyvän tiedon muodostumisessa ei voi ohittaa omaa vaikutustani siihen tutkijana. Valitsemani tutkimusmenetelmän tavoitteena oli kuvata ja ymmärtää tutkittavaa kohdetta tekemättä siitä laajamittaisia yleistyksiä ja tarkastella saatua aineistoa suhteessa sekularisaatioon teoreettisena viitekehystenä. Tämän kuvan muodostumiseen vaikuttavat paitsi haastateltavien ennako-oletukset tutkimuksestani, myös omat ennako-oletukseni ikääntyneistä tutkimuksen kohteina.¹⁴¹ Ensisijaisesti olen

¹³⁷ Anttila 1998.

¹³⁸ Esim. neljännessä luvussa analyysipolku kuvattu tuloksina, kts. kuvio 2, s. 41.

¹³⁹ Elämismaailmasta mm. Ilsney & Krasemann 2001.

¹⁴⁰ Hirsjärvi & Hurme 2000, 11–12.

¹⁴¹ Lumme-Sandt 2005, 133–137.

lähestynyt haastateltavia joukkona yksilöitä, heidän elämäkokemustaan yhtenä tiedon kriteerinä arvostaen.

Tutkijan asemani esilletuominen lisää tutkimukseni luotettavuutta ja tarkoittaa sen tietämykseni huomioimista, mikä liittyy käsityksiini niin uskonnosta, ikääntyneistä ihmisryhmänä sekä hoivasta ja hoitotyöstä, kuin näiden asemasta osana suomalaista yhteiskuntaa. Aiempaan tutkimukseen ja uskontoon sekä uskonnollisuuteen liittyvään teoriaan perehtymisen lisäksi omat palveluasumisen ja sen asiakkaisiin liittyvään tematiikkaan kuuluvat ennakkokäsitykseni pohjautuvat aiempaan työuraani, johon kuuluu koulutukseeni lähihoitajana sekä työelämässä kertyneet kokemukseni palveluasumisesta kehitysvammaisten ohjaajana.

Myös haastateltavia kiinnosti asemani tutkijana ja suhteeni uskonnollisten yhteisöjen kenttään sekä kenen puolesta tutkimusta olin tekemässä.¹⁴² Vastauksissani kerroin ammatillisen osaamiseni liittyvästä historiasta sekä nykyisten ammatillisten tavoitteideni ja opinnäytteeni riippumattomuudesta suhteessa asumispalveluiden tarjoajiin ja uskonnollisiin yhteisöihin. Haastattelut antoivat viitteitä asemani vaikutuksesta erilaisten mielipiteiden ilmaisua tukevan ilmapiirin muodostumiseen. Uskontoon arkana aiheena saattaa myös liittyä sosiaaliseen suotavuuteen liittyviä rajoja, joita asiakkaat haastatteluissa osoittivat ylittävänsä.¹⁴³ Myös haastattelujen reflektointi haastateltavien kanssa sekä haastateltavien positiiviset kokemukset itse haastattelutilanteista vahvistivat tuloksiani.

Koska en tutkimuksellani pyri yleistettävään tietoon, vaan tuomaan esille piirteitä tutkittavasta ilmiöstä, on myös haastateltavien valikoitumiseen ja edustavuuteen liittyvä ongelma jossain määrin ohitettavissa. Vahvempi miesnäkökulma¹⁴⁴ ja runsaampi eri uskontoihin liittyvä kirjavuus aineistossani saattaisivat heijastua tavoittelemani ilmiön monilukuisempina piirteinä. Riittävän yksityiskohtaisella yksittäisten tapausten tarkastelulla olen kuitenkin pyrkinyt tavoittamaan joitakin olennaisia piirteitä, jotka toistuvat usein hahmotettaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla.¹⁴⁵

¹⁴² Esim. Y3, K10, K11.

¹⁴³ Esim. K7, K11; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 26–27.

¹⁴⁴ Tutkimuksessa esille nousseet miesten ja naisten väliset erot uskonnollisuudessa, siihen liittyvässä toiminnassa, uskonnon pohdinnassa ja kokemuksellisuudessa on liitetty esimerkiksi uskonnollisissa yhteisöissä muodostuneisiin sukupuolten erilaisiin sosiaalisiin rooleihin; Räsänen 2002, 241–242.

¹⁴⁵ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 170–171.

Aineistoni ja sen yksittäiset osat toimivat ainutlaatuisina ja itsenäisinä esimerkkejä tutkimastani ilmiöstä, josta olen pyrkinyt konstruoimaan sitä esittävän kuvan. Aineistolähtöisyyteen nojaten olen pyrkinyt ymmärtämään todelliseen elämään liittyvää ilmiötä lähestymällä sitä kokonaisvaltaisesti, päättämättä etukäteen kaikkia tutkittavalle ilmiölle tärkeitä piirteitä. Tähän usein liitetyn ongelman, jossa teoriasta täysin riippumattomien havaintojen olemassaoloa pidetään mahdottomana, olen pyrkinyt huomioimaan tiedostamalla ja raportoimalla ennakkokäsitykseni, sekä käsitystäni tutkimuksen kirjoittamisen aikana muokanneen aiemman tutkimuksen, johon tuloksiani vertailin.¹⁴⁶

Aineistolähtöisyyden vahvistamiseksi tarkempi perehtyminen ikääntymisestä ja ikääntyneiden palveluasumisesta tehtyyn tutkimukseen astui kuvaan vasta aineiston analyysin ollessa loppusuoralla. Tutkimukseni tutkimusmenetelmän ja sen tiedonfilosofisen lähtökohdan, tutkijan asemani ja eettisyyden huomioimisella sekä tutkimusprosessini mahdollisimman tarkalla ja avoimella raportoinnilla olen pyrkinyt paitsi noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä myös vahvistamaan tutkimukseni luotettavuutta.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 96

¹⁴⁷ Tuomi & Sarajärvi 2013, 132–137.

4. Uskonnollinen palvelutarjonta palveluasumisessa

4.1. ”Se täällä se on se elämä”

Ikääntymisen mukanaan tuomat yksilölliset muutokset, kuten hahmottamisvaikeudet sekä aistien ja liikuntakyvyn heikkeneminen, heijastuvat aineistossa syinä palveluasumiseen muuttamiselle. Kyky itsenäiseen selviytymiseen omassa arkielämässä vaihteli haastateltavien välillä suuresti, osan tarvitessa vain joidenkin kodinhoidollisten palvelujen ohella palveluasumisen luomaa turvallisuudentunnetta, toisten ollessa riippuvaisia ympärivuorokautisesta hoidosta ja huolenpidosta kaikissa päivittäisissä toiminnoissaan. Kaikkia haastattelemani asiakkaita yhdistävänä tekijänä näyttäytyi fyysisen arkielämänpiirin kaventuminen koskettamaan palvelukeskusta, sen välitöntä lähiympäristöä tai mahdollisesti melkein pelkkää omaa huonetta.¹⁴⁸ Näennäisestä liikuntakyvystä ja sen tukemiseen tarkoitetuista apuvälineistä, kuten rollaattorista, pyörätuolista ja kuljetusmahdollisuuksista, huolimatta lähteminen saattoi olla vaikeaa, kun asiakkaan kokemat voimat eivät enää riittäneet siihen jaksamiseen.¹⁴⁹

Palveluasumisessa saatavilla olevien fyysistä selviytymistä edistävien palvelujen lisäksi asiakkaille oli psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn tukemiseksi tarjolla erilaista järjestettyä toimintaa. Tämän toiminnan haastateltavat kuvailivat yleisesti olevan monipuolista toimintaa liikunnan, taiteiden ja musiikin, elinikäisen oppimisen, yhteisen ajanvieton ja kerhojen sekä erilaisten juhlien ja kohtaamisten muodossa. Toiminnan järjestäjinä näyttäytyvät palveluasumisen henkilökunta, kaupunki ja asukkaat itse, sekä erilaiset järjestöt ja uskonnolliset yhteisöt.¹⁵⁰ Asiakkaiden kokemuksissa järjestetyn toiminnan merkitys yhdistyi asiakkaiden keskinäiseen, sekä henkilökuntaan suuntautuvaan vuorovaikutukseen ja vuorovaikutuksesta saataviin virikkeisiin sekä henkiseen ja sosiaaliseen tukeen.¹⁵¹

Toiminnan tuominen palvelukeskukseen koettiin tärkeänä edellytyksenä toimintaan osallistumiselle ja mahdollistavan erityisesti liikkumisessaan muiden avusta riippuvaisten osallistumisen toimintaan.¹⁵² Palvelukeskuksessa järjestettävä toiminta ja siihen liittyvä osallistumisen helppous näyttäytyvät ehtona toimintaan

¹⁴⁸ Esim. Y1, 10; Y5, 6, 8; K7, 2; K10, 8.

¹⁴⁹ Esim. Y2, 12; K9, 3; K10, 5.

¹⁵⁰ Esim. Y1, 16; Y3, 3; Y4, 8; K6, 14; K9, 4, 5, 8.

¹⁵¹ Esim. Y1, 9–11; Y4, 8; K7, 8–9; K9, 4–5;

¹⁵² Y1, 10 – 11; Y4, 8; K9, 9.

osallistumiselle. Itsenäinen liikkuminen oli helpointa palvelukeskuksen tiloissa, joissa liikkumiseen liittyvät esteet on huomioitu jo lähtökohtaisesti. Fyysistä tukea toivottiin tarvittaessa kaikkeen toimintaan osallistumisessa ja tämän koettiin toteutuvan parhaita palveluasumisen tiloissa. Palveluasumisen henkilökunnan rooli toimintaan osallistumiseen liittyvässä tuen tarpeessa liittyi palvelukeskuksessa järjestettävän toiminnan organisoimiseen ja toimintaan saattamiseen. Muualla kuin palvelukeskuksessa järjestettävään toimintaan osallistumisessa asiakkaiden osallistumista tukivat yhteiskunnan tarjoamat kuljetuspalvelut sekä tarvittaessa avustaminen näiden käyttämisessä.¹⁵³

Useammalla haastateltavalla osallistuminen uskonnollisen yhteisön elämään palveluasumisen ulkopuolella oli vähentynyt suhteessa aiempiin elämäntilanteisiin oman toimintakyvyn heikkenemisen vuoksi.

Kyllähän tää nyt on tällä lailla, kun tää minun elämäni on menny vähän tällaseen, niinku rollaattoriin, niin sitä ei [enää halua käydä muualla jumalanpalveluksissa], mutta se täällä se on se elämä, että kyllä se tulee sieltä virskirjan kanssa, en ole tuota nyt ollut halukas menemään, koska se käveleminen on niin huonoo.¹⁵⁴

Samalla uskonnollisuuteen ja sen tarjoamaan turvallisuudentunteeseen liittyvä pohdiskelu oli ikääntyessä lisääntynyt.¹⁵⁵

Ikääntymisen mukanaan tuoma toimintakyvyn muutos korostaa näkemystä uskonnollisuuteen liittyvien palvelujen yksilöä lähelle ja tämän päivittäiseen elämänpiiriin tuomisesta. Palveluasumisen tarjoajan näkökulmasta asiakkaiden uskonnollisuuteen liittyviä tarpeita kartoitettiin elämänkulkuun liittyvien seikkojen sekä harrastusten yhteydessä.¹⁵⁶ Uskonnollisuuteen ja hengellisyyteen liittyvää, erään haastateltavan sanoin ”elämänleivän”¹⁵⁷, tarjontaa voidaankin tarkastella samalle palveluasumisen tarjottimelle asettumisen näkökulmasta yhdessä muun yksilöiden kokonaisvaltaista hyvinvointia edistävän toiminnan kanssa.

¹⁵³ Y2, 15–16; K6, 15, 17–18; H2, 1, 8.

¹⁵⁴ Y2, 6.

¹⁵⁵ Y2, Y4, K7, K9, K10.

¹⁵⁶ H1, 4; H2, 3.

¹⁵⁷ K9, 4.

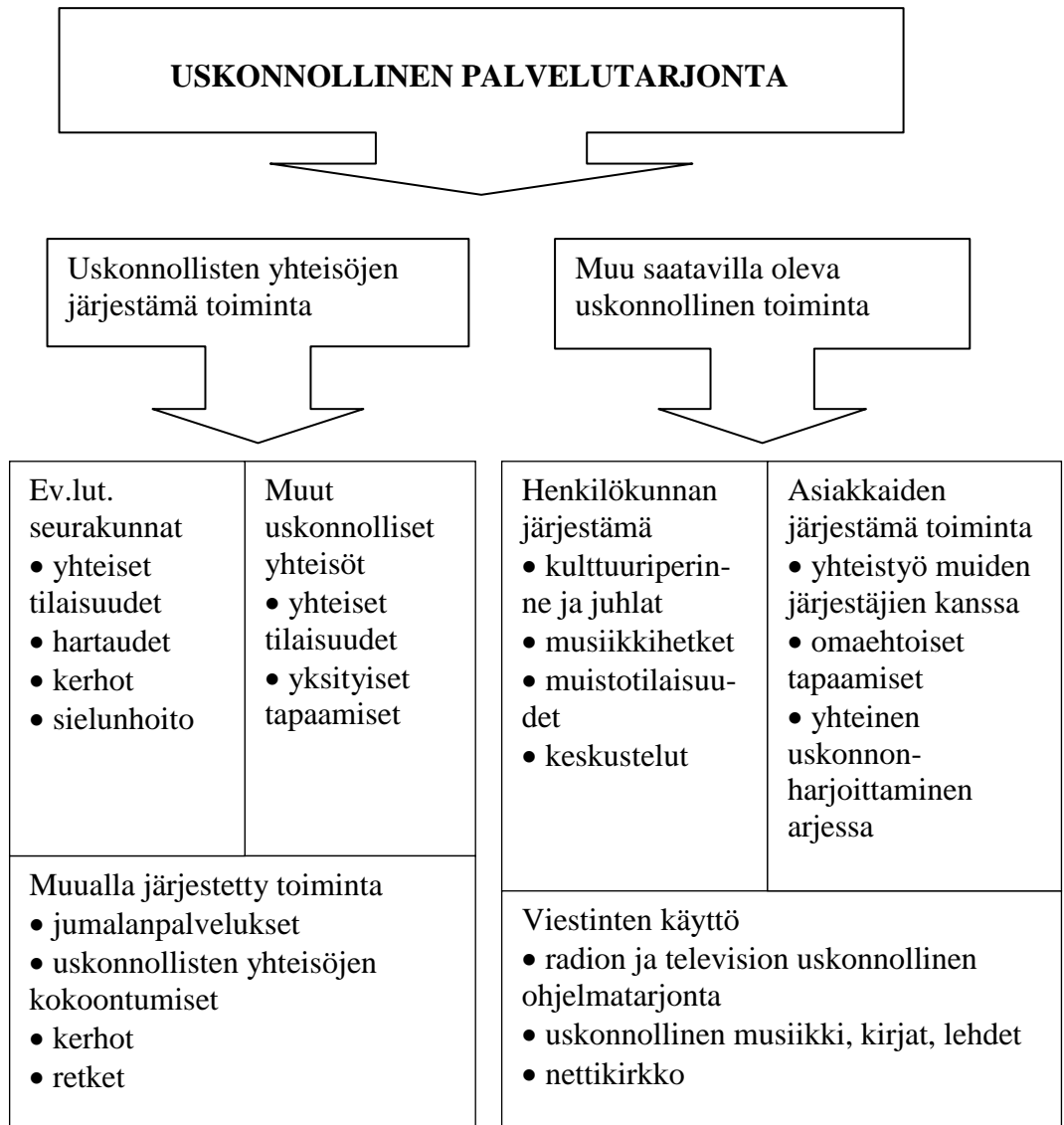
4.2. Uskonnollisten palvelujen muodot ja tarjoajat

Kuvioon 2 olen kerännyt palveluasumisen asiakkaiden käyttämät uskonnollisuuteen yhdistettävät palvelut erotuksena muulle toiminnalle. Tämä tapahtui poimimalla haastateltavien puheesta uskonnollisen elementin¹⁵⁸ sisältävät toimintaan liittyvät kohdat taulukoksi. Palvelutarjontaan liittyvät muodot ryhmittelevät toiminnan järjestäjien eli uskonnollisen yhteisön sekä palveluasumisen henkilökunnan, asiakkaiden itsensä ja viestimien¹⁵⁹ ympärille. Uskonnollisen yhteisön käsitteellä viitataan tässä tutkimuksessa evankelis-luterilaiseen ja ortodoksiseseen seurakuntaan toiminnan järjestäjänä sekä näiden lisäksi helluntailaisuuteen liittyvään yhteisöön, joka mainittiin satunnaisena toiminnan järjestäjänä. Muista uskonnollisista yhteisöistä palvelutarjoajina ei tämän tutkimuksen aineiston vahvan kristillisyyteen keskittyvän luonteen vuoksi ollut viitteitä.

Uskonnollisen palvelutarjonnan alakäsitteet, eli uskonnollisten yhteisöjen järjestämä toiminta sekä muu saatavilla oleva uskonnollinen toiminta, sisältävät kolme erilaista toiminnan muotoa: yhteinen ryhmätoiminnan, yksilölliset palvelut, kuten kahdenkeskiset tapaamiset asiakkaan ja palvelun tarjoajan edustajan kanssa sekä asiakkaan itsenäisesti käyttämät toiminnan muodot kuten eri viestinten käyttämisen.

¹⁵⁸ Tällaisia elementtejä olivat uskonnollinen organisaatio toiminnan järjestäjänä, sekä uskonnollinen elementti toiminnan sisällössä, kuten virsien laulaminen tai rukoileminen.

¹⁵⁹ Viestimillä viitataan sanomaa siirtäviin ja tuottaviin joukkoviestimiin, kuten internetiin, televisioon ja radioon. kirjallisuuteen ja äänitteisiin sekä lehtiin; lisää aiheesta mm. Karvonen 2002.

Kuvio 2. Uskonnollinen palvelutarjonta ikääntyneiden palveluasumisessa

Uskonnollisten yhteisöjen palveluasumisessa järjestämä ryhmätoiminta

Uskonnollisen yhteisön elämään osallistuminen sisälsi osallistumista toimintaan palvelukeskuksen ulkopuolella ja palvelukeskuksessa. Haastatteluissa keskustelu uskonnollisuuteen liittyvästä ja hengellisyyttä tukevasta toiminnasta ohjautui pääsääntöisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntien järjestämään toimintaan. Muut uskonnolliset yhteisöt eivät olleet järjestäneet toimintaa palveluasumisessa kuin satunnaisesti.¹⁶⁰ Evankelis-luterilaisen seurakunnan palveluasumisessa järjestämiä tilaisuuksia kokonaisuutena kuvailtiin sisällöltään monipuolisiksi tilaisuuksiksi, joissa osassa uskonnon osuutta sisällöstä pidettiin vähäisenä tai joissa hyvin vähän keskustellaan uskonnosta.¹⁶¹

H: Onks näitä uskonnollisuuteen tai maailmankatsomukseen kuuluvia asioita otettu puheeks täällä palveluasumisessa?

V: Ei, täällä on tietysti se [seurakunnan]kerho on, ja siellä tietysti ne on esillä. Ja sitten on, sanotaan noita hengellisen laulun tilaisuuksia tai semmosia tilaisuuksia, joissa ehkä tehdään pieni rukous jotain noin. Mutta ei, ei millään tavalla.¹⁶²

V: Ja täällä on nää seurakunnan tilaisuudet mitä on niin, ne on sitten kaikkien yhteiset, yhtä aikaa ollaan ja lauletaan, ja silloin muutama sana jostakin virrestä voidaan puhua. Ja sitten tää meidän pastori lukee jonkun päivän tekstin tai tämmöstä, mut ei me keskustella niistä.¹⁶³

Evankelis-luterilaisten seurakuntien palvelukeskuksessa järjestämässä toiminnassa erottui toiminnan jakautuminen seurakunnan järjestämään erityiseen toimintaan, kuten hartauksiin ja kerhoihin sekä seurakunnan järjestämään yleiseksi kutsuttuun toimintaan, kuten musiikkitilaisuuksiin.¹⁶⁴

Yleisiä tilaisuuksia kuvailtiin kaikille avoimiksi, yhteisiksi tilaisuuksiksi, joissa uskonnollisen sisällön osuus yhdistettiin pieneen rukoukseen tai ohjelmassa, kuten musiikissa, vaikuttavaan sanomaan.¹⁶⁵ Usein virret ja hengelliseksi kutsuttu musiikki näyttäytyvät keskeisenä osana tällaisen toiminnan sisältöä. Musiikkia sisältäviä tilaisuuksia kuvailtiin suuressa suosiossa oleviksi

¹⁶⁰ H2, 3.

¹⁶¹ Y1, 6, 8, 9, 11; Y2, 8; K7, 11.

¹⁶² Y3 8.

¹⁶³ Y1, 6.

¹⁶⁴ Y1, 6, 8–9; Y3, 9–10, 13; H1, 1–2.

¹⁶⁵ Y1, 12; Y3, 5, 8, 13;

tapahtumiksi.¹⁶⁶ Evankelis-luterilaisen seurakunnan lisäksi tällaisen musiikkia sisältävän toiminnan yhtenä tarjoajana toimi helluntailaisuuteen liittyvä yhteisö.¹⁶⁷

Erityisenä uskonnollisuuteen yhdistettävänä ryhmätoiminnan muotona näyttäytyivät evankelis-luterilaisten seurakuntien säännöllisesti, viikoittain tai kuukausittain, palveluasumisessa järjestämät hartaudet, joita järjestettiin palvelukeskuksen yhteisissä tiloissa ja erillisillä hoiva-osastoilla, sekä eläkeläisille suunnatut kerhot ja retket.¹⁶⁸ Näihin osallistuvien määrä hahmotettiin pienempänä kuin yleiseen toimintaan osallistujien. Hartauksiin säännöllisesti osallistuvia haastatelluista kymmenestä oli kolme ja satunnaisesti osallistuvia kolme. He kuvailivat hartauksien olemassaoloa tärkeäksi elämänilon lähteeksi sekä yksityistä uskonnonharjoittamista tukevaksi elementiksi. Jumalan sanan kuuleminen, yhdessä rukoileminen, virsien laulaminen ja ehtoolliselle osallistuminen olivat toiminnan asiakkaille keskeisiä elementtejä. Tärkeiksi osallistumiseen vaikuttaviksi tekijöiksi mainittiin myös toiminnasta saatavat virikkeet sekä sosiaaliset tarpeet.¹⁶⁹

[Toimintaan osallistuminen antaa] Jonkunmoisen rauhan. Tuntee, että minustakin pidetään.¹⁷⁰

Sanoisin, että jostain merkillisestä syystä niin sen sijaan, että siellä istuisi surullisena tai tämmöset tilaisuudet antavat elämäniloa.¹⁷¹

Vaikka hartauksien luonnetta kuvailtiin viralliseksi ja seurakunnan työntekijävetoisiksi tilaisuuksiksi, joissa hyvin vähän keskustellaan, tuottivat ne tyydytystä asiakkaiden hengellisen sekä henkisen tuen tarpeeseen ja toimintaan oltiin tyytyväisiä.¹⁷²

Aktiivisimmat evankelis-luterilaisten seurakuntien järjestämään toimintaan osallistuvat viettivät vapaa-aikaansa myös osallistumalla seurakunnan eläkeläisille suunnattuihin kerhoihin sekä seurakunnan järjestämille retkille. Tällaisessa toiminnassa virikkeet, ihmissuhteet ja niiden läheisyys vaikuttivat yhtenä osallistumiseen motivoivana tekijänä.¹⁷³ Seurakunnan järjestämää kerho- ja retkitoimintaa kuvailtiin monipuoliseksi, laadukkaaksi, hyvin järjestetyksi ja

¹⁶⁶ Y1, 12; Y3, 13.

¹⁶⁷ H2, 3–4..

¹⁶⁸ Esim. Y1, 2; Y2, 6; Y4, 4; K6, 15; K7, 6.

¹⁶⁹ Y2, 8, 11; Y4, 4, 7; K9, 7, 8.

¹⁷⁰ Y4, 7.

¹⁷¹ K9, 8.

¹⁷² Y4, 8; K6, 17; K9, 4.

¹⁷³ Y1, Y2,

ohjatuksi toiminnaksi. Eräs haastateltavista nosti seurakunnan järjestämän toiminnan vertailukohdaksi kaupungin järjestämän toiminnan:

Se [retket] on ihan kokonaan seurakunnan järjestämää ja sitten mä en tiedä, seurakunta ottaa siitä kovin pienen korvauksen, kun siihen yleensä liittyy hirveen paljon matkaa, ja sitten siihen liittyy aterioita ja kahvitaukoja ja ne on hirveen hyvin järjestettyjä retkiä, aivan upeita. Et mä sanon, et mä oon paremmilla retkillä ollu täällä ollessani kuin noilla muilla, missä mä oon ollu kaupungin puolesta esimerkiksi. -- ne on ollu hirveen hyvin kans hoidettu ja on käyty kahvilla ja sit menty sinne kirkkoon ja nautittu siellä se jumalanpalvelus. Ja sitten, sitten on tultu taas takasin bussilla ihan pihalle asti. Se on niin hirveen vaivatonta.¹⁷⁴

Haastateltavista asiakkaista neljä kymmenestä ei osallistunut hartauksiin, kerhoihin tai seurakunnan järjestämille retkille juuri koskaan. Syitä tälle olivat tiedon puute toiminnan olemassaolosta, tyytymättömyys toiminnan sisällölliseen laatuun, pettymys seurakunnan työntekijään tai tarpeen puuttuminen.¹⁷⁵ Näkemys oman vakaumuksen mahdollisesta poikkeavuudesta suhteessa käsitykseen, joka omattiin muiden näkemyksistä, saatettiin mieltää esteeksi osallistumiselle seurakunnan toimintaan.¹⁷⁶ Evankelis-luterilaisen seurakunnan järjestämää toimintaa palveluasumisessa saatettiin kuitenkin arvostaa riippumatta siitä, kuinka paljon toimintaan osallistuttiin itse.¹⁷⁷

Uskonnollisten yhteisöjen muualla järjestämä toiminta

Muualla kuin palveluasumisessa järjestettävään uskonnolliseen toimintaan osallistuvia haastateltavista oli kolme. Tämä toiminnan muoto määrittyi osaksi uskonnollista palvelutarjontaa, koska asiakkailta esiintyi tällaiseen toimintaan liittyviä osallistumisen ja tuen tarpeita sekä avun saamiseen liittyviä kokemuksia. Syinä muualla järjestettävään toimintaan osallistumiselle esiintyivät niin historiallis-kulttuuriset, sosiaaliset kuin hengelliset kokemukset.¹⁷⁸ Nämä näkemykset heijastelevat uskonnon ja sitä edustavien instituutioiden merkitystä yksilön elämän eri ulottuvuuksilla.

Asiakkaan henkilökohtaisten ja jo ennen palveluasumiseen muuttamista syntyneiden verkostojen on todettu palvelevan erityisesti asiakkaan persoonallisia ja yksityisiä tarpeita.¹⁷⁹ Yhdelle haastateltavista aiemman asuinpaikan

¹⁷⁴ Y1, 9–10.

¹⁷⁵ Y3, K7, K9, K11.

¹⁷⁶ Y3, 5; K6,

¹⁷⁷ Y3, 9; K6, 9, 14, 18.

¹⁷⁸ Y1; Y2; K6.

¹⁷⁹ Okulov 2008, 91–92.

seurakunnan kerhossa käymisen tärkeä ulottuvuus liittyi kerhossa vuosikymmenten aikana muodostuneisiin läheisiksi koettuihin ihmissuhteisiin ja näistä muodostavaan hartaaseen ilmapiiriin. Samankaltaisia toimintaan osallistumiseen liittyviä ulottuvuuksia kuvaili Pelastusarmeijan toimintaan aiemmin elämässään osallistunut haastateltava.¹⁸⁰ Henkilökohtaisten suhteiden merkitys yhteisön muihin jäseniin toimi tärkeänä motiivina osallistua muualla järjestettävään toimintaan. Näissä suhteissa heijastuva keskittyminen oman ikäpolven sisällä tapahtuvaan vuorovaikutukseen saattoi elämänsä aikana liittyvien muutosten myötä johtaa vieraantumiseen yhteisöstä.¹⁸¹

Omista mahdollisista olemassa olevista tarpeista ja motivaatiosta huolimatta osallistuminen muualla järjestettävään toimintaan saattoi heikentyä tai estyä kokonaan toimintakyvyn heikkenemisen ja palveluasumiseen muuton myötä.¹⁸² Fyysisten esteiden lisäksi mahdollinen kumppanin puute nousi esille muualla järjestettävään toimintaan osallistumisen esteenä.

Ei mulla oo täällä ketään [muita saattajia kuin asukastoverin omainen]. Mä oon sillä lailla, kun ei mulla käy omaisia.¹⁸³

Omaisten ja muiden läheiseksi koettujen ihmisten merkitys osallistumisen mahdollistajana korostui muualla järjestettyyn toimintaan osallistumisessa.¹⁸⁴

Uskonnollisten yhteisöjen yksilölliset palvelut

Järjestetyn ryhmätoiminnan lisäksi aineistosta esille nousi uskonnollisista yhteisöistä evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkon tarjoama yksilöllinen henkinen ja hengellinen tuki. Haastateltavista kahdella oli kokemusta tällaisesta seurakunnan työntekijän, papin, diakonin ja/tai vapaaehtoistyöntekijän kahdenkeskisestä tapaamisesta. Kategorian muodostuminen aineistolähtöisesti perustui uskonnollisuuden puheeksi ottamisen –teemaan, tarkentuen havainnointini¹⁸⁵ myötä täydentyneen aineiston pohjalta muodostuvassa viitekehyksessä koskettamaan sielunhoitona ja keskusteluapuna viitattavaan

¹⁸⁰ Y2, 12; K7, 5, 13.

¹⁸¹ K7, 8, 14; K11, 5, 10, 13–14.

¹⁸² Y2, 16; Y5, 10–11. K7, 5, 8, 14.

¹⁸³ Y4, 6.

¹⁸⁴ Y2, 6–7; Y4, 5, 11–12.

¹⁸⁵ Palvelukeskusten aulassa sijaitsevat tiedotteet evankelis-luterilaisen seurakunnan sielunhoito- ja keskusteluavusta sekä sairaalasielunhoidon päivystyksestä; T2; T6; T11.

palveluun.¹⁸⁶ Sielunhoidon käsitteellä voidaan viitata myös muiden kuin kristillisten uskontojen harjoittamaan hengelliseen huolenpitoon.¹⁸⁷

Ortodoksisella haastateltavalla rippi-isäksi kutsutun papin sekä diakonin säännöllisiin tapaamisiin liittyvä ulottuvuus liittyi säännölliseen uskonnollisen elämän hoitamiseen oman uskonnon perinteen mukaisesti. Haastateltavan osallistumisen yhteisön uskonnolliseen elämään ja jumalanpalvelukseen palveluasumisen ulkopuolella ollessa estynyt, näyttäytyivät itsenäisesti ja oma-aloitteisesti sovitut henkilökohtaiset rippi-isän ja diakoniatyöntekijän vierailut seurakunnasta hengellistä tukea antavana ja osallisuutta omaan uskonnolliseen yhteisöön luovana toiminnan muotona.¹⁸⁸ Nämä muodostuivat keskustelusta sekä osallisuudesta oman yhteisön rituaaleihin, kuten katumukseen ja ehtoolliseen ortodoksisen yhteisön sakramenteina. Tällaiset sielunhoidon piiriin sisältyvät elementit voivat olla olennainen osa yksilön uskonnollista elämää.¹⁸⁹ Myös aiemman tutkimuksen mukaan henkilökohtaiset kontaktit oman uskonnollisen yhteisön muihin jäseniin ja edustajiin korostuvat erityisesti pienempien uskonnollisten yhteisöjen kohdalla.¹⁹⁰

Sielunhoidolliset keskustelut ja kahdenkeskiset tapaamiset seurakunnan työntekijän kanssa sekä yksityinen mahdollisuus ehtoolliselle kuuluivat myös evankelis-luterilaisen kirkon palvelutarjontaan palveluasumisessa.¹⁹¹ Vaikka monet asiakkaat olivat tietoisia mahdollisuudesta keskustella seurakunnan työntekijän kanssa, tarve keskusteluun seurakunnan työntekijän kanssa koettiin vähäiseksi.¹⁹² Haastateltavista yksi omasi henkilökohtaista kokemusta tällaisen palvelun käyttämisestä.¹⁹³

No se [ystävä] sano silloin edellisellä kerralla käydessään, kun jotenkin se näki sen että minä olen niin masennuksissa niin, jotta mitä sä tykkäät, jotta pyydänpö mä pappia. Mä sanoin voithan sä pyytää, pyydä vaan. -- Se laulo ja juu sit se anto mulle ehtoollisen, minä otin.

Syyksi yksityisille tapaamisille palveluasumisessa toimintaa järjestävän seurakunnan papin sekä diakoniatyöntekijän kanssa haastateltava kertoi

¹⁸⁶ Mm. Rättyä 2012, 87–90.

¹⁸⁷ Geels & Wikström 2009, 327.

¹⁸⁸ K9, 6–7, 9–10, 12.

¹⁸⁹ Ortodoksisuudesta ja hengellisestä elämästä seurakunnan yhteydessä mm. Barbu 2012, 29–34.

¹⁹⁰ Gothóni 1987, 111.

¹⁹¹ Esim. Y1; K7; T2; T11.

¹⁹² Esim. Y1, 6–7; Y2, 8, 10.

¹⁹³ K7, 16.

elämässään vaikuttaneen sairastumisen myötä syntyneen kriisin, jonka johdosta huolestunut ystävä oli ollut yhteydessä seurakuntaan. Tuen tarve sekä seurakunnasta saatu tuki tapahtuivat haastateltavan näkökulmasta emotionaalisen tuen ulottuvuudessa tuoden lievitystä yksinäisyyteen sekä tukea sopeutumiseen sairauden hetkellä ja uudessa elämäntilanteessa. Papin tapaamisten jälkeen seurakunnan kautta järjestyneet vapaaehtoistyöntekijän säännölliset vierailut muodostivat tärkeän henkisen tuen lähteen haastateltavalle, joka kuitenkin suhtautui epäilevästi hengellisyyteen ja siihen liittyviin kysymyksiin.¹⁹⁴

Hengellisen tuen ohella keskusteluun seurakunnan työntekijän kanssa sisältyy myös emotionaalisen tukeen liittyvä, kokemusten jakamiseen keskittyvä, toivoa luova ja vahvistava ulottuvuus.¹⁹⁵ Nykypäivänä useiden tunnustuskuntien sielunhoidossa heijastuvat vaikutteet psykologian ja psykoterapian näkemyksistä ja menetelmistä, kuitenkin vaihtelevasti oman uskonnon tarjoamaa viitekehystä hyödyntäen.¹⁹⁶ Myös aiemman tutkimuksen mukaan sairastuminen sekä muut elämän kriisitilanteet ja sopeutumista vaativat muutokset ovat tilanteita, joihin ikääntyneillä saattaa liittyä odotuksia seurakunnalta.¹⁹⁷

Syynä seurakunnan tarjoaman palvelun tarpeen mahdolliselle vähäisyydelle aineistossa voidaan pohtia asiakkaiden tyytyväisyyttä ja sopeutumista nykyiseen elämäntilanteeseen sekä yksityisen rukouksen vahvaa merkitystä suorana yhteytenä Jumalaan.¹⁹⁸ Aiemman tutkimuksen tavoin tuloksissa näyttäytyy, kuinka ikääntyneiden rukouksien kokemuksellisiin piirteisiin kuuluukin paitsi rukous tottumuksellisena tapana, myös rukouksen avulla Jumalan läheisyyden ja lohdutuksen kokeminen sekä rukoileminen elämää kannattelevana voimana.¹⁹⁹

Niin se on aika paljon minun ja Jumalan väliset jutut, ne käydään niin ettei niitä tiedä, korkeintaan toi Tiina [läheinen ystävä].²⁰⁰

No se [uskonnollisuus] merkitsee koko elämää minulle, sieltähän minä elämän saan ylhäältä ja olen Jumalan kans yhteydessä aina, menen hänen talutuksensa mukaan [itkee]. -- Juu minä vaan itsekseni laulelen, en minä kenenkään noiden kanssa ole yhteydessä, ei. En [kaipaa yhteyttä muiden kanssa], kyllä minä viihdyn ja mielelläni olen yksin, Taivaan Isän kanssa olen.²⁰¹

¹⁹⁴ K7, 9–10, 16.

¹⁹⁵ Rättyä 2012, 87–92.

¹⁹⁶ Geels & Wikström 2009, 327.

¹⁹⁷ Gothóni & Jantunen 2003, 74–76.

¹⁹⁸ esim. Y1, 6–7; Y2, 8, 10; Y4, 5; K11, 9, 14.

¹⁹⁹ Spännari 2008, 195–197.

²⁰⁰ K11, 14.

²⁰¹ K10, 3, 4.

Toisaalta sielunhoidollisen palvelun käyttöä voidaan kuitenkin problematisoida yksilön tilannekohtaisen kontekstin näkökulmasta pohtimalla jälkimmäisenä siteeraamani haastateltavan käsitystä omasta tarpeestaan olla yhteydessä muihin tarkastelemalla sitä suhteessa tietoon mahdollisuuksista olla yhteydessä seurakunnan työntekijään. Tämän vahvasti itseään uskonnollisena pitävän haastateltavan itsenäinen osallistuminen kaikkeen palveluasumisen toimintaan oli voimien ehtymisen myötä estynyt ja elämä keskittynyt omaan huoneeseen. Tietoa palveluasumisesta järjestettävästä seurakunnan toiminnasta tai mahdollisuudesta tavata seurakunnan työntekijää ei asiakkaalla ollut.²⁰²

En minä tiedä onkos niitä [hartauksia] täällä meillä?- - Ei, ei olla [käynyt talon hartauksissa]. Ei oo sanottu.- - Totta kai [haluaisi käydä hartauksissa]. - - Ei, ei [ole keskustellut seurakunnan työntekijän kanssa], käyköhän niitä täällä, minä en tiedä ollenkaan. - - Miksei [haluaisi tavata seurakunnan työntekijää], mutta jos ei niitä muuten täällä käy, niin enhän minä voi vaatia semmosta.

Haastateltavan hengellisen tuen tarve näyttäytyi aiheesta keskusteltaessa voimakkaana tunnereaktiona, itkun purkautumisena, ja tarpeena keskustella. Tällaisessa tilanteessa haastattelu sai osin sielunhoidollisia piirteitä pyrkiessäni aktiivisen kuuntelemisen ohella vahvistamaan haastateltavan omaa käsitystä Jumalaan luottamisesta ja välittämällä haastateltavan suostumuksella tiedon palveluasumisen henkilökunnalle tarpeesta seurakuntayhteyteen.

Uskonnollisen yhteisön edustajan henkilökohtainen tapaaminen voidaan hahmottaa tärkeänä keinona toimintakyvyltään heikentyneen yksilön uskonnolliselle elämälle mahdollisesti tärkeän seurakuntayhteyden ylläpitämisessä ja hengelliselle tuelle. Näiden tarpeiden tiedostaminen, tunnistaminen ja esille tuominen saattaa yksilölle itselleen olla vaikeaa. Tämä asettaa haasteita myös palvelun tarpeen tunnistamiselle.

Palveluasumisen henkilökunta ja asiakkaat toiminnan järjestäjinä

Uskonnollisten yhteisöjen tarjoamien uskonnollisten palvelujen ohella uskonto vaikuttaa ikääntyneiden palveluasumisen arjessa sen henkilökunnan sekä asiakkaiden kautta. Asiakkaat ja henkilökunta muodostavat toiminnallaan palveluasumisen arjessa toteutuvan yhteisöllisen perustan, jonka institutionaalinen

²⁰² K10, 5–7.

olemassaolo määrittänyt palveluasumisen tavoitteen ja sitä ohjaavan lainsäädännön kautta.²⁰³

Palveluasumisen henkilökunnan järjestämässä toiminnassa uskonnollisuuteen yhdistyvä ulottuvuus heijastui kolmen eri toiminnan muodon kautta. Kulttuurisen tradition ylläpitäminen ja siihen liittyvien juhlien, kuten joulun ja pääsiäisen, viettäminen nähtiin luonnollisena osana palveluasumisen vuodenvierailua.²⁰⁴ Tällaiset ikääntyneille usein tärkeät perinteet kuuluvat osana koko elettyä elämää kattavaan sosiokulttuuriseen viitekehykseen.²⁰⁵ Samankaltaiseen sosiokulttuuriseen kehykseen voidaan yhdistää myös virsien merkitys henkilökunnan järjestämissä lauluhetkissä.²⁰⁶ Tästä näkökulmasta tarkasteltuna virret hahmottuvat ikääntyneitä yhdistävinä tekijöinä kuten yhteisenä kulttuurisena objektina, sosiaalisena toimintana ja tunnelman synnyttäjänä.²⁰⁷ Kolmantena uskonnollisen ulottuvuuden sisältävänä toiminnan muotona näyttäytyi kuoleman kohtaamisessa ja sitä seuranneessa vainajan yhteisessä muistamisessa vainajan oman uskontoperinteen huomioiminen.²⁰⁸

Uskontoa ei juuri hahmotettu näkyväksi muussa, tavalliseksi kutsutussa toiminnassa.²⁰⁹ Uskontoon aiheena liittyvät viittaukset saattoivat satunnaisesti tulla esille muussa ryhmätoiminnassa asiakkaiden itsensä esille tuomana.²¹⁰ Haastateltavien suhtautuminen uskonnollisiin elementteihin tai uskonnollisuuden mahdolliseen käsittelemiseen muussa kuin sosiokulttuuriseen traditioon kuuluvassa toiminnan muodossa, siirtymäriittien kohdalla tai seurakunnan järjestämässä toiminnassa oli epäilevää.

Niin sehän on aivan ihana yhdessäolon hetki, mutta minusta tuntuu, että ne on niin kovin erilaisia nää osallistujat, että siihen me ei varmaan tätä uskontoon liittyvää aihetta voida oikein istuttaa. Et siihen mä en sitä suosittelen kauheesti, mutta en mä oikein osaa sanoa mitään muuta kun ne hartaushetket ja...²¹¹

Ei [pitäisi uskontoon tai maailmankatsomukseen liittyviä asioita ottaa puheeksi], ne rupee väänteleämään niitä ja eikä, minä sanosin, että 80 % ei ymmärräkään, ne suhtauttaa sen aina omaan elämäänsä, juu että ei mitään oikein uutta, mitään uutta ei jakseta ratkoa.²¹²

²⁰³ Okulov 2008, 113–114, 133 – 134, 141.

²⁰⁴ K11, 11; H2, 5, 7.

²⁰⁵ Spännari 2008, 201, 203.

²⁰⁶ Y4, 8; K9, 4, 8; H2, 7.

²⁰⁷ Spännari 2008, 201, 205.

²⁰⁸ K9, 14; H2, 6.

²⁰⁹ Y2, 10; K6, 20.

²¹⁰ H1, 6; H2, 9.

²¹¹ Y1, 12.

²¹² K11, 10.

Aiheen arkaluontoisuutta ja henkilökohtaisuutta, asiakkaiden erilaisuuteen liittyviä näkemyseroja sekä palveluasumisen asiakkaiden sairauksien myötä syntyneitä ymmärrykseen liittyviä rajoitteita pidettiin esteenä uskonnollisuuteen liittyvien asioiden mahdolliselle käsittelemiselle muun muassa elämäkatsomuspiiri-tyyppisissä ryhmissä. Tällaisia ryhmiä ei kummassakaan palveluasumisen yksikössä ollut tarjolla.²¹³

Asiakkaiden rooli uskonnollisen toiminnan toteuttamisessa palveluasumisen arjessa tapahtui yhteistyössä seurakunnan ja palveluasumisen henkilökunnan kanssa sekä oma-aloitteisena ja itseohjautuvana toimintana. Yhteistyön näkökulmasta haastateltavat pohtivat toiminnan järjestämiseen liittyviä resursseja niin seurakunnan kuin palveluasumisen henkilökunnan kannalta, ja näkivät mahdollisen panoksensa merkityksen toiminnan järjestämiselle tärkeänä ja kasvavana.²¹⁴ Asiakkaiden rooli huomioitiinkin voimavarana toiminnan järjestämisessä. Tästä aineisto antoi viitteitä niin seurakunnan järjestämisen kuin palveluasumisen oman toiminnan, kuten retkien suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistumisen muodossa.²¹⁵ Niukkenevien yhteiskunnallisten sekä yhteisöllisten taloudellisten resurssien aikana ikääntyneiden hahmottaminen voimavarana ja resurssina toiminnalle kulueränä hahmottamisen sijaan on tärkeä ikääntyneisiin liittyvään ihmiskuvaan vaikuttava tekijä. Haastateltavien puheissa voidaan havaita heijastumia niin sanotun taakkapuheen vaikutuksista, josta muodostuvassa kuvassa ikääntyminen näyttäytyy ongelmana yhteiskunnan muille jäsenille. Olemassa olevan ikääntyneiden tietotaidon ja toimintakyvyn hyödyntäminen ovat kuitenkin näkökulma, jonka hyödyt ovat molemminpuoliset.

Myös asiakkaiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa ilmeni hengellisen tuen tarjoamista, kuten eräs haastateltavista kertoi:

Että niinku tuolla naapurissa meillä oli, niin minä menin hänen luo, kun hän kaipas sitä hartautta, niin minä menin virsikirjan kanssa ja laulettiin siellä, että se oli semmonen asia.-- Mulla oli semmonen niinku, voisko sitä sanoo semmonen vapaaehtoinen mä olin ja autoin häntä muutenkin. Hän oli vähän näkövammaanekin ja hänen kanssa jopa käytiin Tallinnan reissuillakin, hän oli semmonen. Ja sit me luettiin yhdessä, mä luin hänelle ja sitten hän lauletaanko sellanen virsi ja hän anto numeron ja mä sanoin, että lauletaan.²¹⁶

²¹³ Y1, 12; Y3, 13, 18; Y5, 8, 10; K6, 8; K11, 9–10; H1, 6; H2, 9.

²¹⁴ Y2, 11; Y5, 6; K11, 4.

²¹⁵ Y1, 6; Y3, 11; K9, 14.

²¹⁶ Y2, 16.

Tällaisissa asiakkaiden keskinäisistä suhteista muodostuvassa verkostossa tapahtuvassa toiminnassa uskonnollisuuden läsnäolo koettiin positiivisena.²¹⁷ Uskonnollisen ulottuvuuden toiminnassaan sisältävien asiakkaiden keskinäisten verkostojen muodostuminen perustui henkilökohtaisille, oma-aloitteisille ystävyysuhteille.²¹⁸ Toiminnan järjestämisessä asiakkaiden roolin huomioiminen ja oma-aloitteiseen toimintaan tukeminen ovat myös tulkittavissa luontevasti kristillisyyteen liittyvän hengellisyyden tukemisena. Kristillisen tulkintakehyksen mukaan seurakunta hahmottuu kristittyjen yhteisönä, jonka palvelun luonne liittyy sen jäsenten keskinäiseen yhteyteen ja kaikkien ihmisten palveluun, lankeamatta puhtaasti vain erityisten viranhaltijoiden tehtäväksi.²¹⁹ Tämä näkökulma ikääntyneistä potentiaalisena voimavarana on huomioitu Suomen evankelisluterilaisen kirkon vanhustyön strategiassa.²²⁰

Palveluasumisen yhteiseen elämään ja julkisiin tiloihin uskonnollista toimintaa tuotaessa toiminnan muodoista kuitenkin juuri asiakkaiden oma-aloitteinen toiminta kirvoitti pohdintaa ja kritiikkiä toiminnan soveltuvuudesta palveluasumisen avoimiin ja yhteisiin tiloihin.²²¹

-- kun ruokailuun keräännettiin tuolla, niin yks tällainen harras uskovainen, yks kaks rupes selittämään kuinka hän on saanut voimaa yhteisrukouksesta. Mä en oikeastaan edes kuunnellu häntä ja sit mä rupesin katsomaan, et hän selittää mulle. Mä katoin vähän hämmästyneenä, hän pani sit kätensä näin, että koitetaan yhteisrukousta, se varmasti, et minua se ainakin on auttanu, et sinuakin se varmasti auttaa. Ja silloin mä jo rupesin näkemään punasta ja vetäydyin vähän. Ja siinä oli muitakin, mutta kun mä olin aivan hiljaa ja vetäydyin eroonkin niin kukaan muukaan ei sanonut mitään, niin hän vaikenä lopulta. Että sellaiseen mä en halua.²²²

Yhteiseen uskonnonharjoittamiseen haluttomat ja uskonkäsityksiltään valtavirrasta itsensä poikkeavaksi tuntevat kokivat osin tällaiset ajoittain yllättäen eteen tulevat tilanteet epämiellyttäväiksi, huolimatta pyrkimyksistään omista yksilöllisistä käsityksistä poikkeavien näkemysten suvaitsemiseen.²²³

Aineistossa heijastuvaa henkilökunnan roolia tarkasteltaessa henkilökunta näyttäytyi luotettavana, asiakkaita yhteisen elämän piirissä ohjaavana ja viimekädessä uskonnollisuuteen liittyvästä yhteisestä toiminnasta päättävänä, erilaisia näkemyksiä tasapainottavana ja yhteistä henkistä hyvinvointia edistävänä

²¹⁷ Y2, 16–17; Y3, 7.

²¹⁸ Y2, 16–17; K9, 5; Y1, 9–10.

²¹⁹ Kuusimäki 2012, 23, 6–27.

²²⁰ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 7.

²²¹ Y3, 7; K9, 7; H2, 6.

²²² Y3, 7.

²²³ Y3, 7; K6, 8–9.

tekijänä.²²⁴ Yhteiseen elämään ja toimintaan liittyvät pelisäännöt rakentuvat palveluasumisen yhteisössä demokraattisesti henkilökunnan ja asiakkaiden kesken, henkilökunnan säilyttäessä kuitenkin ristiriitatilanteissa ratkaisijan roolin.²²⁵

Viestimet hengellisen tuen lähteinä

Erilaisten viestimien, kuten television ja radion, kirjallisuuden ja lehtien sekä äänitteiden rooli hahmottui osaksi palvelutarjontaa. Näiden avulla asiakkailta oli mahdollisuus saada tietoa uskonnosta, uskonnollisista yhteisöistä sekä päästä osalliseksi yhteisöjen harjoittamasta toiminnasta. Vaikka viestimiä pääosin käytettiin yksin ja itsenäisesti, heijastui tuloksissa myös viestimien käyttö osana palveluasumisen yhteisöllistä toimintaa. Lisäksi toimintakyvyn mahdollinen heikkeneminen näyttäytyi tilanteena, jossa asiakkailta saattoi olla tuen tarvetta viestinten käyttämisessä.

Tutkimukseni aineistossa hengellisen kirjallisuuden lukemisen rooli asiakkaiden elämään kuuluvana elementtinä ei ollut runsas. Haastateltavista kaksi kertoi lukevansa Raamattua tai hengellistä kirjallisuutta säännöllisesti. Toinen heistä sai apua Raamatun lukemiseen seurakuntansa kautta järjestyneeltä vapaaehtoistyöntekijältä. Myös Raamattua vielä toistaiseksi itse lukenut haastateltava toivoi tulevaisuudessa mahdollisen lukemisen heikentyessä voivansa saada kuulla hengellistä kirjallisuutta seurakuntansa jäsenen tai muun henkilön lukemana.²²⁶ Uskonnollisen yhteisön elämän ja sitä koskettavia aiheiden seuraaminen oli mahdollista myös näiden yhteisöjen omista jäsenlehdistä.²²⁷

Raamatun tai muun hengellisen kirjallisuuden lukemisesta kysyttäessä iän mukanaan tuomat vaikeudet näyttäytyivät usein yleisesti lukemisen pois jäämisinä. Kysymystä kuitenkin tarkennettaessa, kokiko haastateltava tarvetta sille, että joku lukisi Raamattua ääneen, kielteisissä vastauksissa heijastui hengellisen kirjallisuuden lukemisen vähäiseksi koettu tarve omassa nykyisessä elämässä asian aiemman sisäistämisen ja tuttuuden vuoksi.²²⁸

²²⁴ Y3, 10–11; K6, 19; K11, 5–6; H2, 2, 4, 6.

²²⁵ H1, 1, 6–7; H2, 4, 6; kts. myös Okulov 2008, 114.

²²⁶ Y2, K7.

²²⁷ K9, 7; K11, 5.

²²⁸ Y5, 5; K9, 3.

Enpä liioin [lue hengellistä kirjallisuutta], koska ne on jotenkin niin tuttuja ja itsestään selviä. Mutta radiostakin kun kuuntelee noita hartaushetkiä ja kirkonmenoja, se on niin kun, kun se on monta kymmentä vuotta lapsesta asti siihen tottunu, sen ikään kuin osaa ulkoa että.²²⁹

Painettuun uskonnolliseen sanomaan perehtymisen sijaan asiakkaiden elämäntapaan kuuluvana toimintana näyttäytyi muiden viestimien käyttäminen hengellisen ja henkisen tuen lähteenä. Haastateltavista yhdeksän kymmenestä seurasi radiossa tai televisiossa lähetettäviä uskonnollisia ohjelmia.²³⁰ Esimerkiksi hartausohjelmat mahdollistivat muun muassa uskonnollisen yhteisön tuttuihin perinteisiin osallistumisen²³¹ sekä omassa rauhassa asioiden pohtimisen.²³² Pääsääntöisesti radion ja television uskonnollisia ohjelmia seurattiinkin omassa huoneistossa tai huoneessa.²³³ Paikoin asiakkailla oli myös mahdollisuus halutessaan kokoontua seuraamaan näitä yhteisesti palveluasumisen yhteisiin oleskelutiloihin. Aloite tällaiseen tuli henkilökunnalta ja toiminta miellettiin osaksi yksikön hoivaosastojen perinteisiin kuuluvia tapoja ja toimintaa.²³⁴

Aineistossa televisioidut kirkon tilaisuudet tarjosivat myös ikkunan erilaisiin kulttuurisiin paikkoihin kirkkorakennusten muodossa ja kirkon toiminnan muutoksiin, joihin suhtauduttiin mielenkiinnolla.²³⁵ Laadukkaat televisiojumalanpalvelukset saattoivat tuottaa hengellisen tarpeen tyydytystä jopa siinä määrin, että ne koettiin täysin korvaavina muualla järjestettyihin jumalanpalveluksiin osallistumiselle.²³⁶

Ei mulla siis tarvetta ole [käydä jumalanpalveluksessa muualla], koska siin on aina nämä määrätyt vaikeudet ja todella siis telkkarista tulee varsin hyviä jumalanpalveluksia ja sellasia suurempia juttuja kun haluais katsoa niin, mä nään tosta. Ei mulla oo silloin tarvetta olla silloin paikan päällä.²³⁷

Aiemmassa tutkimuksessa tulokset ovat viitanneet samankaltaisiin kokemuksiin sekä osallisuuden tunteen saavuttamiseen seurattaessa jumalanpalvelusta esimerkiksi television välityksellä. Kokemuksellisuuden saavuttamisessa yksilöitä

²²⁹ K9, 3.

²³⁰ Y1, Y2, Y3, Y4, Y5, K6, K8, K9, K10, K11.

²³¹ K9, 3.

²³² Y3, 6–7.

²³³ Esim. Y3, 12; Y4, 9; K10, 3–4; K11, 12.

²³⁴ Y5, 4; H1, 7.

²³⁵ Y1, 4–5.

²³⁶ Y3, 12.

²³⁷ Y3, 12.

auttavat henkilökohtaiset rituaalit, jotka liittyvät lähetyshetkeen valmistautumiseen sekä rukoilemiseen ja laulamiseen osallistuminen.²³⁸

Kaikkia uskonnollista sanomaa arkielämässään kaipaavia ja hengellisen tuen tarpeessa olevia palveluasumisen asiakkaita eivät suurimpien valtakunnallisten televisio- ja radiokanavien lähettämät hartausohjelmat ja evankelis-luterilaisen kirkon sanoma sen pitämien hartauksien muodossa kuitenkaan tyydyttäneet.

Kyllä kaikkia [seuraa Yleisradion lähettämiä hartausohjelmia], silloin kun se sattuu kohdalle. Kyllä minä seuraan, mutta minä usein pidän niitä vähän huonoina saarnamiehinä. -- Olenhan minä mukana ollut vähän siellä [hartauksissa], mieluummin on niin etten minä ole mukana siellä kokouksissa, kun minä olen vähän sitä mieltä, että ne papit on huonoja saarnamiehiä.²³⁹

Tällaisessa tilanteessa haastateltava oli löytänyt itselleen sopivan, elämäkatsomustaan tukevan ja uskonnollisen sanoman tarvettaan tyydyttävän toiminnan muodon uskonnollisen televisiokanavan²⁴⁰ aktiivisesta seuraamisesta.²⁴¹

Samankaltainen kriittinen suhtautuminen olemassa olevaan tarjontaan sekä mieltymyksiin liittyvä ero tuli esille näkemyksessä hengelliseen musiikkiin liittyvästä yhteisestä tarjonnasta.²⁴²

-- ei nyt vaan viime kesänä silloin mä joskus menin päivällä tuonne ulos kuuntelemaan kun ne laulo, mutta sitten mä kyllästyin niihin ralliloihinkin, kun se oli sitä yhtä ja samaa rallattamista, niin mä kyllästyin, suorastaan minä kyllästyin niihin. -- Ja semmosia surullisia lauluja, jos virsiä laulaa niin virsiäkin on semmosia jotka on hyviä ja kauniita säveliä, juu. Mutta jos semmosia vaan on, niin ne ei ole minulle sopivia.²⁴³

Musiikin merkitys uskonnonharjoittamisessa ja hengellisyyden hoivaamisessa yhdistyy uskonnon kokemukselliseen ulottuvuuteen, joka on saavutettavissa myös uskonnon yksityisen harjoittamisen kautta.²⁴⁴ Hengellisen musiikin ulottuvuuksiin

²³⁸ De Groot 2009, 287.

²³⁹ K6, 10, 14.

²⁴⁰ Vaikka tutkittua tietoa aiheesta on vaikea löytää, voidaan havaita Suomessa kristillisten viestimien määrän laajentuneen. Yleisradion lähettämien hartausohjelmien lisäksi kristillisyyden sisällössään huomioivaa tarjontaa Suomessa edustavat vuonna 2003 lähetyksensä aloittanut TaivasTV7 sekä vuonna 2013 aloittanut AlfaTV, sekä vuodesta 1997 toiminut Radio Dei, joiden tarjonnan sisältö ja painotukset ovat teologisesti monimuotoisia. Aiheesta seurakuntalehden artikkelissa, Könönen 2014.

²⁴¹ K6, 5, 10.

²⁴² K7, 5, 10.

²⁴³ K7, 5, 10.

²⁴⁴ Huber 2009, 90.

kuuluikin mahdollisuus harjoittaa sen kuuntelemista itsenäisesti ja yksin cd-levyjen ja radion välityksellä.²⁴⁵

Gothónin tutkimuksessa ikääntyneiden laitosasumisen ympäristössä toteutuvasta uskonnollisuudesta tulokset olivat samankaltaisia. Yksityiseen hengelliseen toimintaan kuuluviksi toiminnan muodoiksi rukoilemisen ohella osoittautuneet hartauksien seuraaminen viestimien välillä ja hengellisen musiikin kuuntelu ovat säilyttäneet asemansa uskonnonharjoittamisen tärkeinä muotoina.²⁴⁶ Erilaiset viestimet voidaan uskonnollisten yhteisöjen tarjoamien yhteisöllisten ja kasvokkaisten palvelujen ohella käsittää hyödynnettävinä uskonnollisen ja hengellisen tuen lähteinä. Teknologiaan liittyvän uudemman kehityksen hyödyntäminen uskonnollisessa toiminnassa ei heijastunut aineistossani, vaikka virtuaalisista palveluista, kuten nettikirkosta, oli tietoa tarjolla palveluasumisen yleisissä tiloissa.²⁴⁷

4.3. Palvelutarjonta tarpeisiin vastaajana

Ikääntyneiden selviytymistä edistävässä hoivatyössä sekä siihen liittyvissä ohjeistuksissa ja edellytyksissä yhtenä huomion kohteena ovat hengellisten tarpeiden arvioiminen ja niihin vastaaminen. Näiden lisäksi vanhustyön osaamisen sisällön kriteereihin kuuluu asiakkaan tarpeiden mukaisten hengellisten elämän palvelujen mahdollistaminen.²⁴⁸ Uskonnollisella palvelutarjonnalla voidaan vastata tällaisiin asiakkaiden uskonnollisuuteen yhdistyviin tarpeisiin. Tässä tulosluvussa ja sen alaluvuissa olen keskittynyt etsimään vastausta tutkimustehtäväni ensimmäiseen alakysymykseen siitä millaista uskonnollista palvelutarjontaa palveluasumisen asiakkaille järjestetään. Palvelutarjonnan käsite näyttyy yhteydessä asiakkaiden uskuntoon liittyviin tarpeisiin ja niitä tyydyttävään toimintaan, ja huomioi lisäksi nämä suhteessa toimintakykyyn ja sen mahdollisiin rajoitteisiin hyödyntää olemassa olevaa tarjontaa itsenäisesti ja ilman apua.

²⁴⁵ Y5, 4–5.

²⁴⁶ Gothóni 1987, 99.

²⁴⁷ T1.

²⁴⁸ Mm. ETENE 2008, 7; Opetushallitus 2013, 32.

Aineistoa tarkasteltaessa kaikilla haastateltavilla oli jossain muodossa kontakti uskonnolliseksi määrittelemääni toimintaan.²⁴⁹ Taulukkoon 4 olen kootusti kerännyt uskonnolliseen toimintaan osallistumisen määrät toimintamuodoittain.

Uskonnollisen yhteisön yhteisölliseen toimintaan osallistuminen	7
Evankelis-luterilaisten seurakuntien palveluasumisessa järjestämät tilaisuudet	6
Uskonnollisten yhteisöjen muualla järjestämä toiminta	3
Asiakkaiden keskinäinen toiminta	1
Uskonnollisen yhteisön edustajan henkilökohtainen tapaaminen	2
Radion ja television uskonnolliset ohjelmat	9
Raamatun tai muun hengellisen kirjallisuuden lukeminen	2

Taulukko 4. Uskonnollisen yhteisön toimintaan osallistuminen (n=10)

Uskonnollisen yhteisön järjestämään yhteisölliseen toimintaan haastateltavista osallistui seitsemän henkilöä. Näistä kaksi osallistui sekä palveluasumisessa järjestettyyn toimintaan että muualla järjestettyyn toimintaan, neljä vain palveluasumisessa järjestettyyn toimintaan ja yksi vain muualla järjestettyyn toimintaan. Asiakkaiden keskinäiseen toimintaan osallistunut haastateltava osallistui aktiivisesti uskonnolliseen toimintaan myös palveluasumisessa ja sen ulkopuolella. Radion ja television uskonnollisia ohjelmia seurasi yhdeksän kymmenestä, Raamatun ja hengellisen kirjallisuuden lukemisen puolestaan mainitsi kaksi haastateltavaa. Uskonnollisen yhteisön edustajan kahdenkeskisistä tapaamisista kertoivat kaksi haastateltavaa, joista toinen ei osallistunut uskonnolliseen toimintaan missään muussa sen muodossa.

Vertailukohtana toimintamuotojen esiintymiselle ikääntyneiden keskuudessa voidaan käyttää aiempaa tutkimusta. Gothónin ja Jantusen 75-vuotiaiden helsinkiläisten kokemuksia kotiseurakunnistaan selvittävässä tutkimuksessa on käsitelty pääosin kotona asuvien ikääntyneiden seurakunnan toimintaan osallistumisen jakautumista toimintamuodoittain. Joitakin kertoja

²⁴⁹ Uskonnollisen määrittelemisestä kts. 19–21.

vuodessa toimintaan osallistuvien tasolla osallistumista tarkasteltaessa yleisimpänä toiminnan muotona näyttäytyi radio- ja televisiohartauksien seuraaminen ja toiseksi suurimpana osallistumismuotona jumalanpalveluksiin ja hartauksiin osallistuminen. Tätä vähäisemmässä määrin osallistuttiin kerho- ja retkitoimintaan, sielunhoidon ja kahdenkeskisten tapaamisten jäädessä vähäisimmiksi. Osallistumiseen liittyvät kokemukset sekä toiveet ja esteet olivat samankaltaisia kuin tutkimuksessani.²⁵⁰ Usein mahdollisuus itsenäisesti harjoitettavaan uskonnolliseen toimintaan toimi korvaavana vaihtoehtona yhteiselle uskonnon harjoittamiselle.²⁵¹

Uskonnollisesta palvelutarjonnasta muodostuvassa kuvassa evankelis-luterilaisten seurakuntien helposti, niin fyysisesti kuin tiedonsaannin muodossa, saatavilla olevat palvelut palveluasumisessa toimivat tärkeinä vastaajina asiakkaiden hengellisiin, henkisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin.

--minä oon ainakin tyytyväinen näinkin, että saan tällasessakin paikassa kun palvelutalossa, saadaan tällasta hartautta. Että tääkin on jo iso asia. Arvostan sitä, ei monessa varmaan, mahtaako ollakaan näissä, että tää on ihan hieno asia, että näin on, meillä on tuo ollu, että ehtoollistakin on saatu.²⁵²

Seurakuntien järjestämää nykyistä toimintaa palveluasumisessa arvostettiin ja pidettiin tärkeänä. Tämän lisäksi haastateltavista puolet toivoi, että uskonnollisuutta ja maailmankatsomusta tukevaa toimintaa olisi saatavilla palveluasumisen arjessa enemmän.²⁵³

Tutkimuksessani olleiden yksiköiden välillä ilmenevät erot uskonnollisessa palvelutarjonnassa liittyivät seurakunnan järjestämän hartaustoiminnan kuukausittaiseen määrään sekä kerhotoimintaan. Yksityisessä uskonnollisen organisaation järjestämässä palveluasumisessa esille nousi seurakunnan järjestämä kerhotoiminta, josta kunnallisessa palveluasumisessa puolestaan ei ollut viitteitä. Lisäksi järjestettävien hartauksien määrä oli yksityisessä suurempi kuin kunnallisessa. Yksityisen palveluasumisen esitteessä hengellinen toiminta mainittiin osana muita palvelukeskuksen tarjoamia palveluita.²⁵⁴

Havainnosta ei voida kuitenkaan vetää yksiselitteistä johtopäätöstä seurakunnan ja palveluasumisyksikön välillä tehtävän yhteistyön laadusta. Lähtökohtaisesti paikallisseurakunnilla on vastuu alueellaan toimivien erilaisten

²⁵⁰ Gothóni & Jantunen, 2003, 55–65.

²⁵¹ Gothóni & Jantunen 2003, 63.

²⁵² Y2, 12.

²⁵³ Y1, 11; Y3, 12; Y4, 8; K6, 16; K9,5.

²⁵⁴ T7c.

asumiseen ja hoivaan liittyvissä yksiköissä järjestettävästä sielunhoidosta ja hartauselämästä muun muassa vierailujen avulla, diakonian resurssit huomioiden.²⁵⁵ Näihin liittyvät syyt voivat aiheuttaa eroja toiminnan painottumisalueissa seurakuntien välillä. Kallunki kuitenkin on tutkimuksessaan pohtinut kirkkoon läheisessä yhteydessä olevien yksityisen palveluasumisen järjestäjien parempaa mahdollisuutta uskonnon esille tuomiseen toiminnassaan perustuen asiakkaiden valinnan vapauteen.²⁵⁶

Evankelis-luterilaisen kirkon rooli uskonnollisessa palvelutarjonnassa oli molemmissa tutkimusyksiköissä vahva verrattuna muiden uskonnollisten yhteisöjen rooliin. Kirkon tehtävänä näyttäytyivät sen perustehtäväksi käsitettävä hengellinen työ kristillisen opin esillä pitäjänä, henkinen rooli kanssakulkijana sekä ihmisten väliselle kohtaamiselle puitteita luovana yhteisönä. Samalla se näyttäytyi institutionaalisella tasolla yhteistyötä palveluasumisen järjestäjän kanssa tekevänä, asiakkaita laajasti tavoittavana, edullisia ja luotettavia palveluita tarjoavana toimijana, jonka toiminnasta tietoa on saatavilla hyvin. Uskonnollisista yhteisöistä tämä oli ainoa, jonka palveluista kertoivat niin henkilökunta kuin tiedotteet palveluasumisen yleisissä tiloissa.²⁵⁷ Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ikääntyneille tarjoamat palvelut edustavat jo historiasta kumpuavaa perinnettä ikääntyneiden parissa tehtävässä työssä. Tämä toiminta on osa peruseurakuntatyötä sekä diakonista vanhustyötä, joiden tavoitteisiin kuuluu hengellisen elämän hoitaminen.²⁵⁸

Vaikka evankelis-luterilaisten seurakuntien järjestämä toiminta kosketti yli puolta haastatelluista, he kaikki eivät olleet kuitenkaan uskonnolliseen palvelutarjontaan täysin tyytyväisiä. Aineisto tarjosi esimerkin kaipuusta kohti tuttua, oman uskonnollisen yhteisön perinteiden olemassaoloa ja ylläpitämistä yhteisen toiminnan muodossa.

Siellä ortodoksikerhossa, siellä oli hyvin paljon kaikenlaista, esimerkiksi vieläkin tulee mieleen, että kun lähestyy palmusunnuntai, niin käytiin siellä kerhossa tekemässä virpomavitsoja ja ruusuja, semmoset tavat mitkä meillä oli kotona hyvin tärkeitä. Kenties vähän lapsellista, mutta kuitenkin semmosta, joka on saanut alkunsa kirkon [perinteestä]. -- En minä jaksa enää [käydä siellä].²⁵⁹

²⁵⁵ Gothóni & Jantunen 2003, 132–133.

²⁵⁶ Kallunki 2014, 86–87.

²⁵⁷ T1-T14.

²⁵⁸ Pöyhönen 2010, 107–200; Kirkon vanhustyön strategia 2015, 12.

²⁵⁹ K9, 6.

Pienempien uskonnollisten yhteisöjen kohdalla korostui asiakkaan mahdollinen henkilökohtainen suhde seurakuntaan, jonka luonne näyttäytyi yksityisenä. Henkilökunnan keskuudessa oltiin tietoisia muiden uskontokuntien jäsenistä asiakkaina ja heitä tuettiin oman uskonnollisen yhteisön toimintaan osallistumisessa avustamalla tarvittaessa kuljetusjärjestelyissä.²⁶⁰ Uskonnollisiin palveluihin ohjaaminen ei kuitenkaan näyttäytynyt yhtä aktiivisena kuin evankelis-luterilaisen kirkon palveluihin ohjaaminen²⁶¹. Yhteisöllisen uskonnonharjoittamisen mahdollisuutta palveluasumisessa muita uskontokuntia edustaville asiakkaille ei ollut tarjolla, eikä tällaista vaihtoehtoa ollut ajateltu.²⁶² Evankelis-luterilaisen seurakunnan palveluasumisessa järjestämän toiminnan lisäksi tai sijasta muuta kaipaavien vaihtoehtoina näyttäytyivät viestimien kautta sanoman tavoittaminen, itsenäisesti sovitut tapaamiset uskonnollisen yhteisön edustajan kanssa tai uskonnolliseen toimintaan palveluasumisen ulkopuolella osallistuminen.

Uskonnollinen palvelutarjonta muodostuu erilaisten toimijoiden verkostosta, jossa Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on palveluasumisen henkilökunnan lisäksi vahva rooli palveluasumisessa järjestettävässä uskonnollisessa toiminnassa. Henkilökunnan järjestämässä toiminnassa uskontoon liittyvä ulottuvuus näyttäytyi yhteydessä uskonnon perinteeseen ja tähän liittyvään kulttuuriseen ulottuvuuteen. Asiakkaiden enemmistön tausta ja sosiokulttuurinen konteksti huomioiden tätä viitekehystä toiminnassa pidettiin luontevana. Kristilliset seurakunnat ja henkilökunta voidaan hahmottaa virallisina, yhteistyössä toimivina uskonnollisuuteen liittyvien palvelujen tarjoajina, joiden tehtäviin kuuluu ikääntyneiden hengellisten tarpeiden tukeminen.

Palvelutarjontaa ja siihen liittyvää näkökulmaa voidaan hahmottaa palveluiden virallisuuden kaltaisen luonteen kautta. Tällainen lähestymistapa korostaa näkemystä uskonnosta ja uskonnollisuudesta institutionaalisuuteen perustuvina käsitteinä ja uskonnollisten tarpeiden hahmottumista tämän kautta. Huolimatta palvelutarjontaan liittyvästä positiivisesta näkemyksestä esille nousi myös soraääniä ja kaipuun tunteita, joihin palvelutarjonta ei täysin vastannut. Näihin kokemuksiin syvennyn seuraavassa tulosluvussa.

²⁶⁰ K9, 5; H1, 4–5; H2, 3.

²⁶¹ Y4; K6; K7; K9; K11; H1, 1; H2, 1.

²⁶² H1, 5; H2, 1, 8–9.

5. Asiakkaiden kokemuksia uskonnosta palveluasumisen arjessa

5.1. Uskonnollisuus osana jatkuvaa elämäntarinaa

Haastateltavat lähestyivät uskonnon ja uskonnollisuuden läsnäolon hahmottamista omassa palveluasumisen arjessa elämänhistoriansa kautta. Uskontoon yhdistetyt elementit haastatteluissa tuotiin läsnä oleviksi koko elämänkaareen kuuluvista muistoista ja henkilökohtaisista kokemuksista kertomisen kautta. Vaikka haastatteluteemat keskittyivät nykyiseen hetkeen, eikä kuluneen lapsuus-, nuoruus- ja aikuisiän kokemuksista erikseen kysytty, saivat nämä tästä huolimatta suuren roolin keskusteluissa.

Lapsuudessa vanhemmilta ja muulta lähiympäristöltä saadun uskonnollisen kasvatuksen merkityksen ja vaikutuksen nykyiselle käsitykselle omasta uskonnollisesta identiteetistä nosti esille kuusi haastateltavaa kymmenestä.²⁶³ Lapsuudenkokemusten lisäksi aikuisiän perhepiirissä uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvät siirtymäriitit, omien arvojen jälkipolvelle siirtäminen sekä uskonnollisen yhteisön toimintaan osallistuminen, niihin liittyvät valinnat ja kuuluvuuden tunne muodostivat elämänkaarta rytmittäviä kokemuksia, joiden kautta myös nykyistä uskonnollista identiteettiä hahmotettiin.

Kertomukselliset elementit ympäristöstä ammennettavineen tarinavarantoineen ja loogisesti etenevine tarinakulkuineen olivat merkittävässä roolissa nykyistä elämäntilannetta ja siinä ilmenevää uskonnollisuutta pohdittaessa.²⁶⁴ Kokemusten jakamisen ja niiden sanoittamiseen liittyvän kielen avulla ikääntyneillä on nähty olevan mahdollisuus liittyä yhteisiä uskonnollisia piirteitä jakavaan yhteisöön ja kulttuuriympäristöönsä.²⁶⁵

H: Onks jotain miten te haluaisitte muuttaa tai kehittää tätä [uskontoon liittyvää] toimintaa?
V: No ei minun mielestä mitenkään oo se, se on ihan näin, että jokainen saa itse ajatella sen asian miten sen katsoo sit. Meillähän nykysin enää vähän on tällasta, että se ei uskonto oo sellanen, se ei ole monella ihmiselläkään ole. Se on ehkä niin, että kun on tottunu sitä [uskontoa] jo lapsesta ja on näitä vastoinkäymisiä elämässä, ehkä meillä on silloin, kun olemme Karjalastakin, minä oon jääny sinne jalkoihin silloin -44 tavaroitteni kanssa, mutta ehkä silloin on tullu hartaamman mieleen jo silloin jo.²⁶⁶

²⁶³ Y2, Y3, Y4, K6, K9, K10, K11.

²⁶⁴ Tarinoiden ja kertomusten suhteesta identiteettiin mm. Hänninen 2000.

²⁶⁵ Spännari 2008, 248–249.

²⁶⁶ Y2, 13.

Tällaiset kokemukset voivat kuulua ikäpolvikokemuksiin, joissa tietynä aikana syntyneet ja eläneet voivat jakaa samoja historiaan ja elämään liittyviä kokemuksia ja tulkintoja niistä. Näiden merkitys voi heijastua identiteettikokemuksissa. Ikäpolvi-käsitteen kautta yksilö voidaan nähdä oman aikansa ja siihen liittyvän kulttuurin monin tavoin muovaamana ihmisenä. Ikäpolvien väliset erot voivat myös aiheuttaa jännitteitä ja vaikeuttaa eri-ikäisten keskinäistä ymmärrystä.²⁶⁷ Nämä kokemukset voivat koskettaa myös uskontoa.

Kyllä mä oon pitäny semmosta, ulkopuolisille ystäväilleni sanonu, että kun ei, uskonnosta puhumattakaan, tiedä kuka on Mannerheim, silloin minä lopetan keskustelut. Niin mutta toisaalta, minä aina ajattelen, että toisaalta, jos mä menisin heidän tilanteeseen, ei ole ollu vielä vauvanakaan sitä, niin mitä varten ne olis ollu kiinnostuneita, sen enempää kun minä mistään punaset ja valkoset jutusta. Mä muistan lapsena kun puhuttiin, mummit ja vaarit, sitä kapinaa.²⁶⁸

Haastateltavia yhdistävänä tekijänä heijastui evankelis-luterilaisen kirkon auktoriteettiasema vahvana vertailukohteena omalle uskonnollisuudelle. Maailmankatsomusten ja uskonnollisuuden monimuotoisuus näyttäytyivät erilaisina asenteina suhteessa kristinuskoon institutionaalisenä uskontona. Suuntautuminen lähelle tätä määrittyi luottamuksena Jumalan olemassaoloon. Haastateltavan tarve pohdinnoissaan kyseenalaistamaan sekä tämä että Raamatun oikeellisuus sijoittivat haastateltavan etäämmäs suhteessaan uskontoon.²⁶⁹ Tämä tuotti kokemuksen omasta erilaisuudesta, jota ei aine koettu hyväksytyksi, ja jonka juuret saattoivat juontaa jo lapsuuteen ja nuoruuteen.²⁷⁰

Oman maailmankatsomuksen vahvuus ei ollut kuitenkaan riippuvainen käsityksistä uskon kohteesta. Yhdistävänä tekijänä haastateltavien kohdalla heijastui usko johonkin ihmistä korkeampaan voimaan ja uskonnon mahdollista merkityksen tunnetta elämään tarjoava luonne. Uskonto eri ulottuvuuksiensa kuten toimintansa, yhteisöllisyytensä, oppinsa, kulttuurinsa tai seuraamuksellisuutensa²⁷¹ kautta kosketti jollain ulottuvuudella jokaista haastateltavaa. Esimerkkejä, joilla uskonnon roolia omassa elämässä tuotiin esille olivat muun muassa uskon heijastuminen toiminnassa, kuten muiden asukkaiden ja hoitajien auttamisessa, tai omaan elämäntyyliin yhdistetyissä arvoissa.²⁷²

²⁶⁷ Saarenheimo et al. 2014, 81 – 94.

²⁶⁸ K11, 11.

²⁶⁹ Y1, Y3, K6, K7, K11.

²⁷⁰ Y3, K6.

²⁷¹ Aineistosta nousevat uskonnon ulottuvuudet ovat yhteneväiset uskonnontutkimuksen perusteella muodostuneiden teorioiden kanssa, kts. mm. Glock & Stark 1965 ja Smart 2010.

²⁷² Y3, 6; Y4; 3.

Maailmankatsomuksiin ja uskontoon liittyvä lähestymistapojen erilaisuus palveluasumisen asiakkaiden keskuudessa oli tiedostettua. Usein tämä yhdistettiin elämäntyyliin ja omaan erilaisuuteen suhteessa muihin. Erilaisuus nousi esille uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvänä ryhmittelyinä, jonka avulla omaa yksilöllistä identiteettiä nykyisessä elämäntilanteessa hahmotettiin.

En, en, minua ei kiinnostakaan toi massaeläminen, semmonen että menee. Kun mä joskus menin kattomaan tuonne, siellä on täynnä pyörätuolia eikä sinne pääse lähelle kaikki, ja sitten mä en sillä tavalla saa, että siellä puhutaan ja puhutaan, ja välilläkään ei saa siitä selvää mitä siellä puhuu se pappi. Enkä minä, vielä viime kesänä, ei nyt vaan viime kesänä, silloin mä joskus menin päivällä tuonne ulos kuuntelemaan kun ne laulo, mutta sitten mä kyllästyin niihin ralliloihinkin, kun se oli sitä yhtä ja samaa rallattamista, niin mä kyllästyin, suorastaan minä kyllästyin niihin.²⁷³

Uskonnollisuuteen liittyvä kategoriointi ei kuitenkaan liittynyt uskonnollisten yhteisöjen välisiin rajoihin, vaan erilaisiin näkemyksiin uskosta saman yhteisön sisällä.

No täällä mä olen jonkun verran puhunu joittenkin näitten kanssa, jotka itse on uskovaisia, tai ovat sen kyltin alla kuitenkin. Mutta mun ystäväistäni niin ne puhuu niin eri tavalla näistä asioista, ne puhuu vähän niinku minäkin, että jotakin on jossakin ja päätetään meidän puolesta, mutta onko se sitten sitä mitä Raamattu kertoo vai mitä se on. Mutta ei varsinaisesti tämmösestä, mutta ei esimerkiksi kirkkouskonnosta, hirveen vähän kenenkään kanssa puhun.²⁷⁴

Kirkkojen ja niissä vaikuttavien yhteisöjen välisiä rajoja ei välttämättä pidetty esteenä yhteiselle keskustelulle tai toimintaan osallistumiselle.²⁷⁵ Omaa uskonnollisuutta verrattiin muiden sekä havainnoituun että oletettuun ajatteluun ja toimintaan. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan mieltänyt itseään kovin uskonnollisena tämän vertailun seurauksena, riippumatta maailmankatsomuksellisesta orientaatiostaan ja sen vahvuudesta.

Haastateltavat eivät nähneet mahdollisuuksia oman uskonnollisuuden muuttumiselle tulevaisuudessa. Ikääntymisen myötä mahdollisesti tapahtuvat muutokset, jotka liittyivät uskonnolliseen toimintaan osallistumisen vähenemiseen tai lisääntymiseen, eivät olleet yhteydessä koettuun uskonnollisuuteen.²⁷⁶

Muuttuvan maailman ja ympäristössä vaikuttavien uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvien käsitysten sekä elämäntilanteeseen liittyvien

²⁷³ K7, 5.

²⁷⁴ Y1, 5.

²⁷⁵ K9, 4, 9.

²⁷⁶ Mm. Y1, 14; Y4, 10; K9, 3.

muutosten huomioitiin kuitenkin vaikuttaneen paitsi omaan toimintaan myös asenteisiin.²⁷⁷

H: -- te yleisesti puhuitte tästä että miten uskonnollisuus ja maalmankatsomus, kuva on muuttunut, niin sitten jos ajatellaan tätä teidän omaa henkilökohtaista uskonnollisuutta ja omaa henkilökohtaista maailmankatsomusta, niin onko se muuttunut teidän elämän aika, se asenne niin kun elämään ja tämmösiin kysymyksiin.

V: No ehkä vähän köykäsemmäks, se on ollu pakko muuttua kun ympäristö menee ihan. Mutta kyllä minä melko lailla olen ihan sama ja ulkopuoliset ystävät sanoo.²⁷⁸

Uskonnollisuudessa ja uskonnolliseen toimintaan osallistumisessa elämänkaaren aikana tapahtuneet muutokset tulkittiin sopeutumisenä muuttuviin elämäntilanteisiin ja ympäristöön.

Aiempien elämänvaiheiden ajattelun ja käyttäytymisen avulla selitettiin vallitsevan elämäntilanteen uskonnollisuuteen liittyviä toimintoja.

Mä väitän et mä olen pienestä pitäen kasvanu määrättyyn uskonnollisuuteen. -- mä oon aikoinaan käyny kirkon nuortenseuroissa ja kirkon kesämajalla vietettiin paljon, et mä olen tommosis piireis liikkunut paljon. Mut mä en määrättyllä tavalla ollut aktiivi koskaan. Ja sama se on täällä.²⁷⁹

Niin ei siellä, ei siellä ole semmosta syytä [toimintaan osallistumisessa], että mä olisin juuri sillä hetkellä tullu uskoon taikka. Mä vaan siis mielelläni menen semmosein paikkoihin, ja mä olisin varmaan, jos mä olisin hyvässä kunnossa ja pystyisin liikkumaan, niin mä olisin ehkä menny itsekin johonkin tämmöseen juhlaumalanpalvelukseen joskus. Mutta varsinaisesti mikään kirkossakävijähän mä en ole koskaan ollu, eikä mun kotonani oltu. Ei käyty sillä tavalla säännöllisesti kirkossa juhlapyhinä eikä muina. Matkojen päässä oli kirkot, ei päästy sinne aina. Mut ei siel ollu semmonen tapakaan.²⁸⁰

Tämä näkökulma näyttäytyy aiemman tutkimuksen pohjalta muodostuneessa jatkuvuusteoriassa. Sen mukaan yksilön ikääntyessä arvojen, uskomusten ja käyttäytymisen elämän aikana reflektoiden kehittyvä johdonmukaisuus voi toimia keinona identiteetin jatkuvuudelle ja yksilön sisäiselle koherenssille elämän ja siihen kuuluvien roolien muutoksissa.²⁸¹

Spännärin tutkimuksen mukaan suomalaisten ikääntyneiden omassa uskonnollisuuden hahmottamisessa painottuvat uskonnon sisäiset piirteet uskonnollisen osallistumisen sijaan ja uskonnon merkitykseen liittyvät itseisymmärryksen ja elämänselityksien prosessit.²⁸² Näiden merkitys korostui myös aineistossani. Läpi haastatteluiden vahvana lankana kulkeva uskonnollisuus

²⁷⁷ Esim. Y1, 12–14; K11, 13.

²⁷⁸ K11, 13.

²⁷⁹ Y3, 4–5.

²⁸⁰ Y1, 8–9.

²⁸¹ Atchley 2006, 20–22.

²⁸² Spännari 2008, 247.

osana identiteettiä näytti edustavan suhdetta ja asennetta eksistentiaaliin kysymyksiin, kuten näkemyksiin elämää ohjaavista voimista, ja näistä muodostuviin käsityksiin sekä institutionaaliseen uskontoon. Mahdolliset pettymykset ja uskonnosta vieraantuminen liittyivät enemmän institutionaaliseen uskontoon kuin itse uskoon.²⁸³

Ikääntyminen ja tietoisuus lähestyvistä elämän päättymisestä saattavat johtaa elämän peruskysymyksiin sekä sen tarkoitukseen ja merkitykseen liittyvän pohdiskelun lisääntymiseen. Uskonnon rooli voi toimia yhtenä välineenä tällaisessa pohdinnassa ja siihen liittyvässä tarkoituksellisuuden kokemisessa.²⁸⁴ Pohdinnan lisääntyminen ei kuitenkaan näyttäytynyt väistämättömänä. Esimerkiksi elämän päättymiseen liittyvät kysymykset eivät saaneet keskeistä asemaa kysyttäessä uskonnollisuuden mahdollisista muutoksista, vaan vaikuttivat asettuvan toissijaisiksi suhteessa nykyisen elämäntilanteen ja siinä vallitsevien olosuhteiden pohtimiseen.²⁸⁵ Hengellisyyteen liittyvä pohdinta uskosta johonkin ihmistä korkeamman voiman olemassa oloon näyttäytyi suhteessa yksilöllisenä pidettyyn tapaan suhtautua eksistentiaaliin kysymyksiin, kuten olemassaolon ja elämän merkityksellisuuden pohdintaan. Mahdollinen pohtiminen tai sen puute yhdistettiin omaan persoonalliseen tapaan käsitellä asioita.²⁸⁶ Uudemmassa tutkimuksessa persoonallisuuden piirteet ovatkin muodostaneet ikääntymisen rinnalle tärkeän elämäntutkimuksellista pohdintaa ja sen mahdollisia muutoksia ikääntyessä selittävän tekijän.²⁸⁷

Haastattelutilanteissa muodostuvat kuvat uskonnollisuudesta osoittivat johdonmukaisuutta ja tasapainoa suhteessa koettuun identiteettiin. Myös aiemmassa tutkimuksessa ikääntyneiden uskonnollisuudesta yksilöiden vakaumus on todettu usein johdonmukaiseksi sekä suuntautumiseltaan että vahvuudeltaan aiemman uskonnollisuuteen liittyvän ajattelun sekä kokemusten kanssa.²⁸⁸ Vaikka tulosteni mukaan oman uskonnollisuuden hahmottaminen näyttäytyi pääsääntöisesti johdonmukaisena aiemman elämänkaaren kokemusten kanssa, eivät kääntymykseen ja uskon heräämiseen tai hiipumiseen liittyvät kokemukset

²⁸³ Y1; Y3; K6; K7; kts. myös Coleman, Mills & Spreadbury 2011, 75.

²⁸⁴ Read & Suutama 2008, 131–132; Furseth & Repstad 2009, 21.

²⁸⁵ Y1, Y3, Y4, Y5, K6, K7, K11.

²⁸⁶ Y1, 12–13; Y3, 6–8.

²⁸⁷ Jewell 2014, 119.

²⁸⁸ Coleman, Mills & Spreadbury 2011, 75.

kuitenkaan ole poissuljettuja myöhemmälläkään iällä.²⁸⁹ Tällaisessa tilanteessa yksilö saattaa kääntyä ympäristön puoleen saadakseen apua pohdinnoissaan.²⁹⁰

Omien uskontoon, uskonnollisuuteen ja uskoon liittyvien käsitysten refleктоiminen suhteessa ympäristöön sekä aikaan näyttäytyi tärkeänä keinona uskonnollisen identiteetin hahmottamiselle. Uskonnon, uskonnollisuuden ja uskon käsitteiden määrittely vuorovaikutuksessa kulki läpi keskustelujen, joissa tavoitteenani oli hyväksyvällä kuuntelemisella ja pohtimaan kannustamisella tukea haastateltavien omaa merkityksenantoa. Myös haastateltavat jotka eivät mieltäneet itseään uskonnollisiksi kokivat haastatteluun liittyvät keskustelut positiivisesti.²⁹¹ Spännäri on todennut hengellisyyden olevan tärkeä osatekijä ikääntyneiden hyvinvoinnille ja mahdollisuuden uskonnollisuuteen liittyvien asioiden käsittelemiseen olevan hyödyllistä myös niille ikääntyneille, joille usko ei välttämättä näyttäisi olevan osa nykyistä elämää.²⁹²

5.2. Tarpeista toiveisiin ja odotuksiin

Uskonnollisuuden puheeksi ottamisen tarpeen perusteella haastateltavat jakautuivat epätarkkarajaisiin ryhmiin. Ensimmäisessä analyysivaiheessa huomioni kiinnittyi kokemuksiin tarpeen puuttumisesta. Nämä kokemukset uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvien aiheiden puheeksi ottamisen tarpeen puuttumisesta liitettiin yksilöllisiin tapoihin käsitellä pohdintaa aiheuttavia kysymyksiä, näkemykseen keskustelun hyödyttömyydestä ja ristiriitoja aiheuttavasta luonteesta.²⁹³ Aineiston pariin palaaminen ja haastatteluihin uudelleen syventyminen nostivat esille tarpeiden rinnalle asiakkaiden toiveet ja hiljaiset odotukset.

Tästä esimerkin antavat seuraavat lainaukset kahdesta eri haastattelusta ja niissä haastattelijan ja haastateltavan puheenvuoroista muodostuvista kokonaisuuksista ilmentävät. Puheenvuorojen alussa olevalla merkinnällä H viitataan haastattelijaan ja merkinnällä V vastaajaan eli haastateltavaan.

²⁸⁹ K7, Coleman, Mills & Spreadbury 2011, 75.

²⁹⁰ K7.

²⁹¹ Esim. Y3, K7.

²⁹² Spännäri 2008, 140–141.

²⁹³ Y2, 9; Y3, 9; K7, 6–7, 15; K11, 10.

H: Miten oletteko täällä ollessa saanut jutella papin tai seurakunnan työntekijän kanssa?
V: Ei, ei, käyköhän niitä täällä, minä en tiedä ollenkaan.
H: Joo, kyllä. Haluaisitteko tavata seurakunnan työntekijää tai pappia?
V: Miksei, mutta jos ei niitä muuten täällä käy, niin enhän minä voi vaatia semmosta.
H: Niinkö?
V: Niin (naurahtaa).
H: Mutta että voisitte vaikka keskustellakin.
V: Niin voisin, voisin täällä minun huoneessani.
H: Niin, että olis ihan mukava, jos täällä kävis seurakunnan työntekijä.
V: Niin juu.
H: Millaisista asioista haluaisitte puhua papin tai seurakunnan työntekijän kanssa?
V: No taivaan asioista vaan, taivaasta ja Jumalasta ja.²⁹⁴

Tämä uskonnolliseksi itsensä mieltävä asiakas viittasi haastatteluissa lukuisia kertoja Jumalaan ja tämän läsnäoloon turvautumiseen päivittäisessä elämässään.²⁹⁵ Seuraavan lainauksen haastateltava ei kokenut itseään varsinaisesti uskonnolliseksi huolimatta osallistumisestaan seurakunnan toimintaan,²⁹⁶ mutta pohdittaessa toimintaan osallistumisen mahdollisuuksia toimintakyvyn heikentyessä nosti esille pohdintaa liittyen uskoon ja sen sisältöön.

H: Haluaisiks silloin [toimintakyvyn heikentyessä], että ympäristö sit tavallaan ylläpitäis sitä mahdollisuutta osallistua tällaseen uskonnolliseen toimintaan?
V: No kyllähän mä toivon, että osallistumiseen autettais aina, niin mihin tahansa toimintaan. Täällä talossa kyllä aika kiitettävästi tehdään, että noita liikuntavammiasiakin potilaita tuodaan noihin tommosiin harrastusasioihin mukaan ja kuuntelemaan jotain ohjelmia tonne. Ja sekin on nyt ihan käytännön seikoista kiinni, kun hoitajia on liian vähän, et ne ei aina ehdi.
H: Et olis kuitenkin tärkeätä, että siihen mahdollistetaan ja silloin sitä pidetään yllä?
V: Joo ja kyllä iän mukana ihmiselle tulee sellanen, jonkunlainen sellanen hiljentymisen tarve tai semmonen, onko se sitten sitä uskontoo? Sitä niinku kaipais jotain, joku olis siinä lähellä, rinnalla tai, jos ei se oo konkreettinen henkilö niin että se vois olla sitten ajatuksena joku tämmönen hahmo taikka, niin. Kyllä mä uskon, että ikä tuo semmosia tullessaan, että sitten kun ihmisen kunto heikkenee, eikä enää pysty itse mistään, omistakaan asioistaan määräämään kauheesti.²⁹⁷

Nämä lainaukset osoittavat eksplisiittisen ja implisiittisen hengellisyyden sekä tarpeeseen liittyvän toiveen ja hiljaisen odotuksen muodon.

Uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvään keskustelun tarpeessa erottui aiheen jakautuminen keskustelun suhteesta hengelliseen hätään ja avun tarpeeseen sekä elämään liittyvien merkityksellisten asioiden yhdessä pohtimiseen.

Mahdollisuutta hengelliseen tukeen arvostettiin, mutta sellaisen olemassaolo ei

²⁹⁴ K10, 5–6.

²⁹⁵ K10, 2–3.

²⁹⁶ Y1, 3, 8.

²⁹⁷ Y1, 15.

ollut kaikille haastateltaville itsestään selvä tieto.²⁹⁸ Tämän kaltaisessa tilanteessa pidettiin avun tarjoamista mahdollisena myös niille, jotka eivät itse sitä osaa pyytää.²⁹⁹ Haastateltavat, jotka eivät eksplisiittisesti kokeneet tarvitsevansa hengellistä tukea, kokivat uskonnollisuuteen ja uskontoon liittyvän keskustelun voivan toimintaan osallistumisen ohella tarjota merkityksen tunnetta ja henkistä hyvinvointia.

Minusta sen pitäis olla semmonen kun täällä on juttukerho olevinaan, me vanhat jutellaan, meitä on kymmenkunta yhdessä kasassa, niin pitäis olla tämmönen, että meitä olis kymmenkunta esimerkiks, tommosta, jotka vähän paneutus näihin tämmösiin [maailmankatsomukseen ja vakaumuksiin liittyviin] juttuihin. -- ainakin minulle niissä on hirvuisen henkinen lataus. -- Ja minä ainakin tarviin sitä. Kyllä [aiheesta juttelu antaa tukea], nimittäin kun se on sitä henkimaailman hommaa. Ja minä olen henkimaailman otus.³⁰⁰

Uskonto ja uskonnollisuus yhteisinä keskustelunaiheina herättivät varovaista kiinnostusta, jonka perustelut liittyivät niin tiedonhaluun kuin sosiaalisiin, henkisiin sekä hengellisiin tarpeisiin.

Mutta mä olen mielelläni niiden ihmisten kanssa yhdessä yleensäkin ja sitten mä pidän siitä pastorista, se on semmonen hyvin sopiva tähän omaan tehtäväänsä.³⁰¹

Toimintaan osallistuminen ja mahdollinen keskustelu saatettiin kokea mielenkiintoisena ja kaivattuja merkityksellisiä virikkeitä tarjoavana.³⁰² Vaikka keskustelumahdollisuuksia kaivattiin, ei säännöllisiin järjestettyihin tilaisuuksiin kuitenkaan välttämättä haluttu sitoutua.³⁰³

Seuraavaksi tarkastelen, miten asiakkaiden tarpeet, toiveet ja odotukset tässä ympäristössä kohdistuvat, ja millaisia kokemuksia vuorovaikutukseen liittyy. Haastattelemieni ikääntyneiden palveluasumisen asiakkaiden arjessa vaikuttava sosiaalinen ympäristö muodostui suhteista perheeseen ja lähiomaisiin, ystäviin, muihin asiakkaisiin ja palveluasumisen henkilökuntaan. Näihin verkostoihin kuuluvat myös asiakkaiden sekä ennen palveluasumiseen muuttoa että sen jälkeen syntyneet sosiaaliset ja henkiset suhteet uskonnollisiin yhteisöihin osana arjessa vaikuttavaa ympäristöä. Lisäksi palveluasumisessa järjestettävän uskonnollisen

²⁹⁸ K10, 6.

²⁹⁹ Y1, 16.

³⁰⁰ K6, 12–13.

³⁰¹ Y1, 11.

³⁰² Y3, 9; K7, 6–7.

³⁰³ Y1, 9; Y3, 9.

toiminnan tarkastelun valossa seurakunnat olivat läsnä palveluasumisen arjessa säännöllisesti ja näkyvästi.

Suhde perheeseen, lähiomaisiin ja ystäviin

Aiemmassa tutkimuksessa omaiset ja sukulaiset ovat osoittautuneet tärkeimmäksi palveluasumisessa asuvien ikääntyneiden sosiaalisen tuen lähteeksi. Omaisten arjessa tarjoama tuki tuo turvallisuutta sekä piristää ja tukee arjessa selviytymistä.³⁰⁴ Perheen merkitys nykyisessä elämäntilanteessa eksplisiittisen uskonnollisen ja hengellisen tuen lähteenä näyttäytyi aineiston perusteella kuitenkin vähäisempänä. Haasteltavista kaksi kymmenestä viittasi omaisten tai sukulaisten kanssa uskonnolliseen toimintaan osallistumiseen ja yhteiseen keskusteluun uskonnollisuuteen liittyen.³⁰⁵ Uskonnollisuus saatettiin kokea perhettä, sukua ja niiden eri sukupolvia yhdistävänä tekijänä, mutta myös uskomusten sisällön erilaiseksi kehittymisen kautta sitä erottavana. Tämä koettiin uskonnollisuuteen liittyvistä kysymyksistä keskustelua perheen jäsenten kanssa vaikeuttavaksi tekijäksi.³⁰⁶ Muina esteinä esille nousivat uskonnollisuuden vaihteleva merkitys yksilöiden elämässä sekä omaisten ajanpuute.³⁰⁷

Aineiston tulkittavuuteen perheen merkityksen kannalta vaikuttaa kuitenkin niiden haastateltavien suhteellisen suuri osuus, jotka eivät elämänsä aikana olleet muodostaneet parisuhdetta ja saaneet lapsia.³⁰⁸ Tällaiseen sukulaisuuteen perustuvien verkostojen puuttuminen muuttaa yksilön sosiaalisen tuen lähtökohtaa merkittävästi.³⁰⁹ Lapsettomien ikääntyneiden kohdalla sosiaalisen osallistumisen tekijöistä uskonnolliseen toimintaan osallistumisen on havaittu vaikuttavan elämän tarkoituksellisuuden kokemukseen.³¹⁰ Yhtenä mahdollisena selittävästä tekijänä tälle voidaan pitää toimintaan osallistumisen kautta avautuvaa mahdollisuutta muodostaa ystävyysuhteita.

Sosiaalisista suhteista ystävyysuhteet näyttäytyivät merkittävämpänä uskonnollisuuteen liittyvän keskustelun ja tuen lähteenä. Useimmille helpointa

³⁰⁴ Okulov 2008, 124.

³⁰⁵ Y2, 6–7; K9, 12–13.

³⁰⁶ Y2, 14;

³⁰⁷ Y2, 10; K10, 8;

³⁰⁸ Kolme kymmenestä haastateltavasta eli 30% koko aineistosta.

³⁰⁹ Okulovin (2008) tutkimuksessa on huomioitu lapsettomien ja perheettömien haastateltavien puuttuminen aineistosta ja pohdittu tällaisen ryhmän sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen kokemusten tutkimusta mahdollisena jatkotutkimusaiheena.

³¹⁰ Raitakarin (2010) pro gradu –tutkielmassa tarkastelun kohteena oli lapsettomien ikääntyvien elämän tarkoituksellisuuden kokemukset.

keskustelu uskonnollisuuteen liittyvistä kysymyksistä oli läheisimpien ystävien kanssa.³¹¹ Elämäkokemusten ja niihin liittyvien tulkintojen jakaminen asemoitui erityisesti aiemmin elämän aikana muodostuneisiin pitkiin ystävyysuhteisiin, joihin kuuluvat tuttuus, luottamus ja hyväksyntä. Ystävyysuhteista haettiin myös vahvistusta omille uskonnollisuuteen liittyville ajatuksille ja toiminnalle.³¹²

Mutta kyllä mä aina iltasella, nyt mä oon viimeaikoina aina iltasella rukoillu, sit mä oon kysyny tältä minun ystävältä, kun mä oon sanonu, että mitä sinä meinasit kun mulla on aina iltasella semmonen rukous, jotta Jumala miten, Herra auta minua ja tällä tavalla ja hän sano, että kyllä se on ihan oikein, että sä sillä tavalla rukoilet.³¹³

Aiemman elämänkaaren aikana muodostetut ystävyysuhteet muodostivat haastateltavien henkisen lähipiirin, joissa vaikuttavien ihmisten koetaan jakavan samankaltaisen tavan hahmottaa maailmaan ja olemassaoloon liittyviä kysymyksiä sekä keskustella näistä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut samanmielisyyttä, vaan yhteisen viitekehyksen jakaminen keskustelun helpottajana liittyi yhteisiin jaettuihin kokemuksiin ja tapaan puhua.³¹⁴ Ystävyysuhteista avautuvissa sosiaalisissa verkostoissa myös tunnistettiin henkisen ja hengellisen tuen tarvetta ja avun saamiseen autettiin.³¹⁵ Ikääntymiseen kuului pitkäaikaisuuteen perustuvista läheisistä ystävyysuhteista luopumista. Tällainen hahmottui sosiaalisen verkoston ohenemisena, kun ajan kuluessa elämää jakaneiden ystävien määrä väheni tapaamisvaikeuksien vuoksi ja ystävien menehtyessä.

Suhde muihin asiakkaisiin

Palveluasumiseen muuttaminen tarjoaa ikääntyneille mahdollisuuden uusien ihmissuhteiden luomiseen. Palveluasumiseen muuttamiseen liittyvissä tarpeissa yksinäisyys onkin yhdessä turvallisuuden kanssa kolmanneksi yleisin tekijä terveydentilan heikentymisen ja puutteellisten asumisolojen jälkeen.³¹⁶ Muiden asiakkaiden kanssa muodostetaan ystävyysuhteita ja jaetaan yhteisiä kokemuksia

³¹¹ Y1, Y2, Y3, Y5, K11.

³¹² Y2, 13–14; K7, 4.

³¹³ K7, 4.

³¹⁴ Y1, 5; Y2, 13–14.

³¹⁵ Y1, 4; K7, 8, 14.

³¹⁶ Okulov 2008, 63.

samasta elämäntilanteesta.³¹⁷ Uusien ja vanhojen ystävien välillä tehtiin kuitenkin läheisyyteen liittyvä eroa.³¹⁸

Tuttuuden ja luottamuksen rakentumiseen tarvitaan aikaa ja vuorovaikutusta. Aiemman tutkimuksen mukaan vuorovaikutuksen palveluasumisessa on koettu kuitenkin olevan liian vähäistä.³¹⁹ Aineistossa muodostuvassa kuvassa asiakkaiden keskinäinen vuorovaikutus ja tästä kumpuavat virikkeet hahmottuivat pitkälti asiakkaiden omana asiana ja oman aktiivisuuden seurauksena.³²⁰ Erityisesti uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyvien kysymysten puheeksi ottamisessa muiden asiakkaiden kanssa koettiin haasteita. Keskustelua vaikeuttavina tekijöinä nähtiin näkemysten erilaisuus ja mahdollinen arkuus tuoda mielipiteitä esille.³²¹ Vuorovaikutuksen ylläpitämiseen myös kaivattiin tukea ja oma rooli toiminnan ylläpitäjänä saatettiin kokea väsyttäväksi.³²² Asiakkaiden sekä henkilökunnan vaihtuvuuden koettiin vaikeuttavan pysyvien käytänteiden muodostumista asiakkaiden keskuudessa.

V: Minäkin silloin alkuaikoina olin aktiivisempi, kun oli semmonen tapa, että illalla syötiin iltapala ennen nukkumaanmenoa. Niin minä itse otin aloitteen ja sanoin, että nyt ennen kuin ruvetaan syömään niin lauletaan yks iltalaulu. Ja siinä sitten sai olla kyllä maallisia tai hengellisiä lauluja, mutta ei luonnollisestikaan mitään renkutuksia. Sitten toisetkin rupesivat vähitellen sitten, että jos joku rupes jo syömään, niin ei vielä, ei vielä ei oo laulettu iltalaulua.

H: Siitä tuli niinkun yhteinen tapa sitten. Mutta tämmönen on jäänyt nyt pois sitten. Osaatteko yhtään pohtia sitä, että miksi se on jäänyt pois.

V: Täälläkin sekä väki vaihtuu, että asukkaat että hoitajat ja sitten kun tulee uusia niin he eivät ole tässä ihan niinkun näitten tapojen tasalla. Minäkin ikään niin kuin väsyin siihen mikä minulla alkuun oli ollut hyvin suuri innoituksen ja ilon aihe. Ja sanon ihan rehellisesti, että tähän alkaa olla ihan semmosta kuin kivireen veto. Kun joku siellä sanoi tyytymättömänä, että en minä jaksa laulaa enkä minä jaksa kuunnella ja, minä sitten melkein tuohduin ja sanoin, että eihän ole mikään pakko laulaa mut voihan sitä hetken olla hiljaa ja antaa toisten laulaa.³²³

Vuorovaikutukseen tarvittavan tuen merkitys näyttäytyi suhteessa toimintakykyyn. Suhteissa muihin palveluasumisen asiakkaisiin sekä uskonnon ja uskonnollisuuteen liittyvien kysymysten puheeksi ottamiseen näissä suhteissa merkittävänä tekijänä esille nousi palveluasumisen asiakkaiden heikko toimintakyky. Tällaisina vuorovaikutusta rajoittavina tekijöinä pidettiin kuuloon,

³¹⁷ Y1, 17; Y2, 15–16; Y3, 9, 12; myös Okulov 2008, 127.

³¹⁸ Esim. Y3, 14; K9, 4; K11, 1, 3.

³¹⁹ Okulov 2008, 90.

³²⁰ Y2, 9; Y4, 8; K9, 6, 10; H1, 6.

³²¹ Y1, 12, 17; Y3, 8; K9, 15.

³²² Y4, 8; K9, 6; kts. myös Okulov 2008, 90.

³²³ K9, 6.

liikkumiseen ja jaksamiseen liittyvien vaikeuksien lisäksi muistamiseen ja ymmärtämiseen vaikuttavia seikkoja.³²⁴

Suhde henkilökuntaan

Palveluasumisen henkilökunnasta puhuttaessa esille nousivat erilaisissa asemissa palveluasumisessa työskentelevät henkilöt johtajasta harrasteohjaajiin ja erilaisiin hoitajiin. Perinteisen hoitotyön näkökulmasta vanhustyön osajan ammatilliseen valmiuteen kuuluu asiakkaan elämäkatsomuksen ja arvomaailman sekä näihin liittyvien yksilöllisten valintojen huomioiminen sekä tarvittaessa asiakkaan esille nostamista henkisyteen ja hengellisyteen liittyvistä kysymyksistä keskusteleminen.³²⁵ Vallitsevana piirteenä uskonnollisuuden liittyvien asioiden puheeksi ottamisessa palveluasumisessa nousi asiakkaiden aloitteellisuus. Pääsääntöisesti aloitteellisuus puheeksi ottamisessa nähtiin kuuluvaksi itselle. Näkemyksen perusteluina toimivat niin itsemääräämisen korostaminen, aiheen henkilökohtaisuus ja arkaluonteisuus kuin uskonnonvapaus, jonka puitteissa esille nostettiin eronteko keskustelun ja käännättämisen välillä. Poikkeuksena tälle puheeksi ottamisen itselle kuulumiselle nähtiin aiemmin käsittelemäni yksilön hengellinen hätä, jossa oma aloitteen tekeminen on estynyt.³²⁶

Haastateltavien suhteessa palveluasumisen henkilökuntaan uskonnollisuuden rooli toteutuneessa vuorovaikutuksessa näyttäytyi vähäisenä. Kuoleman hetkeen ja sitä seuraaviin järjestelyihin liittyvien uskonnollisuuden yhdistyvien toiveiden huomioimisen puheeksi ottaminen oli yksi aineiston harvoista esimerkeistä vuorovaikutukseen johtaneesta uskonnollisuuden puheeksi ottamisesta suhteessa henkilökuntaan. Toinen esimerkki liittyi läheisen ihmissuhteen muodostamiseen hoitohenkilökunnan jäsenen kanssa.³²⁷ Uskonnollisten kysymysten mahdollisessa puheeksi ottamisessa henkilökuntaan kuitenkin luotettiin, ja tämän roolia mahdollisena keskustelukumppanina pidettiin varteenotettavana.³²⁸ Henkilökuntaa ei kuitenkaan nähty aloitteellisena puheeksi ottamisessa ja tähän rooliin haastateltavat olivat tyytyväisiä.³²⁹

³²⁴ Y5, 6, 10; K6, 8, 12; K11, 3–4.

³²⁵ Mm. ETENE 2008, 7; Opetushallitus 2013, 32.

³²⁶ Y1, 7–8; Y2, 9; Y3, 9; K7, 7, 17; K11, 10.

³²⁷ K9, 15–16; K11.

³²⁸ Y3, 15–16; Y4, 6;

³²⁹ Y1, 8; Y3, 9; K7, 5;

Ehkä ei [henkilökunnan tulisi ottaa uskonnollisuuteen liittyviä asioita puheeksi]. Ettei se niinku hyökkäis kenenkään elämään semmonen asia, koska sen pitää olla niin vapaaehtoista, että kukaan ei tuntisi itseään painostetuksi eikä pakotetuksi. Ja jos ihminen sellasta asiaa kaipaa, niin hän kyllä varmastikin hakeutuu siihen jollakin tavalla.³³⁰

Puheeksi ottamattomuuden hyväksi kokemisen perustelu tapahtui suvaitsevaisuuteen ja uskonnonvapauteen yhdistyvillä argumenteilla, kuten käsityksellä puheeksi ottamisen myötä syntyvästä painostuksen tunteesta.³³¹ Toisaalta kuitenkin uskonnollisuuteen liittyvän toiminnan ja kysymysten puheeksi ottamisen mahdollistaminen nähtiin henkilökunnan velvollisuutena.³³²

H: Miksi se [puheeksi ottaminen] teidän mielestä kuuluisi juuri henkilökunnalle?
V: No just sen takia kun he tietävät kuka pystyy ja kuka haluaa, niin he tuntevat paremmin meidät.

Pohdittaessa henkilökunnan roolia vuorovaikutuksessa haastateltavat toivat lisäksi esille henkilökunnan mahdollisen haluttomuuden ja ajanpuutteen uskonnollisuuteen liittyvien kysymysten puheeksi ottamisessa.³³³ Ensisijaisesti palveluasumisen henkilökunnan rooli hahmotui fyysisen tuen tarjoajana. Tarpeen vaatiessa henkilökuntaa pidettiin kuitenkin mahdollisena keskustelukumppanina. Tätä keskustelukumppanuutta edistivät vuorovaikutussuhteen ja luottamuksen kehittyminen, jonka seurauksena ensisijaiset roolit hoivattavana ja hoivan antajana väistyivät molemmanpuolisen lähemmän tutustumisen myötä.³³⁴

Suhde seurakuntaan

Palveluasumisen asiakkaiden sosiaalisessa ympäristössä vaikuttavista suhteista suhdetta seurakuntaan hahmotettiin toimintaan osallistumisen lisäksi kirkon ja paikallisseurakunnan jäsenyyden kautta. Näiden seurauksena avautui väylä yhteydenpidolle seurakunnan ja sen jäsenten välillä.³³⁵ Haastateltavista yksi ei ollut minkään uskonnollisen yhteisön jäsen, mutta osallistui aktiivisesti uskonnolliseen toimintaan palveluasumiseen muuttonsa jälkeen.³³⁶ Kirkon

³³⁰ Y1, 8.

³³¹ Y1, 8; Y2, 9; Y3, 9; K

³³² Y4, 6; K9, 6;

³³³ Y4, 7; Y5, 6; K6, 19; K7, 6.

³³⁴ K11, 3, 14.

³³⁵ Y2, 6; K7,11; K11, 14.

³³⁶ Haastateltavan osallistuminen uskonnolliseen toimintaan ennen palveluasumiseen muuttoa oli estynyt muun perheenjäsenen suhtautumisen seurauksena; Y4.

jäsenyyteen suhtauduttiin positiivisesti ja se koettiin aktiivisena valintana, vaikka jäsenyyden merkitystä itselle kuvailtaessa ei aina osattu perustella.³³⁷

Edellisessä tulosluvussa esille nousi evankelis-luterilaisten seurakuntien vahva rooli uskonnollisuuteen liittyvän toiminnan järjestäjänä. Tämä rooli ei kuitenkaan yhtä vahvasti heijastunut uskonnollisuuden puheeksi ottamiseen asiakkaiden ja seurakunnan työntekijöiden välisissä suhteissa. Toimintaan osallistuminen ei välttämättä johtanut vuorovaikutukseen. Seurakuntasuhteen syventäminen saattoi vaatia tukea, kuten ystävien tai seurakunnan työntekijän aktiivisuutta.³³⁸

Kyllä sitä nytkin ajattelis, että vois niinku osallistua, mutta sitä on vähä vaikee yksin lähteä tonne kauemmas kirkkoon. Minä en oo vielä tähän alueen seurakuntaan, oon saanu sieltä paperit ja olen ilmottanu. Mutta silloin, kun minä tulin tänne, niin olin suostuvainen vapaaehtoistyöhönkin siellä, mutta se katkes. -- Minä otin yhteyttä [seurakuntaan], minuun ei ole kukaan ollu. Mutta tuossa naapurissa oli se Marja, niin hänellä oli syntymäpäivä, niin se oli se pastori sieltä. Niin hän sano silloin, että voi ottaa yhteyttä, mutta ei sitä sillä lailla tule otettua yhteyttä.³³⁹

Haastateltavien oma aktiivisuus suhteen syventämiseksi oli herkkä haavoittumaan jaksamiseen liittyvien vaikeuksien sekä oma-aloitteisissa yrityksissä epäonnistumisen kokemusten kautta.³⁴⁰ Kokemukset keskustelutarpeen puuttumisesta ja seurakunnan järjestämän toiminnan uskonnollisia tarpeita tyydyttävä luonne toimivat selittävänä tekijänä toteutuneessa vuorovaikutuksessa vähäiselle uskonnollisuudesta keskustelulle.³⁴¹

Myös koetut erot uskonnon sanoittamisessa ja tulkintojen jakamisessa vaikuttivat keskusteluun osallistumattomuutena.³⁴² Tästä esimerkin antoi haastateltava, joka aktiivisesti seurasi yhteiskunnallista keskustelua ja kirkon roolia osana sitä: ”En en [osallistu seurakunnan toimintaan]. Koska minä tykkään, että mä en osaa sitä sanoa niinkun ne ajattelee, etten mä viitti puhua mitään sen kummempaa.”³⁴³ Haastateltava kaipasi toisaalta mahdollisuutta osallistua tällaiseen keskusteluun, mutta koki samalla nykyisen sosiaalisen ympäristönsä palveluasumisessa kykenemättömäksi osallistumaan avoimeen keskusteluun.³⁴⁴

³³⁷ Esim. Y1, 3, 14; Y2, 2–3; K11, 5.

³³⁸ Y2, Y4, K7.

³³⁹ Y2, 8–9.

³⁴⁰ Y2, 8; K7, 11; K10, 8–9.

³⁴¹ Y1, 6, 14–15; Y2, 8; Y4, 5, 7; K7, 5–7; K11, 8.

³⁴² Y3, 5, 10; K6, 8–9; K7, 4.

³⁴³ K11, 10.

³⁴⁴ K11, 4–5, 10.

Seurakuntasuhteen hahmottuminen virallisuuden kautta heijastui mahdollisessa puheeksi ottamattomuudessa.³⁴⁵ Tämän näkemyksen pohjalta suhteen toiseksi osapuoleksi määrittyi seurakunnan työntekijä, kuten pappi tai diakoniatyöntekijä, tai vapaaehtoistyöntekijä. Näkökulma erottaa läheiset ja tuttavat seurakunnan jäseninä ja samalla edustajina tämän suhteen tarkastelun ulkopuolelle. Keskusteluyhteyden edellytyksinä suhteessa tällaiseen virallisena hahmottuvaan seurakunnan edustajaan näyttäytyivät luottamus, tuttuus sekä tasavertainen vuorovaikutus.³⁴⁶

V: -- sit se (pappi) kyseli kaikkia mun asioita, henkilökohtasia asioita, juuri äsken sama niinkun sinä kysyit tässä näitä, että minun henkilökohtaisia asioita, niitä se kyseli ja sit kun se lähti niin minä sanon tossa, no minä sit samalla kysyin, et mitä se pappi on et onks papilla perhettä ja onko, niin sit se vastas siihen et hänellä on mies ja kaks tyttöä.

H: Elikkä se ois just sit se keskustelu siinä tavallaan mitä haluaisitte, että myös toinen kertoo omista asioistaan.

V: Juu juu, jotta minä kerron.³⁴⁷

Nämä heijastuivat muun muassa suhteiden hahmottamisena molemmin puolisenä ymmärtämisenä sekä ystävyyskaltaisina.³⁴⁸ Toimivaksi koetussa suhteessa seurakunnan työntekijän kanssa oli mahdollista puhua hyvin monenlaisista, niin elämään yleisesti kuin uskoon liittyvistä asioista.³⁴⁹

Vuorovaikutuksesta kohtaamiseen

Puheeksi ottamiseen liittyvät aiheet asemoituivat sosiaaliselle, henkisellem ja hengelliselle ulottuvuudelle yksilöllisten näkökulmien ja tarpeiden mukaisesti. Nämä näyttäytyivät usein toisiinsa kietoutuneina. Toimintaan osallistumisessa ja vuorovaikutuksessa tyydytystä antava kokemus muodostui yhteyden kokemisesta muihin ihmisiin, maailmaan sekä johonkin korkeampaan voimaan. Uskonnon ja uskonnollisuuden käsitteiden puitteissa tapahtuvissa pohdinnoissa tarpeet muodostuvat psykososiaalista ja hengellisistä tarpeista, joiden erottaminen oli haastavaa.

³⁴⁵ Y1, 5; Y2, 8; K7, 10.

³⁴⁶ Y1, K7, K9.

³⁴⁷ K7, 12.

³⁴⁸ Y1, 7; K7, 2; K11, 10.

³⁴⁹ Y1, 7.

Ketkä sitten vastaavat asiakkaiden uskonnollisiin tarpeisiin ja keneltä tukea toivotaan?

V: Niin, silloin jos tulee minun elämään semmoseks [että ei itse pääse kulkemaan]se, niin toivoisin, toivoisin että kävis joku henkilö.

H: Onks sillä merkitystä onks se henkilö pappi tai diakoni tai joku vapaaehtoistyöntekijä.

V: Ei, ei oo henkilöllä mitään väliä kun vaan vois vähän kattoo tuosta jonkin, että luettais yhdessä.

H: Voisko kuvitella, voisko se henkilö olla sit esimerkiksi hoitohenkilökuntaa, et sillä henkilöllä ei ole väliä.

V: Ei ei sillä ei oo väliä, miten tai minkälainen on, sitten kun tuntee ihminen, että kaipaa sitä niin. Että niinku tuolla naapurissa meillä oli niin minä menin hänen luo, kun hän kaipas sitä hartautta, niin minä menin virsikirjan kanssa ja laulettiin siellä, että se oli semmonen asia.³⁵⁰

Uskonnollisten yhteisöjen ja uskonnollisesti neutraalina hahmottuvan henkilökunnan väliset rajat eivät näyttäytyneet erityisen merkittävänä toiveiden kohdistumisen osalta. Erilaisten sosiaalisten suhteiden valossa esille nousi uskonnon ja uskonnollisuuden puheeksi ottamisen sijoittuminen henkilökohtaisina ja arkoina aiheina läheisiin ihmissuhteisiin. Ihmissuhteiden läheisyys ei kuitenkaan noudattanut jakoa formaaleihin ja informaaleihin suhteisiin nykyisessä elinympäristössä: läheisyyden kokeminen oli mahdollista myös ammatillisten tuen tarjoajien kautta. Puheeksi ottamisen ja keskustelun kulmakiveksi muodostuivat yksilöiden välinen kohtaaminen, molemmin puolinen vastavuoroisuus ja ymmärtäminen, joiden avulla onnistuneessa vuorovaikutuksessa uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyviä käsitteitä ja viitekehystä sekä sijoittumista suhteessa institutionaalisenä käsitettyyn uskontoon yhteisesti määritellään.

Täällähän on jokaisella se omahoitaja ja minulla oli neljä vuotta, nyten hän joulun aikoihin jäi pois vuoden vapaalle, ja hänelle uskonto oli hyvin tärkeää. Että hänen kanssaan minä saatoin keskustella mistä vaan.-- Juu. Ja sitten taas sanoisin toiseen äärimmäisyyteen, sitten kun tulee uusia ihmisiä, eihän heistä luonnollisestikaan tiedä mikä on kenenkin suhde uskontoon, mikä mielipide.³⁵¹

Yhtenä syynä vuorovaikutuksessa ilmeneville haasteille pidettiin ihmissuhteiden muodostumista vaikeuttavaa henkilökunnan ja asiakkaiden vaihtuvuutta.

Vuorovaikutukseen liittyvät haasteet olivat samankaltaisia miltei kaikissa sosiaalisissa suhteissa. Uskonnollisuudesta puhuminen ja oma-aloitteinen puheeksi ottaminen saatettiin kokea vaikeana, ja niin oma kuin yhteinen

³⁵⁰ Y2, 16.

³⁵¹ K9, 7.

osaaminen keskusteluun heikkona. Tiedon ja omien koettujen taitojen puutteen lisäksi keskustelun esteeksi nousivat keskustelukumppanin puute ja jaksamiseen liittyvät vaikeudet. Näiden lisäksi yhteisen jaetun ymmärryksen puuttuminen ja pettymykset aiemmissa oma-aloitteisissa puheeksi ottamisen yrityksissä saattoivat johtaa aiheen välttämiseen.³⁵²

-- minä luulen, että meidän henkilökunta ei, mä en uskalla nyt sanoa omaa mielipidettäni, mutta mikäli olen päässyt nyt vähän käsitykseen niin ne ei taida olla oikein uskonnollisia. Ei ne.. -- No ainoalle yhdelle ihmiselle minä sanoin, että mitä mieltä hän on, niin hän sano, että minä en oo mittään mieltä. Että hän ei oo uskonnosta kiinnostunut yhtään, henkilökunta, eikä täällä monet muutkaan ole.³⁵³

Uskontoon yhdistettävät sosiaaliset normit, kuten tavat puhua ja harjoittaa uskontoa, saatettiin kokea omaa vuorovaikutukseen osallistumista rajoittavina.³⁵⁴

Aina tämä ei toiminut osallistumisen esteenä, vaan sama toiminta ja vuorovaikutus saattoivat saada eri tulkinnan ja merkityksen yksilöstä, tämän asenteesta ja maailmankatsomuksesta riippuen. Tällaisessa tilanteessa, jossa oman maailmankatsomuksen oletettiin poikkeavan muiden maailmankatsomuksesta, saatettiin toiminnan merkityksen hahmottumista painottaa sosiaalisella ulottuvuudella.³⁵⁵

Uskonnollisuuden ja maailmankatsomusten monimuotoisuuden hahmottamisesta huolimatta samalla esille nousi ajatus aiheen ihmisiä ja heidän tarpeitaan yhdistävästä luonteesta.

Mun on helppo puhua melkein, siis puhumiseni riippuu siitä tiedäkö mä siitä asiasta jotain, en mä mee puhumaan sellasesta mistä mulla ei oo minkään näköstä aavistusta tai tietoo, mut nää on henkilökohtaisia tuntemuksia ja näistä jokainen tietää jotakin, sen takia munkin on näistä ollu helppo puhua.³⁵⁶

Keskustelun sijaan itsenäinen pohdiskelu toimi usein uskonnolliseen toimintaan osallistumisen ohella hengellisyyteen liittyvien tarpeiden tyydyttäjinä. Tarpeita, toiveita ja odotuksia kohdistettiin uskoon ja tämän välineenä suoran jumalasuhteen ja itsenäisen rukoilun merkitys olivat suuria. Kahdeksan haastateltavaa kymmenestä viittasi rukoilemisen kuuluvan jossain määrin

³⁵² Y4, 5; Y5, 7; K6, 8–9; K7, 6; K9, 5, 9; K11, 11.

³⁵³ K7, 6.

³⁵⁴ K7, 4; K11, 10.

³⁵⁵ Y1, 11.

³⁵⁶ Y1, 16.

elämäänsä.³⁵⁷ Rukouksen piirteissä erottuivat rukouksen merkitys jo lapsuudesta sisäistettyyn perinteeseen liittyvänä tapana. Tällainen tottumuksellisuus esimerkiksi aamu- ja iltarukousten muodossa voi olla osa päivien kulumisen rytmiä.³⁵⁸ Rukous näyttäytyi myös dialogin muotona, jossa keskustelukumppanina toimi Jumala. Rukouksen merkitys haastateltavien elämässä liittyi aiemman tutkimuksen tavoin kiittollisuuden ilmaisemiseen sekä jaksamiseen, turvaan ja toivoon erilaisissa elämän uhkatilanteissa ja vastoinkäymisissä.³⁵⁹

5.3. Uskonto ja palveluasumisen ilmapiiri

Aiemmin tässä luvussa olen käsitellyt palveluasumisen uskonnollista palvelutarjontaa sekä uskonnollisuutta osana asiakkaiden elämää ja vuorovaikutusta. Esille on noussut viitteitä asiakkaiden suhtautumisesta uskonnollisuuteen osana omaa ja yhteistä elämää. Tässä alaluvussa käsittelen näitä esille nousseita ajatuksia palveluasumisessa vaikuttavan, ilmapiirin muodossa. Palveluasumisen ilmapiiri nousi esille haastateltavien pohtiessa henkisten ja uskonnollisten tarpeidensa toteutumista arjessa. Vaikuttavan ilmapiirin muodostumisessa viitattiin niin määrättyjen ”kriteereiden”³⁶⁰, ”meidän”³⁶¹ eli asiakkaiden, sekä henkilökunnan merkitykseen.³⁶²

Uskontoon liittyvä ilmapiiri ei leimallisesti ollut erottava tekijä tutkimusyksiköiden välillä. Palveluasumisen yhteisöllisen arjen perustassa ympäristön ei kummassakaan tutkimusyksikössä koettu tuovan eksplisiittisesti esille uskontoa seurakunnan toiminnan tai kulttuuriseen traditioon yhdistyvän viitekehyksen ulkopuolella. Tässä muodossa haastattelut viittasivat uskonnon näkymättömyyteen palveluasumisen arjessa molemmissa tutkimusyksiköissä.³⁶³

V: Ei se näy täällä mitenkään, se on juuri tässäkin tämä lause, uskonto ikääntyneiden palveluasumisessa, minä pystyn tuohon toteamaan vaan, että nolla.

H: Että ei tule täällä päivittäisessä elämässä esille.

V: Ei tule, ei se tule, ei kukaan kerta kaikkiaan sitä esille tuo, ne on ne kaks vanhaa mummoo, mut ei nekään, nekin varoo, kun mennään tälle linjalle, että ollaan vaan maallisia, niin kukaan ei vedä esille näitä henkimailman asioita.

H: Ja niistäkin pitäis kuitenkin vähän jutella teidän mielestä?

V: Kyllä, koska se pitää sen ihmisen kasassa.

³⁵⁷ Y1, Y2, Y4, Y5, K7, K9, K10, K11.

³⁵⁸ Kts. myös Spännäri 2008, 198–199.

³⁵⁹ Esim. Y2; Y4; K7; Teinonen & Routasalo 2003.

³⁶⁰ Y1, 7.

³⁶¹ Y1, 7; K9, 14.

³⁶² Y1, 7-8; Y3, 2, 8; Y5, 7; K7, 6; K9, 4-6; K11, 3-5.

³⁶³ Y1, Y4, Y5, K6, K10, H1.

Kuten neljännessä luvussa totesin, yksityisessä palveluasumisessa järjestettävän uskonnollisen toiminnan määrä osoittautui jossain määrin suuremmaksi kuin kunnallisessa järjestetyn. Eräs yksityisen palveluasumisen asiakas arvioi uskonnollisen organisaation arvopohjan heijastumista runsaan seurakunnan järjestämän toiminnan muodossa.³⁶⁴ Tällä toiminnan määrällä tai organisaation yhteydellä kristilliseen arvopohjaan ei kuitenkaan näyttänyt olevan kovin suurta merkitystä asiakkaille asuinpaikkaa valittaessa.³⁶⁵

V: Ei, ei määränny[asumispaikan valintaa]. Ainoastaan siinä mielessä että täällä ehkä toteutetaan sitten kaikkia muitakin ajatuksia, ideoita ja ohjeita, vähän siis niinku rehellisemmin kuin jossakin muussa paikassa.³⁶⁶

Uskontoon liittyvät mahdolliset mielikuvat, kuten toiminnan ja sen arvojen yhteys uskontoon, saatiin tulkita johtuviksi omasta näkökulmasta ja merkityksenannosta.

H: Oliko tällä palvelukeskuksen kristillisellä arvopohjalla sitten joku merkitys?

V: Ei. Siis mä tiesin siitä tietenkin. Ja mä katsoin, siis mä todella pidin tästä hengestä, mitä olin jo silloin tavannut henkilökuntaa ja muuta. Niin sit mä lähdin siitä et tää sopii mulle, ja täällä tuskin käytetään kovin paljon alkoholia ja muuta, et tää on rauhallinen paikka, mä otaksuin, koska tää nyt oli tavallaan hengellinen.³⁶⁷

Uskontoon liittyvä ilmapiiri ei leimallisesti ollut erottava tekijä tutkimusyksiköiden välillä. Palveluasumisen ilmapiirissä vaikuttavina periaatteina haastatteluissa tuotiin esille yksilöllisyyden ja erilaisuuden huomioiminen maailmankatsomukseen liittyvissä kysymyksissä. Yksilöllisyyden ja erilaisuuden tiedostamiseen liittyi suvaitsevaisuus, jonka hahmotettiin toimivan palveluasumisen yhteisöllistä ilmapiiriä ohjaavana periaatteena sekä asiakkaiden että henkilökunnan näkökulmasta.³⁶⁸

Mä luulen, että tää siis henkilökunnan henki on se, että mitään ei tyrkytetä, että jokainen saisi olla oma itsensä. En mä usko, enkä mä tiedä, onko täällä edes ketään asukkaista eri uskontoon kuuluvaa, mutta mä luulen että hän saisi olla ihan rauhassa omassaan, jos hän ei aiheuta häiriötä niin hän saa olla omassa rauhassaan täällä.³⁶⁹

³⁶⁴ Y1, 2.

³⁶⁵ Y1, Y2, Y3, Y4, Y5.

³⁶⁶ Y1, 2.

³⁶⁷ Y3, 2.

³⁶⁸ Y1, 7; Y2, 9; Y3, 6–7; K7, 17; K11, 7; H1, 1, 4; H2, 2.

³⁶⁹ Y3, 8.

Suvaitsevaisuuteen sisältyvä erilaisuuden ja uskonnonvapauden kunnioitus liittyivät uskonnollisuuden hahmottamiseen osana yksilöllisten elämäntapojen moninaisuutta ja itsemääräämistä. Näitä yksilöllisyyden ja itsemääräämisen periaatteita vallitsevan ilmapiirin todettiin tukevan.

Mahdolliset vakaumuksen puheeksi ottamisen ja ilmaisujen herättämät ajatukset saattoivat kuitenkin herättää ristiriitaisia ajatuksia. Aiemmin puheeksi ottamisen ja sosiaalisten suhteiden kohdalla esille nousi ristiriitainen näkemys itsemääräämiseen perustuen puheeksi ottamisen kuulumisesta itselle, mutta toisaalta taas sen kuuluminen velvollisuutena henkilökunnalle.³⁷⁰ Toisena ristiriitaisia ajatuksia herättävänä näkemyksenä toimi vakaumuksen puheeksi ottamisen tai ilmaisun tulkinnan liittäminen sosiaalisesta suotavuudesta tai painostuksesta käsin määrittyvään viitekehukseen. Viittauksissa uskonnon ”markkinointiin”, ”hyökkäävyyteen”, ”tyrkyttämiseen” ja ”tuputtamiseen” uskonnollisuuden puheeksi ottamisessa, esille nousi näkemys uskonnosta mahdollisena itsemääräämisen uhkana.³⁷¹ Tällainen viitekehys saattoi aiheuttaa kokemuksen uskonnollisuuden ilmaisemisesta mahdollisena ”häiriön”³⁷² aiheuttajana ja loukkaajana. Tämän kaltainen tulkinta³⁷³ heijastui diskursseissa niin asiakkaiden kuin henkilökunnan haastatteluissa. Aktiivisesti uskonnollisuuttaan yhteisessä arjessa esille tuovat näyttävät tällaisen tulkinnan perusteella ympäristöön sopeutumaan joutuvana vähemmistönä.³⁷⁴ Tämä on seikka, jonka koettiin aiheuttavan haasteita uskonnonvapaudesta, suvaitsevaisuudesta ja kaikkien palveluasumisen asiakkaiden tasavertaisesta huomioonottamisesta muodostuvassa ilmapiirissä.³⁷⁵

Tuloksissa näkyi myös kuinka uskonnollisuuden esille tuomista pohdittiin suhteessa terveyteen positiivisesti tai negatiivisesti vaikuttavaan, terveen ja epäterveen uskonnollisuuden pohjalta määrittyvään viitekehukseen. Eräällä ”pakanaksi”³⁷⁶ itseään kutsuvalla haastateltavalla uskonnollisuus oli aktivoitunut myöhemmällä iällä ja näyttäytyi erilaisena suhteessa aiempaan elämäntapoon. Aiempaan elämäntapoon uskonto oli liittynyt vain ulkoisesti osana elämän

³⁷⁰ Kts. aiempi s. 10–11.

³⁷¹ Y1, 6, 8; Y3, 8; K7, 9–10; H1, 3, 5; H2, 1, 4.

³⁷² Y3, 8.

³⁷³ Vrt. uskonnonvapauden vaihtelevat tulkinnat negatiivisena tai positiivisena vapautena, *vapautena uskonnosta* suhteessa näkemykseen *vapautena uskontoon*; mm. Berger, Davie & Fokas, 2008 ja Sorsa 2010, 293.

³⁷⁴ Y3, K9.

³⁷⁵ H2, 4.

³⁷⁶ K6, 5, 6.

siirtymävaiheisiin liittyvää biografiaa, sisäisten, aina lapsuuteen juontavien uskoon liittyvien kokemusten ollessa yksityisiä koko kuluneen elämän ajan. Karismaattiseen kristillisyyteen ja uudempaan henkisyysuuteen nykyhetkellä vetoa tuntevan haastateltavan uskonnollisuuden hahmottuminen voimakkaan erilaisuuden kautta tuotti kokemuksen leimautumisesta ”hulluksi” ja ”sekopäiseksi”³⁷⁷ ja omasta epäsovinnaisuudesta yhteiseen vuorovaikutukseen, jolle haastateltava kuitenkin ilmaisi tarvetta. Kokemus vuorovaikutuksen ulkopuolelle sulkeutumisesta syntyi huolimatta haastateltavan ilmaisemasta sitoutumisesta yhteisiin periaatteisiin, suvaitsevaisuuteen ja yksilöiden uskonnolliseen autonomiaan.

Tarve olis [keskustella], mutta niitten nuppi ei kestä. Minun juttuja ei kestä kenen tahan nuppi, minä huomaan sen äkkiä et nyt, jaha jaha.-- Minä en voi näitten niin sanottujen uskontokuntien oppeja, kyllä minä niitä seuran, mutta minä en pysty niitä nielemään niinkun ne nielee ne, et se on niinku minulle himpun verran outoa. Mutta kyllä minä myönnän kuitenkin sen, että he tarvii sen, ja se pitää heille kuulua. Ei siinä saa mennä joku selittämään, että nyt puhut satuja.³⁷⁸

Vastaavaan viitekehykseen liitettävä tulkinta tuli esille henkilökunnan taustahaastattelussa, jossa pohdintaa aiheuttavana kysymyksenä henkilökunnan näkökulmasta esille nousi mahdollinen tarve ”hillitä”³⁷⁹ asiakkaan runsaasti esille tuomaa uskonnollisuuttaan ja jota pohdittiin suhteessa pakkomielleeseen.

Uskonnollisuus voi siis sisältää varjopuolen ja uhkan hyvinvoinnille.

Uskonnollisuutta terveyden näkökulmasta lähestyvään viitekehykseen voidaan liittää yhteys uskontoa sääteleviin normeihin ja vallankäyttöön. Puheessa terveestä ja epäterveestä uskonnollisuudesta terve hengellisyys on saatettu yhdistää niin psyykkiseen terveyteen kuin kohtuullisuuteen. Tällöin uskonnollisuutta voidaan tulkita esimerkiksi suhteessa neuroosiin.³⁸⁰ Toisaalta epäterveeseen uskonnollisuuteen yhdistetään myös hengellinen väkivalta, jolla viitataan uskonnon tai vakaumuksen muodossa alistamiseen sekä pelon ja ahdistuksen tuottamiseen.³⁸¹

Tervettä ja epätervettä uskonnollisuutta aiemman tutkimuksen pohjalta lähestyvän Paavo Kettusen mukaan uskonnollisuuden määrittely tällaisessa viitekehyksessä on kompleksinen aihepiiri, johon liittyvät uskonnollisuuteen

³⁷⁷ K6, 8, 12, 14, 17.

³⁷⁸ K6, 9.

³⁷⁹ H2, 5.

³⁸⁰ Kivivuori 1999, 7, 112 – 113, 122104–116.

³⁸¹ Kettunen 2011, 443–447.

yhdistetyt niin myönteiset kuin haitalliset vaikutukset hyvinvointiin. Nämä vaikutukset eivät ole yksiselitteisesti sidottuja tiettyihin uskontoihin, uskonnonoppeihin tai uskonnollisten yhteisöjen ja yksilöiden pysyviin ominaisuuksiin, vaan ovat ajasta, paikasta ja yksilön elämäntilanteesta riippuen vaihtelevia. Uskonnollisten yhteisöjen kohdalla on kuitenkin havaittu jakautumista sen suhteen, kuinka ryhmissä korostuu terveet tai epäterveet uskonnollisuuden piirteet. Uskonnollisuus voi vaikuttaa myös negatiivisesti sekä hyvinvointiin että suhtautumiseen elämään kokonaisuutena epätäydellisyyksineen.³⁸² Tässä mielessä terveen ja epäterveen uskonnollisuuden arviointiin liittyvä viitekehys voidaan nähdä palveluasumisen kaltaisessa ikääntyneiden hyvinvoinnin tukemiseen liittyvässä kontekstissa validina.

Yhtäältä uskonnollisuus ja sen ilmaisu nähdään tärkeänä osana yksilön identiteettiä ja oikeuksia, toisaalta aineistosta voidaan löytää uskontoon kietoutuvia mahdollisia uhkakuvia. Suvaitsevaisuus, uskonnonvapaus ja uskonnollisen tarpeiden tunnustaminen luovat areenan uskonnon esille tuomiseen, jota kuitenkin itsemääräämiseen sekä uskonnonvapauteen ja terveen uskonnollisuuden määrittelyyn liittyvät tulkinnat arjessa voivat rajoittaa.

Lisäksi potentiaalista sosiaalista tilaa, jossa uskonnollisuuteen liittyviä kysymyksiä tuodaan esille voi rajoittaa myös aihepiirin hahmottuminen yksityisenä ja henkilökohtaisena³⁸³. Pohdintaa herättävän esimerkin tällaisesta antoi haastateltava, joka kaipasi yleisesti uskonnollisuuteen liittyvää toimintaa palveluasumisensa arkeen, ja joka aiemmin keskustelussa oli kertonut kaivanneensa omaan uskonnolliseen yhteisöönsä, ortodoksiseen seurakuntaan, kuuluvia erityisiä tapoja palveluasumisessa.

H: Ja te kaipaatte tätä keskustelua sitten myös täällä.

V: Juu. Keskustelua ja myös sitten tilaisuuksia, vaikkei sitten olis muuta kun laulamme hengellisiä lauluja, ihmiset niin ilahtuvat sellasesta.

H: Niin ja luulis että ne on monille tuttuja jo sieltä lapsuudesta. Sit mainitsitte nää ystävät kenen kanssa keskustellette, nää on tämmösiä ystäviä ketkä ei asu täällä?

V: Juu, kyllä. Sillon kun minä tulin tänne niin täällä oli toisella osastolla yks ihminen, mutta minä en koskaan tullut häntä tuntemaan.

H: Juu, tarkoitatte että hän oli ortodoksi.

V: Juu, mut ei me, en minä hänen kanssaan ollut tekemisissä. Hän oli huomannut, että kun minä ruokailemaan ruvetessa tein ristinmerkin, niin hän oli sit hoitajilta kysynyt.³⁸⁴

³⁸² Kettunen 2011, 431–432, 435, 442.

³⁸³ Y1, 8; Y2, 10; K7, 3, 6; K11, 14.

³⁸⁴ K9, 5.

Tarve kohtaamiselle oli olemassa ja kohtaamisen edellytyksenä toimiva huomaaminen tapahtunut, mutta vuorovaikutusta kahden asiakkaan välille ei koskaan syntynyt. Uskonnollisuus saatettiin kuitenkin kokea aiheena, josta halutaan puhua arjen tavallisissa hetkissä.³⁸⁵

Mä haluan puhua niistä silloin, kun ne tulee esille ja tuntuu siltä, et nyt on se hetki, että on jotain sanottavaa ja on joku ihminen, jonka kanssa siitä voi puhua. En mä halua, että niitä on etukäteen mietitty.³⁸⁶

Aiemmassa tutkimuksessa yksilön selviytymistä tukeville uskomuksille ja vakaumukselle merkittävämmäksi on todettu niiden tasapaino kuin uskomusten sisällöllinen substanssi.³⁸⁷ Palveluasumisen ja hoivan kontekstissa tarkasteltuna uskonnollisuuteen liittyvä hyvinvointi ja tuki edellyttävät myös palvelun käyttäjän, henkilökunnan ja ympäristön suhteen välistä tasapainoa.³⁸⁸ Tulosteni perusteella tämä tasapaino saavutetaan yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa neuvottelemalla merkityksistä, joiden avulla osapuolet voivat löytää yhteisen ymmärryksen. Ikääntyneiden uskonnollisuuteen yhdistyviin tarpeisiin, toiveisiin ja odotuksiin liittyvässä tukemisessa olennaisena voidaan nähdä yksilöä selviytymisessään tukevien tahojen herkkyys ja taito nähdä monimuotoistuvaan uskonnollisuuteen liittyviä erilaisia tarpeita ja rohkeus ottaa nämä esille sekä kyky asettua ja tukea asiakkaita vuorovaikutukseen.

³⁸⁵ Y1, 9 – 10; K9, 4–5.

³⁸⁶ Y1, 9–10.

³⁸⁷ Coleman, Mills & Spreadbury 2011, 76–77.

³⁸⁸ Kts. myös McSherry 2008, 125–145.

6. Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut uskontoa ikääntyneiden palveluasumisessa, osana muuttuvaa yhteiskuntaa ja hyvinvointia. Tutkimukseni aineisto muodostui kymmenestä ikääntyneiden palveluasumisen asiakkaan haastattelusta. Aineistoa täydensivät palveluasumisyksiköiden henkilökunnan edustajille tehdyt taustahaastattelut sekä havainnointini palveluasumisen tiloissa.

Tutkimusasetelmassani vaikutti vertaileva lähtökohta kunnallisen palveluasumisen ja yksityisen, uskonnollisen organisaation järjestämän palveluasumisen välillä. Tutkimukseni tuloksina hahmottuivat kuvat ikääntyneiden palveluasumisen uskonnollisesta palvelutarjonnasta ja asiakkaiden kokemuksista uskonnosta nykyisessä elinympäristössään.

Uskonnollisuudella ei vaikuttanut olevan merkitystä ikääntymiseen ja hoivaan liittyvää asuinpaikkaa valittaessa, vaikka palveluasumisen mahdolliseen uskonnolliseen arvopohjaan liittyvät miellelyhtymät olivat positiivisia. Uskontoon liittyvä ilmapiiri ei ollut selkeästi erottava tekijä tutkimusyksiköiden välillä. Näitä piirteitä voidaan tulkita sekularisaation näkökulmasta, jonka mukaan institutionaalisen uskonnon merkityksen on nähty vähenevän ja uskonnollisten organisaatioiden mukautuvan ympäröivän yhteiskunnan toimintalogiikkaan. Palveluasumisen uskontoa ja uskonnollisuutta koskettava ilmapiiri muodostuikin yhteisöllistä asumista ja asiakkaiden asemaa määrittävistä periaatteista sekä palveluasumisessa vaikuttavien toimijoiden sitoutumisesta näihin. Tällaisina periaatteina näyttäytyivät asiakkaiden autonomia, yksilöllisyys ja suvaitsevaisuus. Julkisen sektorin säättämiin ehtoihin ja normeihin mukautuminen onkin katsottu edellytykseksi uskonnollisille organisaatioille yhteiskunnalliseen hyvinvointityöhön osallistumisessa.³⁸⁹

Palveluasumisessa uskonto ja uskonnollinen tuki ilmenivät asiakkaiden sekulaariksi mieltämässä ympäristössä ja näyttäytyivät ensi katsomalla traditionaaliseen uskontoon ja sen perinteeseen liittyvinä käsitteinä. Yksityisenä ja arkana keskustelunaiheena hahmottuvaa kuvaa uskonnosta ja siihen liittyvästä palvelutarjonnasta hallitsi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja sen seurakuntien järjestämä hartaus-, vapaa-ajan- ja sielunhoitoon liittyvä toiminta, joka muodostaa merkittävän osan palveluasumisessa järjestettävästä uskonnollisesta toiminnasta. Toimintaan osallistumiseen vaikuttivat uskonnollisen

³⁸⁹ Petterson 2011, 43–44; Kallunki 2014, 14.

vakaumuksen ohella toiminnan laatu, kuten edullisuus, laadukkuus, luotettavuus ja toiminnan monipuolinen luonne sekä osallistumisen fyysinen helppous. Asiakkailta oli myös mahdollisuus osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Pienempien uskonnollisten yhteisöjen toimintaan osallistumisessa korostuivat asiakkaan henkilökohtaiset ja yksityisinä näyttäytyvät suhteet uskonnolliseen yhteisöön sekä näiden yhteisöjen aktiivisuus palvelutarjonnan saatavuuden edistämiseksi.

Toisena uskonnollisen palvelutarjonnan muotona hahmottui palveluasumisen henkilökunnan järjestämä yhteinen toiminta, joka liittyi vahvasti luterilaisuuden sosiokulttuuriseen ulottuvuuteen. Henkilökunnan järjestämien muistotilaisuuksien kautta myös eri uskonnot saattoivat olla yhteisessä elämässä läsnä. Kolmas palvelutarjonnan muoto liittyi pääsääntöisesti yksityiseen ja itsenäiseen eri viestinten, kuten television ja radion, musiikkitalenteiden ja kirjallisuuden sekä lehtien käyttämiseen oman uskonnollisen elämän hoitamisessa. Tällainen yksityinen uskonnonharjoittaminen oli rukoilun ohella yleisin uskonnon ilmenemismuoto palveluasumisessa. Nämä uskonnollisen toiminnan muodot yhdessä evankelis-luterilaisen kirkon järjestämän toiminnan kanssa olivat samankaltaiset verrattuna Gothónin lähes 30 vuoden takaiseen tutkimukseen.³⁹⁰ Neljäntenä toiminnan muotona näyttäytyi asiakkaiden keskinäinen, uskontoon ja sen harjoittamiseen yhdistyvä toiminta, joka sisälsi myös haasteita. Toisaalta henkilökohtaiset läheisiin suhteisiin perustuvat verkostot koettiin tärkeiksi ja luonteviksi paikoiksi uskonnon läsnäololle, mutta samalla niiden mahdollinen näkyväksi tuleminen yhteisessä toiminnassa saattoi herättää negatiivisia tunteita.

Lähtökohtaisesti mahdollisuudet uskonnollisen palvelutarjonnan hyödyntämisessä oman uskonnollisen elämän hoitamiseksi näyttivät hyviltä. Uskonnollisen tuen saamisessa edellytykset niin ammatilliselle kuin muiden ihmisten tarjoamalle vertaistuelle olivat olemassa, vaikka mahdollisuudet vaihtelivat esimerkiksi uskontokunnittain. Toimintakyvyn ja oma-aloitteisuuden heikkeneminen, sosiaalisen verkoston oheneminen ja jaksamiseen liittyvät vaikeudet kuitenkin haastoivat uskonnollisen toiminnan monimuotoista hyödyntämistä. Tämä korostui erityisesti niiden asiakkaiden kohdalla, joiden tarpeet suuntautuivat muuhun kuin evankelis-luterilaisen kirkon toimintaan.

Tuen tarpeista hengellinen hätä eksistentiaaliin kysymyksiin ja transsendenttiin eksplisiittisesti liittyvänä ahdistusta aiheuttavana aiheena

³⁹⁰ Gothóni 1987.

näyttäytyi selkeästi uskonnollisuuteen liittyvänä tarpeena. Tällaisia tarpeita tutkimuksessani tuli esille vain vähän. Toiveiden ja odotusten eksplikoiminen ja perustelu tämän kehyksen ulkopuolella oli vaikeampaa. Asiakkaat pohtivat mitkä ovat niitä tarpeita, jotka liittyvät uskontoon. Uskontoon liitettävänä ulottuvuuksina asiakkaiden kokemuksissa erottuivat tarve merkityksen ja tarkoituksen pohtimiseen, tarve toivolle ja luottamukselle, uskonnonharjoittamiseen liittyvien tapojen ylläpitäminen sekä tarve ilmaista uskoaan ja arvojaan.³⁹¹

Evangelis-luterilaisen kirkon asema toimijana heijastui pääosin myönteisissä asenteissa sen roolia kohtaan palveluasumisessa. Hoivan kontekstiin sijoittuvassa ympäristössä kirkko onkin suomalaisessa yhteiskunnassa tunnustettu ja luotettu toimija, joka on kokenut vastuukseen ikääntyneiden hengellisen elämän hoitamisen. Kirkon sijoittumista hoivan ja huolenpidon vastuunjaossa on kuitenkin pidetty myös haastavana pohdittaessa sen toimintaa suhteessa julkisen sektorin vastuuseen kansalaistensa hyvinvoinnista.³⁹² Palveluasumisen kontekstissa tarkasteltuna vastuunjako materiaalsen ja fyysisen sekä muun auttamisen välillä näyttäytyi selkeänä kirkon järjestämän toiminnan yhdistyessä psykososiaaliseen tukeen, ja erityisesti sen piiriin kuuluviin henkiseen ja hengelliseen tukeen. Tutkimukseni ei antanut viitteitä diakoniatyön piiriin kuuluvasta materiaalisesta tai asiakkaiden edunvalvontaan liittyvästä auttamisesta.³⁹³ Psykososiaaliseen tukeen liittyvä kirkon rooli voi herättää kuitenkin kysymyksen, missä määrin kysymys on uskontoon liittyvästä tuesta. Käsitelyssä kirkon tekemän työn luonteesta voidaan hahmottaa jakautumista näkemyksiin hengellisten ja muiden henkisten ja sosiaalisten tarpeiden suhteesta, joihin on liittynyt huoli sisäisestä sekularisaatiosta eli kirkon toiminnan painopisteen muuttumisesta yleishumanistiseksi järjestöksi tai palvelulaitokseksi kristillisen sanoman kustannuksella.³⁹⁴

Nykyisessä kirkon vanhustyön strategiassa³⁹⁵ korostuu yleisen seurakuntatyön piiriin kuuluva hengellisen elämän hoitaminen traditioon kuuluvien toimintamuotojen avulla, kuten huolehtimalla ikääntyneiden mahdollisuuksista osallistua jumalanpalveluselämään ja saada sielunhoitoa. Nämä näyttäytyivät tuloksissa vahvimpina työmuotoina, joita seurakunnat

³⁹¹ Kts. myös McSherry 2008.

³⁹² Evangelis-luterilaisen kirkon asemasta ikääntyneiden hoivan ja huolenpidon vastuunjaossa Pöyhönen & Seppänen 2012, 100–101, 110–111; Pöyhönen 2010, 202.

³⁹³ Vrt. kotona asuvat heikkokuntoiset ikääntyneet Pöyhönen & Seppänen 2012.

³⁹⁴ Esim. Sorsa 300 ja Häkkinen 2006; Luckmann 1967, 36–37.

³⁹⁵ Kirkon vanhustyönstrategia 2015, 12.

palveluasumisessa toteuttivat. Vähäisempänä tutkimuksessani näyttäytyvälle diakoniselle seurakuntatyölle on strategiassa mielletty suurempi rooli myös henkisissä ja sosiaalisissa tarpeissa tukemisessa esimerkiksi keskustelujen ja virkistystoiminnan kautta. Palveluasumisen kaltaisissa yksiköissä tehtävän diakoniatyön kehittäminen onkin yksi strategiassa mainittu painotusalue ja tällaiselle toiminnalle tutkimukseni puitteissa on tarvetta.

Uskonnon tutkimuksessa psykologisten ja sosiaalisten prosessien erotteleminen hengellisyydestä on osoittautunut haastavaksi niiden samankaltaisten vaikutusten erottamisen ja hengen, mielen ja ruumiin yhdistävän holistisen ihmisenäkemyksen vuoksi.³⁹⁶ Tuloksissani tämä haasteellisuus näyttäytyi esimerkiksi yhteisölliseen uskonnolliseen toimintaan osallistumisen tarjoaman tyydytyksen ja turvallisuudentunteen muodossa, joiden perusta asiakkaiden kokemuksissa kietoutui päällekkäin niin sosiaalisten suhteiden kuin yksilön toimintaan osallistumisessa kokeman jumalasuhteen tai henkisyyden kanssa. Kokemusten luonne ja tulkinta eivät olleet riippuvaisia toiminnan järjestäjän luonteen suhteesta uskontoon, eivätkä katsoneet aikaa tai paikkaa.

Tuloksissani erottuvien sosiaalisten, henkisten ja hengellisten painotusten vertailu johdatti elämänkaaren aikana kehittyneen uskonnollisen identiteetin ja siihen liittyvien erilaisten mieltymysten merkitykseen, jotka heijastelivat kuvaa niin uskonnollisesta traditiosta osana elämää kuin uudemmissa kristillisyyden ja henkisyyden muodoista. Nykyisessä elämäntilanteessa identifioitumisen vahvuus suhteessa siihen, millaisena pidettiin omassa nykyisessä ympäristössä vallitsevaa käsitystä ”oikeasta” ja ”terveestä” uskonnollisuudesta, määritteli jossain määrin yhteiseen uskonnollisen ulottuvuuden sisältävään toimintaan osallistumista. Tällaisten uskontoon liittyvien sosiaalisten normien esiintyvyys ympäristössä koettiin sekä eksplisiittisesti että implisiittisesti.

Aiemmassa tutkimuksessa eurooppalaisten valtakirkkojen vahvuuksiin on luettu yhteiskuntaan mukautunut ideologinen ja teologinen positio, joka ilmenee sisäisenä moniäänisyytenä, sekä vahva suhde kulttuuriin ja sen historiaan.³⁹⁷ Kynnykseksi toimintaan osallistumisessa osoittautuivat kuitenkin myös oletetut opilliset näkemuserot suhteessa evankelis-luterilaisen kirkon toimintaan, jotka eivät kuitenkaan liittyneet uskonnollisten yhteisöjen välisiin rajoihin. Tällaiset uskontoon yhdistettävät normit, kuten niiden liittyminen uskomusten sisältöön, ja

³⁹⁶ Bielefeld & Cleveland 2013, 455–456.

³⁹⁷ Petterson 2011, 23–24.

omien uskomusten mahdollinen poikkeaminen niistä, saattoivat rajoittaa toimintaan osallistumista. Asiakkaiden uskonnon sisältöön liittyvien pohdintojen peilaaminen ja niihin liittyvät kokemukset mahdollisuuksista näkemysten jakamiseen eivät täysin kohdanneet kuvaa kirkosta moniäänisenä yhteisönä, jonka sisällä on tilaa erilaisille niin uskoon, Jumalaan kuin Raamattuun liittyville pohdinnoille.

Vuorovaikutuksen vähäisyys, joka liittyi uskonnosta ja uskonnollisuudesta puhumiseen, niin asiakkaiden välillä kuin kirkon ja henkilökunnan järjestämässä toiminnassa, saattoi olla syynä asiakkaiden omaamalle jähmeänä hahmottuvalle kovalle uskonnosta ja uskonnollisuudesta nykyisessä elinympäristössään. Uskonnon ja uskonnollisuuden puheeksi ottamiseen liittyi haasteita, jotka liittyivät paitsi sopivan keskustelukumppanin puutteeseen, myös omaan ja yhteiseen osaamiseen sekä omaan koettuun jaksamiseen. Uskonnollinen tuki palveluasumisessa hahmottuikin vahvasti ammatillisuuden, ja sitä kautta myös rajallisten kohtaamisiin liittyvien resurssien kautta. Ratkaisua myös kirkon taloudellisia resursseja jäsenkadon edessä haastavaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen on haettu vapaaehtoistyöstä, jolle tutkimukseni aineiston puitteissa oli edellytyksiä myös asiakkaiden oman aktiivisuuden ja halukkuuden hyödyntämisessä sekä heidän toteuttamansa omatoimisen toiminnan tukemisessa.

Vaikka uskonnonharjoitus näyttäytyi pitkälti privatisoituneena, oli tulosteni mukaan siihen liittyvällä yhteisöllisyydellä yhä sijansa. Uskonnollisuuteen liittämistään normeista huolimatta asiakkaat osallistuivat toimintaan, ja vaikuttivat osallistuessaan joustavasti hyödyntävän toiminnan sisältämiä eri ulottuvuuksia omien tarpeidensa mukaisesti: usko ja uskonnollisuus eivät aina olleet ensisijaisia tekijöitä uskonnollisia elementtejä sisältävään toimintaan osallistumisessa. Sosiaaliset selitykset eivät kuitenkaan poissulkeneet hengellistä ulottuvuutta. Asiakkaiden valinnat eivät kohdistukaan vain siihen mihin ja miten osallistutaan, vaan myös siihen, millaisia erilaisia merkityksiä ja selityksiä osallistumiselle ja sen suhteelle oman hyvinvoinnin tukemiseen annetaan.

Samalla tuloksissa heijastuivat myös asiakkaiden kysymykset siitä, miten uskonto määritellään. Uskonnon institutionaalisen näkökulman kuten dogmatiikan, pyhien kirjoitusten ja traditionaalisten rituaalien rinnalla uskonto määrittyi myös asiakkaiden omassa toiminnassa vaikuttavien elämänarvojen, kuten harmonian, lähimmäisenrakkauden, sosiaalisten suhteiden arvostamisen, sekä niihin liittyvien valintojen ja tarpeiden kautta. Tämä tulos korostaa yhdessä

tutkimukseni lähestymistavan kanssa uskonnon määrittelyn fenomenologisen eli yksilön kokemukseen ja sen erilaisiin teologisiin tulkintoihin perustuvan ulottuvuuden merkitystä.³⁹⁸ Samalla se voi osoittaa yhtäläisiä piirteitä myös nuorempaan sukupolveen liitettyyn henkisyys- ja tunnusmerkkeinä on esimerkiksi pidetty uskonnon privatisoitumista ja omaa kokemusta uskonnon tulkinnan auktoriteettina.³⁹⁹

Tuloksissani uskonnollisuuteen liittyvien kysymysten puheeksi ottaminen paikantui läheiseksi koettuihin ihmissuhteisiin yhdessä jakamiseen sekä hyväksytyksi ja kohdatuksi tulemiseen liittyvien kokemusten kanssa. Nämä piirteet omaavat yhtäläisyyksiä sosiaaliseen hoivaan. Sosiaalisen hoivan näkökulma voi avata sekulaarien tulkintojen rinnalle luontevia teologisia tulkintoja uskonnollisten yhteisöjen tekemälle vapaaehtois- ja psykososiaaliselle työlle, liittäen sen uskonnollisen yhteisön ja sen jäsenten näkökulmasta samalla eksplisiittisesti hengellisyys- ja sosiaalisen hoivan taustalla vaikuttavat ihmisyyteen ja arvostamiseen, vertaisuuteen ja lähimmäisyyteen liittyvät arvot voivat olla osa yhteistä arvoperustaa eri uskonnollisista traditioista tuleville ja sekulaareista maailmankatsomuksista ammentaville. Sen luomat mahdollisuudet avaavat tilaisuuksia henkilökohtaisena, yksityisenä ja arkana aiheena hahmottuvan uskonnon ja siihen liittyvien kysymysten puheeksi ottamiselle ja uskonnon kokemukselliselle ulottuvuudelle.

Uskonnon läsnäolo hyvinvointipalvelujen kentällä perustuu siis demokraattisen yhteiskunnan arvoihin, kuten yksilön autonomiaan ja yksilöllisyyteen sekä suvaitsevaisuuteen ja tasa-arvoon. Nykypäivänä uskonnollisuus on usein mielletävissä elämänalueeksi, jolla voidaan toteuttaa itseä ja jolla itsenäisyyttä, riippumattomuutta ja vapautta voidaan ilmentää tekemällä omakohtaisia valintoja.⁴⁰⁰ Myös tutkimukseni tuloksissa uskonnollisuus yhdistyy yksilöllisiin ja moninaiisiin elämäntyyliin. Tällainen myös kulutuskulttuuriin yhdistetty käsitys uskonnollisuudesta heijastaa uskonnonvapauden rinnalla kuvaa aktiivisista, valintoja tekevistä ja riippumattomista yksilöistä, mutta saattaa synnyttää ongelmallisuutta jättäessään

³⁹⁸ Uskonnon määrittelystä ja teologisiin tulkintoihin esim. Utriainen & Salmesvuori 2014, 1–2 ja Edgardh 2011.

³⁹⁹ Ketola 2006, 312–316; Majamäki 2006, 338–340; kts. myös nuorten miesten uskonnollisuus Kekäle 2007, 315–318.

⁴⁰⁰ Turner 2011, 204.

huomioimatta ihmisten erilaiset riippuvuussuhteet, kuten esimerkiksi toimintakyvyn rajoituksiin liittyvät tekijät, jotka estävät toteuttamasta itseä.

Palveluasumisessa asiakkaat tuovat mukanaan oman identiteettinsä, elämänhistoriansa ja verkostonsa, joiden on todettu vaikuttavan palveluasumisen asuinyhteisöön.⁴⁰¹ Sama vaikutus on myös muilla palveluasumisen toimijoilla kuin asiakkailta, kuten henkilöstöllä, joka edustaa esimerkiksi eri ikäpolvien ja kulttuurien kirjoa. Uskontoon liittyvä monimuotoisuus kaikkien palveluasumisen toimijoiden keskuudessa näyttäytyi tiedostettuna ja hyväksyttynä eri elämäntyylien ja asenteiden lukuisuutena, jotka ankkuroituvat yksilöllisyyteen. Uskontoon liittyvissä tilanteissa voidaan kuitenkin pohtia millaisia ovat ne tavat, joilla elämänhistoria sekä identiteetti ja verkostot vaikuttavat asuinyhteisöön. Edellyttääkö mahdollinen uskonnolliseen marginaaliin kuulumisen sopeutumista vallitsevaan toimintalogiikkaan myös yksilötasolla mahdollisten konfliktien välttämiseksi? Vai onko tämä mahdollista nähdä rikkautena, joka avaa mahdollisuuksia myös ikääntyneille omien uskontoon liittyvien käsitysten ilmaisuun, tarkasteluun ja reflektointiin, mikä tarjoaa mahdollisuuksia uskonnollisen identiteetin kokonaisvaltaiselle kehittymiselle.

Sosiaalisten konfliktien sijaan tarkastelussa sosiaalisen koheesion uskonnon huomioivasta näkökulmasta, tämän edellytyksiin kuuluu uskonnollisten identiteettien olemassaolon ja merkityksen tunnustaminen ja näiden identiteettien rajat ylittävän yhteisyyden löytäminen. Vaikka asiakkaiden kokemuksissa heijastui piirteitä yhteiskunnalliseen eriytymiseen ja uskonnon privatisoitumiseen liittyvästä toimintalogiikasta, ei tämä heijastu suoraan kokemuksiin uskonnosta osana omaa jokapäiväistä elämää. Yksityisyyden ja yksilöllisyyden ohella kokemuksia sävytti myös kaipuu yhteisöllisyyteen.

Onnistuneen yhteiselämän pelisäännöiksi hahmottuivat suvaitsevaisuus ja autonomian kunnioittaminen, joilla niin omia kuin yhteisiä toimintatapoja perustellaan. Kuitenkin näennäisesti loogisista toimintakäytännöistä, kuten uskonnon puheeksi ottamisen kuulumisesta asiakkaille, saattoi olla epäloogisia ja ei-aiottuja seurauksia, kuten uskonnollisuuteen liittyvien tarpeiden, toiveiden ja odotusten mahdollinen ohittaminen. Toimijuus tällaisessa tilanteessa saattaisi kaivata tukea ja vahvistusta, jotta potentiaaliset ajatukset ja kysymykset aktualisoituisivat. Asiakkaiden puheeksi ottamiseen liittyvien yritysten

⁴⁰¹ Okulov 2008,

epäonnistuminen johtaa tilanteeseen, jossa mahdollisuus osallistua sosiaalisten toimintakäytäntöjen uudelleen tuottamiseen estyy.⁴⁰²

Tutkimukseni tuloksista on löydettävissä yhtäläisyyksiä McSherryn kartoittamiin hengellisyuden toteutumiseen hoitotyön kontekstissa vaikuttavien tekijöiden kanssa. Tutkimuksessaan hän tuo esille toteutumiseen vaikuttavia esteitä jakaen ne sisäisiin esteisiin, sekä rakenteista nouseviin ulkoisiin esteisiin. Sisäisiin esteisiin kuuluvat kykenemättömyys kommunikoida, tiedon puute uskonnollisuudesta, aiheen kokeminen arkaluontoiseksi sekä ennakkoluulot ja pelot. Ulkoisina esteinä vaikuttavat yksityisyyden puute, henkilökunnan sekä ajan puute, koulutukseen liittyvät tekijät sekä yhteisön vallitsevat käsitykset.⁴⁰³

Tulokseni ovat yhteydessä tutkimustani taustoittavassa luvussa esittelemääni Jyrkämän toimijuus –näkökulmaan ja toimijuuden koordinaatteihin.⁴⁰⁴ Koordinaattien pohjalta esimerkiksi uskontoon liittyviä valintoja, mahdollisuuksia ja pakkoja hahmotettaessa ne voivat näyttäytyä erilaisina koordinaattien vaihtelevien sisältöjen mukaan. Elämänkulussa vaikuttaneiden olosuhteiden mahdollistamien valintojen tai pakkojen ja niiden reflektoinnin kautta muotoutuvat koordinaatit vaikuttavat sekä yksilön nykyiseen hetkeen ja paikkaan sijoittuvassa elämässä ja toiminnassa, että ajatuksiin tulevasta.⁴⁰⁵ Tuloksissani tämä näyttäytyi esimerkiksi haastateltavien refleksiivisissä pohdintoissa uskonnollisuudesta ja siihen liittyvistä pysyvyyksistä ja muutoksista valintoina, pakkoina ja mahdollisuuksina. Pohdinnat ilmenivät paitsi oman nykyisen uskonnollisuuden peilaamisena aiempaan ympäristöön ja elämäntapahtumiin, joihin uskonto liittyi, myös peilaamisena nykyiseen elämäntilanteeseen, ympäristöön ja uskonnon asemaan siinä, sekä neuvotteluina uskonnollisesta identiteetistä.⁴⁰⁶

Tulosteni perusteella voidaan pohtia esimerkiksi millaisena näyttäytyy asiakkaiden sekulaariksi mieltämässä palveluasumisen ympäristössä uskontoon liittyvä toimijuus ortodoksisen, helluntailaisen tai uudemmista henkisyiden muodoista kiinnostuneen asiakkaan, uskonnolliseen perinteeseen syntyneen tai myöhemmällä aikuisiällä kääntyneen, perheellisen tai perheettömän kohdalla. Asiakkaat esimerkiksi edustavat pääosin suomalaista, vanhempaa sukupolvea ja

⁴⁰² Kts. Jyrkämä ja Giddens aiemmin s. 18–19.

⁴⁰³ McSherry 2008, 125–145.

⁴⁰⁴ Kts. aiemmin s. 18–19 sekä myöhemmin kuvio 3 s. 92.

⁴⁰⁵ Jyrkämä 2008, 192–193.

⁴⁰⁶ Refleksiivisyydestä neuvotteluina Virkola 2014, 267–271.

ovat jo iältään lähempänä kuoleman kohtaamiseen liittyviä kysymyksiä: näiden koordinaattien herättämä mielikuva uskonnollisuudesta voi olla stereotyyppinen. Tällaiset näkemykset voivat liittyä myös uskonnon ja sukupuolen suhteeseen tai eri kulttuureiden ja uskonnon suhteeseen. Millaisena tämä toimijuus ja uskontoon liittyvien valintojen ja mahdollisuuksien kirjo näyttäytyisi muuten samoilla koordinaateilla, mutta muualla kuin palveluasumisen ympäristössä ja eri-ikäisenä, esimerkiksi 20-vuotiaan nuoren elämässä?

Tutkimukseni tulosten yhteydessä uskontoon liittyvät normit näyttäytyivät edelleen asiakkaiden keskinäisissä suhteissa ja niihin liittyvissä näkemyksissä vaikuttavina tekijöinä. Tutkimukseni antoi myös viitteitä siitä, miten palveluasumisen asiakkaista muodostuvan yhteisön uskonnon opillisuuteen liittämien normien lisäksi koko palveluasumisen yhteisöllisellä tasolla sekulaarin yhteiskunnan uskonnonvapauden ja suvaitsevaisuuden erilaisista tulkinnoista muodostuvat normit voivat johtaa ei-aiottuihin seurauksiin kuten uskontoon liittyvien asioiden puheeksi ottamattomuuteen. Lisäksi käsitykset mahdollisesti rajoittavat uskonkäsitystään voimakkaammin arjessa esille tuovien vapautta toteuttaa uskonnollisuuttaan yhteisöllisen elämän ulottuvuudella. Yksityiselämän alueelle privatisoitunut uskonto mahdollisesti normin kaltaisena haastaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvaa toimijuutta ja siihen liittyviä yrityksiä osallistua toimintakäytäntöjen uudelleen tuottamiseen.

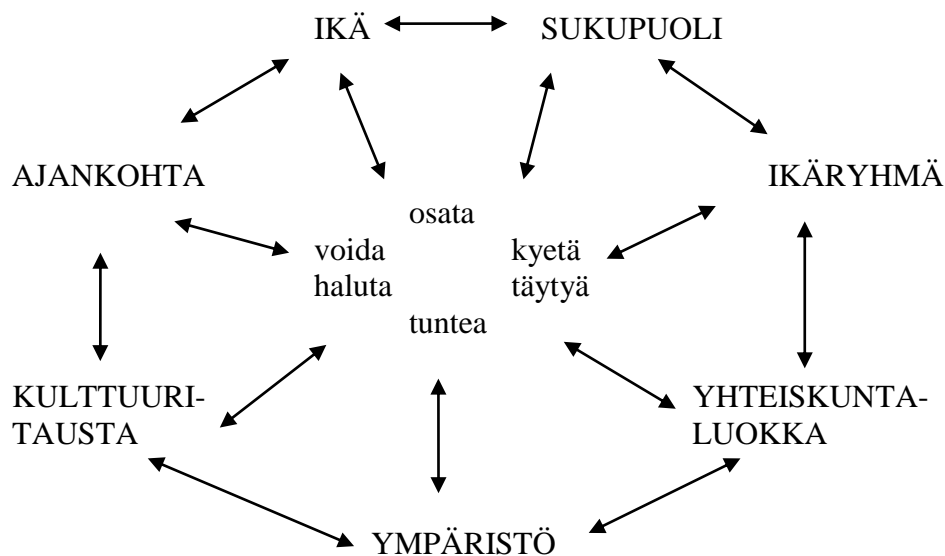
Tulokseni siis osoittivat kuinka yleisenä tietona hahmottuva uskontoon liittyvä tieto ja asiantuntijatieto määrittelivät asiakkaiden käsityksiä uskonnosta ja uskonnollisuudestaan.⁴⁰⁷ Läheisiin ihmissuhteisiin perustuvan vertaistuen lisäksi uskonnollisen tuen saamisessa kuitenkin luotettiin niin hoitotyöntekijöihin kuin omaksi koetun uskonnollisen yhteisön edustajiin. Aiemman tutkimuksen mukaan nämä ammattiryhmät omaavat erilaiset näkemykset ja tiedot uskonnollisuuden ja hengellisyyden hahmottamiseen.⁴⁰⁸ Ammatillisuuteen ja uskontoon liittyvä osaaminen korostuvatkin tilanteissa, joissa uskontoon yhdistyvät mahdolliset negatiiviset vaikutukset yksilön ja yhteisön hyvinvointiin, kuten konfliktit ja vallankäyttö sekä epäsuotuisa vaikutus terveyteen. Tällainen näkemys korostaa ikääntyneiden parissa työskentelevien toimijoiden välistä yhteistyötä myös

⁴⁰⁷ Kts. myös tällaisen tiedon normatiivisesta merkityksestä suhteessa ikääntyneiden elämäntyyliin Katz & Laliberte-Rudman 2009, 145–147.

⁴⁰⁸ MacKinlay 2009, 133 , 141–142.

palveluasumisen paikallisella tasolla ja ikääntyneiden oman toimijuuden huomioimista yhteistyöhön osallistumisessa.

Toimijuuden tarkastelu uskuntoon liittyvissä tilanteissa nosti tuloksistani esiin piirteitä, jotka houkuttelevat ulkoisesti rakentuvan toimijuuden lisäksi syvällisempään toimijuuden tarkasteluun. Viitekehyksessään Jyrkämä tuo toimijuuden ulkopuolisen tarkastelun eli koordinaattien rinnalle sisäisen tarkastelun näkökulman, jonka osia hän nimittää toimijuuden modaliteeteiksi. Kuvioon kolme olen koonnut Jyrkämää mukaillen kuvauksen koordinaattien ja modaliteettien vuorovaikutuksellisuudesta. Semiotiikan ja semioottisen sosiologian pohjalta muodostuvassa tarkastelukehikossa toimijuuden ainesosia, modaliteetteja, tarkastellaan kuutena erillisenä, mutta toisiinsa vaikutussuhteessa olevina elementteinä. Näitä ovat kuvion keskiössä olevat kykeneminen, osaaminen, haluaminen, täytyminen, voiminen ja tunteminen, joiden vuorovaikutuksellisuus ja dynamiikka vaikuttavat arjen eri tilanteissa toimijuuden koordinaateista muodostuvan kontekstin rinnalla.⁴⁰⁹

Kuvio 3. Refleksiivinen toimijuus, toimijuuden koordinaatit ja modaliteetit Jyrkämää mukaillen (2001, 2007, 2008)

Jyrkämän mukaan modaliteettien ensimmäinen, osaamisen, ulottuvuus liittyy elämän aikana hankittuihin tai hankittaviin erilaisiin tietoihin ja taitoihin. Esimerkiksi uskonnosta puhumiseen liittyvällä osaamisen ulottuvuudella

⁴⁰⁹ Jyrkämä 2008, 195–196.

asiakkaat ilmaisivat kokevansa haasteita. Tämä on hämmentävää otettaessa huomioon haastattelujen hetkellä osoitetut kompetenssit osallistua keskusteluun. Osaamisen ulottuvuutta voidaan tarkastella yhteydessä toiseen modaaliteettiin, täytymiseen. Täytyminen viittaa esteisiin, pakkoihin ja rajoituksiin, jotka voivat olla fyysisiä, sosiaalisia, normatiivisia tai moraalisia. Asiakkaiden kokemuksissa voidaan hahmottaa vaikuttavan jonkinlaisen käsityksen oikeasta uskontoon liittyvästä diskurssista: keskusteluun uskonnosta ei ole pakko osallistua, mutta siihen osallistuvan täytyy diskurssin säännöt ja välineet, kuten uskonnollinen kieli, hallita. Tällainen käsitys voi perustua esimerkiksi kapeaan ja traditionaaliseen uskonnosta ja uskon määritelmään.

Kolmannella, kykenemisen ulottuvuudella, viitataan fyysisiin ja psyykkisiin voimavaroihin, neljännen eli voimisen liittyessä rakenteiden ja tekijöiden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Viidennen ulottuvuuden, haluamisen eli motivaation ja tahtomisen ohella merkitystä on kuudentena ulottuvuutena olevalla tuntemisella, joka ilmenee arvioimisena, arvottamisena ja kokemisena sekä tunteiden liittämisellä asioihin ja tilanteisiin. Se, onko uskontoon liittyvistä kysymyksistä keskustelemisellä yksilölle arvoa ja ovatko esimerkiksi aiemmat aiheeseen liittyvät tunnekokemukset positiivisia vai negatiivisia, vaikuttavat myös päämäärien asetteluun ja motivaatioon osallistua.

Esimerkiksi asiakas voi tarpeensa lisäksi omata käsityksen sopivuudestaan sekä osaamisestaan elämäkatsomukselliseen keskusteluun esimerkiksi seurakunnan järjestämän toiminnan ulkopuolella, mutta heikkona näyttäytyvä liikuntakyky ja oma-aloitteisuuteen liittyvät vaikeudet voivat rajoittaa hakeutumista seuraan, jossa tämä olisi mahdollista. Tietoa, mahdollisuuksia tai tukea tällaiseen elämäkatsomuspiiri-tyyppiseen toimintaan tai vuorovaikutukseen hakeutumiseen ei osata tai kyetä pyytää, eikä niitä ole yksilölle nykyisessä elinympäristössä välttämättä tarjottu. Toiset toimijat voivat nähdä uskontoon liittyvät poikkeavaksi mielletyt näkemykset myös uhkana yksilön tai yhteisön hyvinvoinnille. Tilanteessa yhteen kietoutuvat vaihtuva konteksti (seurakunnassa/sen ulkopuolella) ja tulkinta erilaisista elämäkuluista käsin, sekä näiden vaikutus toimijuuden modaaliteetteihin kuten osaamiseen, voimiseen ja kykenemiseen.

Tulosteni mukaan uskontoon liittyvät osaamisen, kykenemisen, voimisen, täytymisen, haluamisen ja tuntemisen ulottuudet voivat hiipua, olla hiipumatta tai aktivoitua myöhemmässäkin elämässä, ja johtaa valintoihin, jotka eivät

välttämättä näytä johdonmukaisilta aiemman elämänkaaren tapahtumien kanssa, mutta jotka yksilö itse kokee johdonmukaisiksi, ja jotka nykyisessä elämäntilanteessa palvelevat jotain yksilön kokemia tarpeita. Muuttuvan uskonnollisuuden näkökulmasta tarkasteltuna uskontoon liittyvien merkitysten muodostumisessa voivat korostua tradition ja siihen liittyvien arvojen ohella arkisessakin elämässä koettavat tunnekokemukset sekä hetkellisyys ja viihdyttävyyys, jotka ovat nähtävissä myös tuloksissani.⁴¹⁰ Tulosten tarkastelu uskonnollisuuden muutoksen valossa voi viitata näiden piirteiden kehittymisen mahdollisesti alkaneen oletettua aiemmin.⁴¹¹

Huomioitavaa on, ettei toimijuus käsitteenä ole riippuvainen vain yksilöistä, vaan on vuorovaikutuksessa muotoutuva ominaisuus.⁴¹² Tilanteeseen asiakkaiden kanssa liittyvien muiden toimijoiden ominaisuudet ovat asiakkaiden toimijuuden rakentamiseen osallistuvaa toimijuutta, johon sisältyvien ominaisuuksien taustalla elämäntilat, koordinaatit ja modaliteetit myös vaikuttavat. Hoivan kontekstissa esimerkiksi käsitykset yksilön autonomiasta, itsenäisyydestä ja riippuvuudesta kietoutuvat hoivan vastaanottajan ja hoivan antajan väliseen vuorovaikutussuhteeseen.⁴¹³ Tutkimukseni tulosten perusteella tämä vuorovaikutussuhde ja siinä tapahtuva neuvottelu, käsitteiden yhteinen määrittely ja niihin liittyvien normien purkaminen ovat olennaisia tekijöitä myös autenttiselle kohtaamiselle uskonnon hyvinvointia edistävän potentiaalin hyödyntämiseksi.

Tämä edellyttää asiakkaiden aktiivista mukaan ottamista prosessiin, jossa uskontoa, sen ulottuvuuksia ja niiden suhteiden merkityksiä määritellään. Prosessin ohittamiseen voivat johtaa mainitsemani käsitys uskonnosta varjeltavana yksityisasiana, johon liittyviä kokemuksia ei haluta jakaa. Asiakkaiden itsensä positiivisiksi kokemuksiksi arvioimat haastattelut itsessään toimivat kuitenkin osoituksena päinvastaisesta. Myös näkemykset esimerkiksi ikääntyneiden kyvyistä osallistua tai uskonnollisuudesta, esimerkiksi muuttumattomana, tarpeena vetäytymiseen ja lähellä perinteistä uskontoa voivat aiheuttaa haasteita. Kapea, uskonnon institutionaalisuuteen, yksityistymiseen ja

⁴¹⁰ Kts. uskonnon affektiivisuus Taira 2003, 228.

⁴¹¹ Toisaalta kysymys voi liittyä ikääntyneiden uskonnollisuuden muuttumisen aktivoitumiseen myöhemmällä iällä. Nämä näkökulmat liittyvät vanhenemisen tutkimuksen peruskysymyksiin liittyvään APC-näkökulmaan ja siihen liittyvään ongelmaan, jossa haasteellisena on pidetty ikään, ajankohtaan ja kohorttiin liittyvien vaikutusten toisistaan erittelemistä. Kts. sivu 9 sekä Karisto 2004b, 93–94; vrt. Spännäri 2008, 201.

⁴¹² Jyrkämä 2008, 196.

⁴¹³ Anttonen & Zechner 2009, 16 – 18, 36 – 37.

eriytymiseen puhtaasti perustuva kuva voi ohittaa esimerkiksi ikääntyneiden kyvyn, halun ja tarpeet osallistua uudenlaiseen uskonnolliseen elämään ja sen toteuttamiseen.

Uskonnon ja uskonnollisuuden lähestyminen Jyrkämän hahmotteleman viitekehyksen näkökulmasta näyttäytyy mahdollisena jatkotutkimusaiheena pohdittaessa uskonnon roolia osana kehittyvää kansalaisyhteiskuntaa. Uskonnon lähestyminen yksilön toimijuutta ja siihen liittyviä valmiuksia tukevasta näkökulmasta avaa mahdollisuuksia uskonnon ja hyvinvoinnin yhteyksien hyödyntämiseen myös laajemmassa nyky-yhteiskunnan kontekstissa ja on yhteensopiva uskonnollisen palvelutarjonnan käsitteen kanssa. Tämä vaatii kuitenkin yhteistyötä sekä uskonnollisuuteen liittyvien yksilöllisten tarpeiden ja toimijuuden huomioimista ja yhteensovittamista mahdollisuuksien tarkastelun näkökulmasta. Mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää muodostamani näkemysten mukaan niin uskontoon kuin ikääntymiseen liittyvien käsitysten refleksiivistä ja kriittistä tarkastelua, jollaiseen olen myös itse tutkimuksessani pyrkinyt.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet

Yksityisen palveluasumisen asiakkaiden haastattelut Y1, Y2, Y3, Y4, Y5.
5.–13.12.2013.

Kunnallisen palveluasumisen asiakkaiden haastattelut K6, K7, K9, K10, K11.
17.–31.3.2014

Palveluasumisyksiköiden henkilökunnan edustajien haastattelut H1, H2.
Havainnointi T1–T14.

Kaikki lähteet tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Achenbaum, Andrew W. & Albert, Daniel M.

1995 Profiles in Gerontology: A Biographical Dictionary. Westport:
Greenwood Press.

Andersson, Sirpa

2007 Palveluasuntoja ikäihmisille. Palveluasumisen nykytilanne ja tuleva
tarve. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, raportteja
14/2007. Helsinki: Stakes.

Anttila, Pirkko

1998 Merkityksenanto. – Tutkimisen taito ja tiedonhankinta.
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/01_tutkimusprosessi/02_tutkimisen_taito_ja_tiedon_hankinta/08_kysymyksenasettelu_ja_tutkimusote/8_2_2_3merkityksenanto. Katsottu 27.1.2014.

Anttonen, Anneli & Zechner, Minna

2009 Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. – Hoiva. Tutkimus, politiikka ja
arki. Anttonen, Valokivi & Zechner (toim.). Tampere: Vastapaino.
s. 16–53.

Anttonen, Anneli & Sointu, Liina

2006 Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja
ikäntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Helsinki: Stakes.

Atchley, Robert C.

2006 Continuity, Spiritual Growth, and Coping in Later Adulthood. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 2006 Vol.18(2–3), s.19-29.

Barbu, Liviu

2012 Spiritual Formation as an Art: Adult Faith Formation in the Eastern
Orthodox Tradition. – *Journal of Adult Theological Education*,
Jun2012, Vol. 9 Issue 1, s. 28-43.

- Benaquisto, Lucia
2008 Codes and coding. – The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Ed. Lisa M. Given. s. 86–89.
- Berger, Peter; Davie, Grace & Fokas, Effie
2008 Religious America, secular Europe? : a theme and variations. Aldershot: Ashgate.
- Bielefeld, Wolfgang & Cleveland, William Suhs
2013 Defining Faith-Based Organizations and Understanding Them Through Research. *Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly* Jun2013, Vol. 42 Issue 3, s. 442-467.
- Blomgren, Jenni
2014 Eläkkeelle siirtymisen vaikutus terveyteen ja tyytyväisyyteen Euroopassa. – Eurooppalaiset elinolot. Toim. Mikko Niemelä. Teemakirja 14, Kela. s. 270–301.
- Bäckström, Anders & Davie, Grace
2011 Welfare and Religion in 21st Century Europe. Volume 2. Gendered, Religious and Social Change. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Chenail, Ron
2008 Categorization. – The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Ed. Lisa M. Given. s.73–74.
- Coleman, Peter; Mills, Marie A. & Spreadbury, John H.
2011 Ageing and faith: trajectories across the lifespan. – Belief and ageing. Spiritual pathways in later life. Ed. Coleman, Peter. Bristol: Policy Press. s. 59–78.
- Dalby, Padmaprabha
2006 Is there a process of spiritual change or development associated with ageing? A critical review of research. *Ageing & Mental Health*. Jan2006, Vol. 10 Issue 1. s. 4–12.
- De Groot, Kees
2009 Three Types of Liquid Religion. – *Implicit Religion*, 2009, Vol.11(3)
- Dobbelaere, Karel
2004 Secularization: An Analysis at Three Levels. Bruxelles, Peter Lang.
- Durkheim, Émile
1980 Uskontoelämän alkeismuodot. Alkuteoksesta suom. Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
1982 Sosiologian metodisäännöt. Suom. Randell, Seppo. Helsinki: Tammi
2013 The Rules of Sociological Method: And Selected Texts on Sociology and its Method. Ed. Lukes, Steven. New York: Free Press.

- Edgardh, Ninna
 2011 A Gendered Perspective on Welfare and Religion in Europe. – Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 2. Gendered, Religious and Social Change. Surrey: Ashgate Publishing. s. 61–106.
- Esse – Espoon Seurakuntasanomat
 2012 Saisipa vanhanakin olla oma itsensä. Esse 10.12.2012.
- ETENE Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta
 2008 Vanhuus ja hoidon etiikka. Valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) raportti. 2. painos.
http://www.etene.fi/c/document_library/get_file?folderId=17135&name=DLFE-525.pdf . Katsottu 27.1.2015.
- Furseth, Inger & Repstad, Pål
 2010 An Introduction to the Sociology of Religion. Third Edition. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Glenn, Norval D.
 2007 Age, Period, And Cohort Effects. Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ed. Ritzer, George. Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online.
http://www.sociologyencyclopedia.com/subscriber/tocnode.html?id=g9781405124331_chunk_g97814051243317_ss1-22. Katsottu 5.3.2014.
- Geels, Anton & Wikström, Owe
 2009 Uskonnollinen ihminen. Johdatus uskontopsykologiaan. Helsinki: Kotimaa-yhtiöt Oy/Kirjapaja.
- Giddens, Anthony
 1984 The Constitution of society. University of California Press.
 1991 A Structuration Theory: Past, Present and Future. – Giddens’ theory of structuration. A critical appreciation. Ed. Bryant, Christopher & Jary, David. London: Routledge. s. 201–221.
- Glock, Charles & Stark, Rodney
 1965 Religion and Society in tension. Chicago, Il : Rand McNally & Company.
- Gothóni, Raili
 1987 Pitkäaikaissairaana vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Diss. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 149. Helsinki:Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
 2005 Näkökulmia uskonnolliseen ja arvoja etsivään vanhukseen.– Laatu vanhustyöhön. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Gothóni, Raili & Jantunen, Eila
 2003 Seniorien seurakunta. 75 -vuotiaiden helsinkiläisten ajatuksia elämästään ja seurakunnastaan. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 6.

Grönlund, Henrietta

2014 Yhteys toiseen ihmiseen. – Yksinäisyys – ja kuinka taistella sitä vastaan? Suomen ev.lut. kirkon julkaisuja 15, Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus. s. 87–97.

Grönlund, Henrietta & Pessi, Anne Birgitta

2011 Julkista vai kansalaisyhteiskunnan apua? Auttaminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. – Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Toim. Pessi & Saari. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A tutkimuksia 31. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. s. 229–247.

Hartikainen, Anne

2009 Vapaaehtoiset vuodeosastolla : etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisesta. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Helin, Matti & Hiilamo, Heikki & Jokela, Ulla

2010 Diakoniatyö. Asiakkaan palveluksessa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula

2004 Tutki ja kirjoita. 10. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena

2000 Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Huber, Lynn W.

2009 Spiritual Direction in Later Life. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 2009, Vol.22(1). s. 87-103.

Hunt, Stephen

2005 Religion and Everyday Life. *The New Sociology*. New York: Routledge.

2007 Social Structure. *Blackwell Encyclopedia of Sociology Online*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online.

http://www.sociologyencyclopedia.com/subscriber/tocnode.html?id=g9781405124331_chunk_g978140512433125_ss1-180. Katsottu 19.10.2013.

Häkkinen, Seppo

2006 Maallistumisen vastalääkkeet. – Ego sum qui sum. Jouko Martikaisen juhlaKirja. Åbo: Abo Akademi.

Hänninen, Vilma

2000 Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Diss. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ilsney, Paul J. & Krasemann, Keith W.

2001 Phenomenological methodology.

http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/02_metodiartikkelit/ilsley_phenomenological_methodology/?tree:D=171120&tree:selres=&hrpDelimChar=%3B&parentCount=1. Katsottu 27.1.2015.

- Jalovaara, Ville
HelsinkiMissio 130 vuotta. <http://www.helsinkimissio.fi/?sid=8>. Katsottu 26.12.2014.
- Jahren Kristoffersen, Nina & Breievne, Grete
Kärsimys, toivo ja elämänrohkeus. – Hoitotyön perusteet. Suom. Paula Nieminen. Tanska: Edita Publishing Oy.
- Jewell, Albert J.
2014 Tornstam's notion of gerotranscendence: Re-examining and questioning the theory. *Journal of Aging Studies* 30 (2014). s. 112–120.
- Johnson, Malcolm L.; Bengtson, Vern L & Putney, Norella M.
2005 The Problem of Theory in Gerontology Today. – The Cambridge handbook of age and ageing. Cambridge University Press.
- Jyrkämä, Jyrki
2008 Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehukseksi. – *Gerontologia* 4/2008. s. 190–203.
- 2007 Toimijuus ja toimintatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. – Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Toim. Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti & Kroger, Teppo. Jyväskylä: PS-kustannus. s. 195–218.
- 2001 Vanheneminen ja vanhuus. – Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Toim. Sankari, Anna & Jyrkämä, Jyrki. Tampere: Vastapaino.
- Kainu, Markus & Niemelä, Mikko
2014 Taloudelliset elinolot ja elämänvaiheet Euroopassa. – Eurooppalaiset elinolot. Toim. Mikko Niemelä. Teemakirja 14, Kela. s. 8–45.
- Kajanoja, Jouko
2013 Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista. – Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita. Toim. Juho Saari. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 38. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. s. 61–87.
- Kallunki, Valdemar
2014 Yhteistyön kolmas polku Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. *Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja* 40. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2010 Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla. Seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaikutuksen näkökulmasta. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Karisto, Antti
- 2007 Sosiaaligerontologian syvin olemus. – Gerontologia. Jyväskylä: Kasvun ja vanhenemisen tutkijat, 21(2007), s. 273–280.
- 2006 Valintoja ja mahdollisuuksia – havaintoja ikääntyvien elämäntyyleistä. – Ikääntyvien elämäntyylit. Seminaariesityksiä 13.-14.10.2005. Oraita 1/2006. s. 5–13.
- 2004a Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua: tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- 2004b Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. – Ikääntyminen voimavarana : tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Toim. Mikko Kautto. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, ISSN 0782-6028; 33/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Karvinen, Ikali
- 2012 Henkisyys ja hengellisyys keskeisimmässä suomalaisissa hoitotyön julkaisuissa – systemaattinen katsaus ammattilehtien esittämään tietoon. – Diakonian tutkimus 2012(2). s. 196–201.
- Karvonen, Erkki
- 2002 Johdatus viestintätieteisiin. – Viestinnän käsite ja malleja. Tampereen yliopisto. <http://viesverk.uta.fi/johdviest/johdatus.html>. Katsottu 30.4.2014.
- Katz, Stephen & Laliberte–Rudman, Debbie
- 2009 Exemplars of Retirement: Identity and Agency Between Lifestyle and Social Movement. – Cultural aging. Life Course, Lifestyle and senior worlds. University of Toronto Press.
- Kekäle, Jari
- 2007 Postmoderni isyys ja uskonnollisuus – tarinallinen näkökulma. Diss. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja 19. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Ketola, Kimmo
- 2011 Suomalaisten uskonnollisuus. – Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatusta, moraalista, onnellisuutta ja suvaitsevaisuutta kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9. Tampereen yliopisto. s. 7–24.
- 2010 Uskontotilanteen muutos ja suomalaisten suhtautuminen eri uskontoihin. – Uskonnon ylösnousemus. Kirkon, uskonnon ja kulttuurin murros. Toim. Martikainen, Tuomas & Jalovaara, Ville. Magma-studie 4, 2010. s. 40–51.
- 2006 Kaupunkien uusi henkisyys. – Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim. Mikkola, Teija; Niemelä, Kati & Petterson, Juha. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. s. 305–316.

Kettunen, Paavo

- 2011 Terveen ja epäterveen uskonnollisuuden dilemma. – Kirkkohistorian alueilla. Juhlakirja professori Hannu Mustakallion täyttäessä 60 vuotta. Toim. Meriläinen, Juha & Huhta, Ilkka. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Kirkkohallitus

- 2014 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2012. Suomen ev.-lut.kirkon julkaisuja 18. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tutkimuskeskus

- 2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2008 Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kirkon vanhustyön strategia 2015.

[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8D4AC9026A3EE4F7C225770A0023EC64/\\$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8D4AC9026A3EE4F7C225770A0023EC64/$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf). Katsottu 26.8.2014.

Kivivuori, Janne

- 1999 Psykokirkko. Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.

Koenig, H. G.

- 2006 Religion, Spirituality and aging. Aging and Mental Health, Jan2006, Vol. 10 Issue 1. s. 1–3.

Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Sainio, Päivi

- 2007 Iäkkäiden toimintakyky: ulottuvuudet, viimeaikaiset muutokset ja kehitysnäkymät. – Ikääntyminen ja toimintakyky: haasteet tutkimukselle. Toim. Martelin, Tuija & Kuosmanen, Noora. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B, 24/2007. s. 15–25.

Kuusimäki, Kalle

- 2012 Diakonia kirkon perustehtävänä. . – Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Toim. Gothóni, Raili & Helosvuori, Riitta & Kuusimäki, Kalle & Puuska, Karoliina. Helsinki; Kirjapaja.

Kuusisto, Elina & Pessi, Anne Birgitta

- 2012 Vapaaehtoistoiminta nuorten mielikuvissa ja motiiveissa. – Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 127, verkkojulkaisuja 53. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. s.168–179.

Kykkänen, Mari

- 2007 ”Kyl mä omaa elämäni täs’ elän”. Saliininkodin asukkaiden kokemuksia asumisesta ja hengellisten tarpeiden toteutumisesta. AMK-opinnäytetyö. Pori: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

- Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo
 2003 Moderni kirkkokansa: suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituuhannella. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Könönen, Janne
 2014 Kristillinen media nostaa esille arvokysymyksiä ja eettisiä pohdintoja. – Henki & elämä. 2014 : 1. Jyväskylä : Jyväskylän seurakunta. s. 6-7.
- Luckmann, Thomas
 1967 The Invisible Religion. New York: Macmillan Publishing.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. Finlex.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20sosiaalihuollon%20asiakkaan%20asemasta%20ja%20oikeuksista>. Katsottu 19.10.2013.
- Lumme-Sandt, Kirsi
 2005 Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. – Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Toim. Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa. Tampere: Vastapaino. s. 125–144.
- MacKinlay, Elizabeth
 2009 A Perspective on the Development of Knowledge of Spirituality and Aging in Nursing and Pastoral Care: An Australian Context. – Methods in Religion, Spirituality and Aging. Ed. James W. Ellor. Oxon: Routledge. s.
- Majamäki, Hannu
 2006 Nuoret aikuiset ja kirkko – mahdollinen yhtälö? – Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim. Mikkola, Teija; Niemelä, Kati & Petterson, Juha. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. s. 332–341.
- Marcoen, Alfons
 2005 Religiosity, Spirituality and Older People. – The Cambridge Handbook of Age and Aging. Cambridge: Cambridge University Press. s.363–370.
- Markkola, Pirjo
 2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Martela, Frank
 2012 Caring Connections – Compassionate mutuality in the organizational life of a nursing home. Aalto University publication series doctoral dissertations 144/2012. Aalto University.
- McSherry, Wilfred
 2008 Making sense of spirituality in nursing and health care practice. An Interactive approach. 2nd Edition. London: Jessica Kingsley Publishers.

- Mills, Marie A: Speck, Peter & Coleman, Peter
 2011 Listening and enabling the sharing of beliefs and values of later life. – Belief and ageing. Spiritual pathways in later life. Ed. Coleman, Peter. Bristol: Policy Press.
- Moberg, David O.
 2001 Aging and Spirituality. Spiritual Dimensions and Aging Theory, Research, Practice and Policy. New York: The Haworth Pastoral Press.
- 2005 Research in spirituality, religion, and aging. – Journal of Gerontological Social Work 45: (1-2) p. 11-40.
- 2009 Spirituality and Aging: Methods and Implications. – Methods in Religion, Spirituality & Aging. Ed. Ellor, James W. Oxon: Routledge.
- Myllylä, Marjatta
 2004 Diakonisen hoitotyön mallin rakentaminen. Diss. Oulu: Oulun yliopisto.
- Niemelä, Kati
 2011 Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. – Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoaarkiston julkaisuja 9. Tampereen yliopisto. 40–59.
- 2003 Uskonnollisuus eri väestöryhmissä. – Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhatluvulla. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. s. 187–220.
- Nieminen, Riina
 2014 Uskonnollisuus vanhuusiässä. Merkitysten muotoutuminen ikä- ja kohorttitekijöiden näkökulmista. Pro gradu. Helsingin Yliopisto, Teologinen tiedekunta.
- Noppi, Eija & Koistinen, Paula (toim.)
 2005 Laatu vanhustyöhön. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Opetushallitus
 2013 Vanhustyön erikoisammattitutkinto 2013. Näyttötutkinnon perusteet. Määräys 16/011/2013. Määräykset ja ohjeet 2013:25. http://www.oph.fi/download/149565_Vanhustyon_erikoisammattitutkinto_16_011_2013.pdf. Katsottu 27.1.2015.
- Okulov, Seija
 2008 "Yksinolo on aika orpo". Vanhusten palveluasumisen yhteisölliset tekijät palvelutalon asukkaiden kokemuksissa. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto.
- Pessi, Anne Birgitta
 2008 Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. RAY:n juhlavuoden kansalaiskyselyjen tulokset. Avustustoiminnan raportteja 19. Helsinki.

Petterson, Per

2011 Majority Churches as Agents of European Welfare: A Sociological Approach. – Welfare and Religion in 21st Century Europe: Volume 2. Gendered, Religious and Social Change. Surrey: Ashgate Publishing Limited. s. 15–60.

Pöyhönen, Päivi

2010 Kenen vastuulla vanhuksat: kirkon vanhustyön kehitys hoivan vastuunjaon muutoksissa. – Teologinen aikakauskirja 115 (2010) : 3. Helsinki : Teologinen julkaisuseura. s. 196-208

Pöyhönen, Päivi & Seppänen, Marjaana

2012 Jotakin vanhaa, jotakin uutta : kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä. – Gerontologia 26 (2012) : 2, s. 100-113.

Raitakari, Sari

2010 Lapsettoman ikääntyvän elämän tarkoituksellisuuden kokemus: näkökulmana sosiaalinen pääoma. Pro gradu. Sosiaalitieteiden laitos, sosiaalipolitiikka, Helsingin Yliopisto.

Rantala, Ritva

2006 Tutkimus yksityisissä palvelukeskuksissa ja palvelutaloissa asuvien vanhusten hengellisistä tarpeista. AMK-opinnäytetyö. Järvenpää: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Read, Sanna & Suutama, Timo

2008 Elämän tarkoituksellisuuden muutokset iäkkäillä ihmisillä 16 vuoden pitkittäistutkimuksessa. – Gerontologia 3/2008. s. 131–139.

Repko, Allen F.

2008 Interdisciplinary research : process and theory. Los Angeles: SAGE.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa

2005 Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Rykkje, Linda R.L. & Eriksson, Katie & Raholm, Maj-Britt

2013 Spirituality and caring in old age and the significance of religion – a hermeneutical study from Norway. – Scandinavian Journal of Caring Sciences. s. 275–284.

Rättyä, Lea

2012 Diakoniatyö yksilöiden ja perheiden parissa. – Kantakaa toistenne kuormia. Diakoniatyön perusteet ja käytäntö. Toim. Gothóni, Raili & Helosvuori, Riitta & Kuusimäki, Kalle & Puuska, Karoliina. Helsinki: Kirjapaja.

Räsänen, Antti

2002 Aikuisen uskonnollisuus. Tutkimus Fritz Oserin uskonnollisen arvioinnin kehityksen teoriasta ja sen pätevydestä aikuisilla suomalaisilla koehenkilöillä. Diss. Helsinki: University of Helsinki.

- Räsänen, Riitta
2011 Ikääntyneiden asiakkaiden elämänlaatu ympärivuorokautisessa hoivassa sekä hoivan ja johtamisen laadun merkitys sille. Diss. Acta Universitatis Lapponiensis 210. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus..
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna
2009 Menetelmäopetuksen tietovaranto - KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Katsottu 27.1.2015.
- Saarenheimo, Marja; Pietilä, Minna; Tiihonen, Arto; Pohjolainen, Pertti; Maununaho, Sonja; Raitakari, Sari & Aarninsalo, Lydia
2014 Ikäpolvien taju: elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa. Vanhustyön keskusliitto.
- Sariola, Yrjö
2011 Ehjäksi hoida. Hengellisyys vanhuudessa. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.
- Seitamaa-Hakkarainen, Pirita
1999 Kvalitatiivinen sisällönanalyysi.
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/02_metodiartikkelit/seitamaa_kvalitatiivinen_sisallon_analyysi/?tree:D=&tree:selres=168595&hrpDelimChar=%3B&parentCount=1. Katsottu 27.1.2015.
- Simmel, Georg
1904 A Contribution to the Sociology of Religion. – American Journal of Sociology. s. 359–376.
- Smart, Ninian
2010 The World's Religions. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sorsa, Leena
2010 Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio : Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963-2003. Diss. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Spännäri, Jenni
2008 ”Rukous on perintöä suvusta sukuun.” Ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaihteen Suomessa. Diss. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 113. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Stones, Rob
2007 Structure and Agency. Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online.
http://www.sociologyencyclopedia.com/subscriber/tocnode.html?id=g9781405124331_chunk_g978140512433125_ss1-293. Katsottu 19.10.2013

- Suhonen, Riitta & Stolt, Minna & Leino-Kilpi, Helena
 2013 Older people in long-term care settings as research informants: Ethical Challenges. – *Nursing Ethics*, Vol. 20 Issue 5. Sage Publications LTD. s. 551–567.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Finlex.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Perustuslaki>. Katsottu 19.10.2013.
- Taira, Teemu
 2003 Maallistumisesta notkistumiseen – muuttuva uskonnollisuus ja uskontososiologian näkökulma. – *Sociologia* 3/2003, s. 219–233.
- Tedre, Silva
 2007 Vanhuuden vahvat ja avuttomat. – *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Toim. Marjaana Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti & Gröger, Teppo. Jyväskylä: PS-Kustannus, s. 95-119.
- 2000 Hoivaa jokapäiväisten toistojen maailmassa. – *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (6), s. 520–526.
- Teinonen, Timo & Routasalo Pirkko
 2003 Iäkkään rukous. – *Gerontologia* 2/2003. ss. 65–76.
- Teinonen, Timo
 2005 Uskonnollisuus ja terveys iäkkäillä. Diss. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C osa 225. Turku: Turun yliopisto.
- Turner, Bryan S.
 2011 Religion and modern society. *Citizenship, Secularisation and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli
 2009 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- The United Nations. Universal Declaration of Human Rights 1948.
<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#atop> Katsottu 10.10.2013.
- Utriainen, Terhi & Salmesvuori, Päivi
 2014 Finnish women making religion: between ancestors and angels. New York, NY : Palgrave Macmillan.
- Valkama, Katja
 2012 Asiakkuuden dilemma. Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. Diss. Acta Wasaensia NO. Sosiaali- ja terveyshallintotiede 7. Universitas Wasaensis.

Väyrynen, Riikka & Kuronen, Raija

2011 Sosiaali- ja laitoshuollon asumispalvelut 2010. Sosiaaliturva 2011, tilastoraportti. Terveys- ja hyvinvoinninlaitos.

Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453. Finlex.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Uskonnonvapauslaki>. Katsottu 19.10.2013.

Walent, Ronald J.

2009 Understanding and Reflexivity in Researching Religion, Spirituality and Aging. – Methods in Religion, Spirituality and Aging. Ed. James W. Ellor. Oxon: Routledge.

Zechner, Minna & Valokivi, Heli

2009 Hoivan tarve ja vanhan ihmisen toimintakyky. – Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Anttonen, Valokivi & Zechner (toim.). Tampere: Vastapaino. s. 154–175.

Liitteet

Liite 1. Tiedote asumisyksikön johtajalle ja muulle hoitohenkilöstölle

Palvelukeskus XXXX

Hyvä palvelukeskuksen työntekijä

Olen kirkkososiologian opiskelija Helsingin yliopiston teologisesta tiedekunnasta. Teen pro gradu-tutkielmaa aiheenani ikääntyneiden uskonnollisuus palveluasumisessa. Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa kuva ikääntyneiden uskonnollisuuden ilmenemiseen vaikuttavista rakenteellisista tekijöistä palveluasumisen kontekstissa.

Tarvitsen haastateltavakseni viisi (5) ikääntyneiden palveluasumisyksikössä asuvaa asiakasta. Haastateltavilta ikääntyneiltä edellytetään terveydenhuollon normaalina pitämään ymmärryskykyyn suhteutettua ymmärrystä, kykyä olla vuorovaikutuksessa haastattelijan kanssa sekä terveenä pidettävää suhtautumista uskonnollisuuteen ja siihen liittyviin kysymyksiin. Haastateltavan uskonnollisella suuntautumisella tiettyyn uskontoon ei ole merkitystä tutkimukseen osallistumisen kannalta. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja suostumuksen voi halutessaan perua milloin tahansa. Haastateltavien nimet eivät tule esille missään tutkimuksen vaiheessa: tutkimukseen osallistuvien anonymiteetti taataan. Tutkimukseen osallistuvan palvelukeskuksen nimi ei tule esille tutkimuksessa.

Haastattelut on tavoitteena toteuttaa XXXXX välisenä ajankohtana palveluasumisyksikössä. Äänitettävät haastattelut ovat yksilöittäin suoritettavia teemahaastatteluja, kestoltaan noin yhden (1) tunnin. Haastatteluajat sovitaan yhteistyössä yksikön hoitohenkilöstön kanssa. Tutkimukseen kuuluu yksikön johtajan/osastonhoitajan taustahaastattelu liittyen uskonnolliseen palvelutarjontaan sekä uskonnollisuuden huomioimiseen osana asumispalveluita. Tarvittaessa annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani.

Ystävällisin terveisin

Susanna Rieppo
teologian yo
Helsingin yliopisto
Teologinen tiedekunta
puh.
sähköposti:

Liite 2. Tiedote tutkimukseen osallistuvalla

Palvelukeskus XXXX

Hyvä palvelukeskuksen asiakas

Olen kirkkososiologian opiskelija Helsingin yliopistosta ja teen maisterikoulutukseeni liittyvää pro gradu-tutkielmaa. Tutkielmani aiheena on Uskonto ikääntyneiden palveluasumisessa.

Pyydän Teiltä suostumusta haastatteluun. Olen kiinnostunut millaisia mahdollisuuksia Teillä halutessanne on osallistua uskonnolliseen toimintaan ja mitä merkityksiä uskonnollisella toiminnalla Teille on. Tutkimukseen osallistumiseksi ei ole välttämätöntä omata uskonnollista vakaumusta, mielipiteenne uskonnollisuuteen liittyvästä toiminnasta palveluasumisessa on tästä huolimatta tärkeä.

Kokemuksenne ja mielipiteenne aiheesta ovat minulle arvokkaita. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voitte perua mahdollisen osallistumisen milloin tahansa. Tutkimukseen osallistuminen ei vaikuta asemaanne tai hoitoonne palveluasumisessa. Haastattelut ovat luottamuksellisia ja niitä käytetään vain tässä tutkimuksessa. Nimenne ja asumisyksikkönne eivät tule esille missään tutkimuksen vaiheessa.

Tarvittaessa keskustelen mielelläni kanssanne ja annan lisätietoja tutkimuksestani. Mikäli tarvitsette lisää tietoa tai olette kiinnostunut olemaan haastateltavana, voitte kääntyä palvelukeskuksen henkilökunnan puoleen tavoittaaksenne minut. Haastatteluun tarvitaan aikaa noin yksi tunti ja aika sovitaan yhteistyössä Teidän ja palvelukeskuksenne henkilökunnan kanssa.

Ystävällisin terveisin

Susanna Rieppo

teologian ylioppilas

Helsingin yliopisto

Teologinen tiedekunta

sähköposti:

Liite 3. Suostumus tutkimukseen osallistumiseksi

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

Suostun haastateltavaksi tutkimuksessa, jossa haastatellaan (yksikön nimi) asiakkaita. Tiedän tutkimuksen tarkoituksen ja olen saanut siitä selostuksen. Tutkimusmateriaali ja antamani henkilötiedot tulevat vain tutkijan teol.yo. Susanna Riepon käyttöön. Haastattelua käytetään vain tutkimustarkoituksessa. Haastateltavalla on oikeus saada tietoa tutkimuksen edistymisestä ja sen vaiheista.

Tiedän, että voin perua suostumukseni milloin haluan ilmoittamalla tästä palvelutalon henkilökunnalle tai tutkijalle. Tässä tapauksessa haastattelu poistetaan ja siihen liittyvä tutkimusmateriaali hävitetään.

Paikka ja aika

Allekirjoitukset ja nimen selvennykset

Tutkimushenkilö

Tutkija

Susanna Rieppo

Liite 4. Teemahaastattelun runko, asiakkaat

Haastattelurunkoa käytetään haastattelutilanteessa haastateltavan vakaumusta mukailten (uskonnollinen/muu maailmankatsomus). Teemojen alakysymykset toimivat tarvittaessa suuntaa antavina apukysymyksinä.

Osio 1. Kaikki haastateltavat

Perustietoja

Voisitteko kertoa lyhyesti itsestänne?

- Minkä ikäinen olette, ketä perheeseen kuuluu, millainen on teidän työtaustanne?

Kauanko olette asuneet täällä? Mistä muutitte tänne ja miksi?

- Millaisia palveluja täällä käytätte?

Teema: Uskonnollisuuden määrittelyminen

Miten kuvailisitte maailmankatsomustanne?

- Uskotteko Jumalaan tai johonkin korkeampaan voimaan?
- Kuulutteko uskonnolliseen yhteisöön/kirkkoon?
- Pidätkö itseänne uskonnollisena/hengellisenä ihmisenä? Miksi pidätte/ette pidä itseänne uskonnollisena/hengellisenä?

Mitä maailmankatsomus merkitsee Teille?

Osio 2. Uskonnollinen haastateltava

Teema: Uskonnollisuus ja uskonnon harjoittaminen

Miten uskonnollisuus/vakaumus näkyy tai vaikuttaa elämässänne nykyisin?

(elämäntavat, keskustelu, pohtiminen, uskonnollisten kirjoitusten lukeminen, television ja radion hartausohjelmien seuraaminen, hengellisen musiikin kuunteleminen, rukoileminen, osallistuminen yhteisölliseen uskonnonharjoittamiseen tai uskonnollisen yhteisön toimintaan)?

- Teettekö näitä asioita yksin/yhdessä? Kenen kanssa? Miksi?
- Haluaisitteko tehdä näitä asioita yksin/yhdessä? Kenen kanssa? Miksi juuri yksin/mainitsemienne ihmisten kanssa?
- Onko Teillä mahdollisuus tehdä näitä asioita haluamallanne tavalla ja toivomienne ihmisten kanssa?

- Pystyttekö erittelemään syitä sille, miksi näiden asioiden tekeminen on mahdollista/ei ole mahdollista?

Onko uskonnollisuuteen/vakaumukseen liittyviä asioita otettu puheeksi palveluasumisessa?

- Kenen aloitteesta ja miten?
- Tarvitseeko uskonnollisuuteen liittyviä asioita ottaa palveluasumisessa puheeksi? Miksi? Kenen se pitäisi tehdä? Miksi juuri heidän?

Osio 2. Muu maailmankatsomus

Teema: Muu maailmankatsomus ja siihen liittyvät tilanteet

Onko maailmankatsomukseen ja vakaumukseen liittyvät asiat otettu puheeksi palveluasumisessa? Kenen aloitteesta?

- Pitäisikö näihin liittyvät asiat ottaa palveluasumisessa puheeksi? Miksi? Kenelle tämä puheeksi ottaminen kuuluu mielestänne? Miksi juuri heille?
- Haluatteko tukea elämäntilanteiden ja merkitysten pohtimiseen? Koetteko saavanne sitä?
- Keneltä saatte/haluaisitte saada? Miksi juuri mainitsemiltanne henkilöiltä?

Tuleeko maailmankatsomuksenne elämässänne esille? Miten se on tullut/tulee esille? Millaisissa tilanteissa?

- Onko maailmankatsomuksellanne jotain seurauksia toiminnallenne? Millaisia?

Osio 3. Kaikki haastateltavat

Teema: Uskonnollinen palvelutarjonta

Osallistuttekko/oletteko osallistuneet uskonnollisen yhteisön (esimerkiksi seurakunnan) järjestämään toimintaan, millaiseen? (hartaudet, kerhot, tilaisuudet, tapahtumat)

Mikäli vastaus on kyllä:

- Mitä mahdollisia syitä osallistumisellenne on?
- Kenen aloitteesta olette osallistuneet? Mistä saatte tiedon toiminnasta?
- Tiedättekö kuka toimintaa järjestää? Kenen pitäisi toimintaa järjestää? Miksi juuri heidän?
- Missä osallistutte järjestettyyn uskonnolliseen toimintaan ja miksi?

- Missä haluaisitte osallistua järjestettyyn uskonnolliseen toimintaan? Miksi juuri mainitsemissanne paikassa?

Onko toimintaa teille liikaa/sopivasti/liian vähän? Mitä syitä mielestänne tälle on?

- Onko toiminta juuri teille mieleistä?
- Millaista toimintaa toivoisitte enemmän/vähemmän?
- Miten haluaisitte muuttaa/kehittää olemassa olevaa toimintaa?

Mikäli vastaus on ei:

- Koskettaako järjestetty uskonnollinen toiminta teitä millään tavalla?
- Vaikuttaako se elämäänne? Miten? Mitä syitä tälle mahdollisesti on?
- Mitä sellaista toimintaa voisi järjestää, joka tukee omaa maailmankatsomusta?

Teema: Elämäntilanteeseen liittyvät mahdolliset muutokset uskonnollisuudessa/vakaumuksessa/maailmankatsomuksessa

Miten kuvailisitte nykyistä

uskonnollisuuttanne/vakaumustanne/maailmankatsomustanne verrattuna aiempiin elämäntilanteisiin?

- Pystyttekö erittelemään mahdollisia muutoksia? Millaisia ja mistä ajattelette näiden johtuvan (elämäntilanteen, elämäkokemuksen, ikääntymisen merkitys)?
- Mahdollisia muutoksia uskonnollisuuteen/vakaumukseen/maailmankatsomukseen liittyvissä asioissa tulevaisuudessa?

Onko vielä jotain mitä haluaisitte lisätä haastatteluun?

Liite 5. Taustahaastattelun kysymykset, henkilökunta

Uskonnollisen palvelutarjonnan ja uskonnollisuuden huomioimisen kartoittamiseksi taustahaastattelussa haastatellaan asumispalvelua tarjoavan yksikön edustajaa kuten johtajaa, osastonhoitajaa tai muuta vastaavaa henkilöä.

Uskonnollinen palvelutarjonta palveluasumisessa

Millaista järjestettyä uskonnollista toimintaa palvelukeskuksessanne on tarjolla?

(esimerkiksi hartaudet, kerhot, tapahtumat ja muut tilaisuudet,

keskustelu/sielunhoito, uskonnollisuus osana muuta toimintaa)

- Kenen aloitteesta toimintaa järjestetään? Kuka päättää järjestettävästä toiminnasta?
- Kuka toimintaa järjestää? Mahdolliset yhteistyökumppanit?
- Missä toimintaa järjestetään? Onko toiminta tietyille ryhmälle kohdennettua?
- Toiminnasta tiedottaminen?
- Toimintaan osallistumisen aiheuttamat mahdolliset kustannukset asiakkaalle?

Uskonnollisuuden huomioiminen osana palveluasumista

Miten uskonnollisuus/vakaumus huomioidaan osana kokonaisvaltaista palveluasumisen suunnittelua (palvelusopimukset, hoitotyön suunnitelmat, toimintasuunnitelmat tai muut vastaavat)?

- Kenen aloitteesta uskonnollisuus, vakaumus tai muuhun maailmankatsomukseen liittyvät asiat otetaan puheeksi?
- Miten erilaiset maailmankatsomukset huomioidaan?

Ilmeneekö palveluasumisessa tilanteita, joissa on tarve ohjata asiakasta uskonnollisuuteen/vakaumukseen tai niiden ilmaisuun liittyvissä kysymyksissä?

- Millaisia nämä tilanteet ovat? Kenen aloitteesta ja toimesta ohjataan? Miten?

Onko jotain muuta asiaan liittyvää mitä haluaisitte nostaa esille?

Liite 6. Luokat

ALALUOKAT	YLÄLUOKAT	PÄÄLUOKAT
Elämänhistoria Arvot Yksilöllisyys Aktiivisuus Uskontoon liittyvät tavat Yksityisyys Itsemäärääminen Itsenäisyys Jaksaminen Tulevaisuus Vapaa-aika Heikentynyt toimintakyky Osaaminen Muistot Jatkuvuus	Itse - toimijuus - autonomia - elämänkaari	Elämänkaari ja identiteetti
Yksityinen uskonnonharjoittaminen Viestimet Muualla järjestetty uskonnollinen toiminta Seurakunnan järjestämä toiminta Seurakunnan järjestämä toiminta, yleinen Seurakunnan järjestämä toiminta, erityinen Tiedonsaanti Muu järjestetty toiminta Toiminnan toteuttamiseen osallistuminen/järjestäminen Muut toimijat Vapaaehtoistyö Muu järjestetty uskonnollinen toiminta Resurssit	Tarjolla oleva uskonnollinen toiminta - uskonnollisten yhteisöjen järjestämä toiminta - muu saatavilla oleva uskonnollinen toiminta ja sen järjestäjät - ryhmätoiminta - yksilölliset palvelut - itsenäinen toiminta	Uskonnollinen palvelutarjonta

<p>Toimintaan osallistumisen paikka</p> <p>Tuen tarve, fyysinen</p> <p>Ympäristöstä nousevat aloitteet</p> <p>Tuen tarve, henkinen</p> <p>Tuen tarve, sosiaalinen</p> <p>Toiminnan laatu/laadukas toiminta</p> <p>Tuen tarve, hengellinen</p> <p>Toiminnan saatavuus</p> <p>Toiminnan edullisuus</p> <p>Toiminnan/osallistumisen helpous</p> <p>Virikkeet</p> <p>Ymmärrykseen ja erimielisyyteen liittyvät rajoitteet</p>	<p>Osallistumiseen vaikuttavat tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> - toiminnan laatu - toiminnan saatavuus - tarvittavan tuen laatu - toiminnan merkitys - osallisuus 	
<p>Puheeksi ottaminen, tarve</p> <p>Puheeksi ottaminen, aiheen luonne</p> <p>Puheeksi ottaminen, itse</p> <p>Puheeksi ottaminen, muut</p> <p>Puheeksi ottaminen, osaaminen</p>	<p>Puheeksi ottamiseen vaikuttavat tekijät</p> <ul style="list-style-type: none"> - aiheen luonne, yksityisyys - tarpeen määrittely ja ilmaisu - yksilöllisyys ja autonomia 	<p>Uskontoon liittyvien kysymysten puheeksi ottaminen</p>
<p>Näkemykset</p> <p>Ilmapiiri</p> <p>Suvaitsevaisuus</p> <p>Uskonnonvapaus</p> <p>Asiakkaiden erilaisuus</p>	<p>Ilmapiiri</p>	
<p>Perhe</p> <p>Ystävät</p> <p>Muut asukkaat</p> <p>Henkilökunta</p> <p>Seurakunnan työntekijä</p> <p>Vapaaehtoistyöntekijä</p> <p>Suhde seurakuntaan</p>	<p>Sosiaaliset suhteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - ammatillinen tuki - resurssit - perheen tarjoama tuki - vertaistuki - kohtaamiset, sosiaalinen hoiva 	
<p>Yhteensä 58</p>	<p>Yhteensä 6</p>	<p>Yhteensä 3</p>